KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0817 1974

R. MEES & ZOONEN

ANNO 1720

KANTOOR 'S-GRAVENHAGE

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS

☆

Reeds bij den aanvang der firma R. Mees & Zoonen in 1720 omvatte haar bedrijf zoowel kassierszaken als assurantie-makelaardij. Deze assurantie-makelaardij, die oudtijds tot zee- en brandverzekering beperkt was, heeft zich in den loop der tijden uitgestrekt tot alle soorten van verzekeringen onverschillig welke. Ook het Kantoor 's Gravenhage staat behalve met de in Nederland gevestigde assurantie-maatschappijen, rechtstreeks met de buitenlandsche assurantie-centra in verbinding

☆

DE VERZEKERINGEN VAN HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN OP DE KOLONIALE TENTOONSTELLING 1931 TE PARIJS EN DE REGELING DER SCHADE WERDEN DOOR DE ASSURANTIE-AFDEELING VAN HET KANTOOR 'S-GRAVENHAGE BEHANDELD

1014 - E 18
NL 92 Q 9000

NEDERLAND
TE PARIJS
1931

Het Steuncomité-Parijs stelt de baten van dit gedenkboek ter beschikking van het Nationaal Crisis-Comité, de werkloozen in Indië en de Nederlandsche kinderen in Duitschland.

NL 92 Q 9000

511689.

NEDERLAND TE PARIJS 1931

GEDENKBOEK

VAN DE NEDERLANDSCHE DEELNEMING AAN DE INTERNATIONALE KOLONIALE TENTOONSTELLING

SAMENGESTELD DOOR
DR. H. H. ZEIJLSTRA FZN.

UITGAVE
VAN DE VEREENIGING „OOST EN WEST", TEN BATE
VAN HET STEUNCOMITÉ-PARIJS

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Aan het Hoofdbestuur van de Vereeniging "Voor Vrede" ; met de vraag, dat het Gedenkboek tijdens de Zittingen mogt berusten, en de Vereeniging er aan herinneren, hoe zeer de deelneming is geweest aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs 1931.

Dit boek is gedrukt door de N.V. Boek- en Steendrukkerij „De IJsel", v.h. R. Borst & Co. te Deventer, op kunstdrukpapier van de N.V. G. H. Bührmann's Papiergroothandel te Amsterdam.

Voorwoord.

De schitterende wijze, waarop Nederland deelnam aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling in het Bois de Vincennes te Parijs, deed al spoedig de gedachte naar voren komen, hetgeen daar voor een korte spanne tijds was tot stand gebracht, in een gedenkboek vast te leggen, dat voor allen, die deze tentoonstelling met eigen oogen zouden hebben aanschouwd, een herinnering zou kunnen zijn, en dat hun, die minder gelukkig waren, een beeld zou kunnen geven van Nederlands deelneming aan dit internationaal gebeuren.

De brand, die — nog vóór het bezoek aan de Tentoonstelling zijn hoogtepunt had bereikt — niet alleen dit schoone samenstel vernietigde, maar tevens de schatten van kunst en wetenschap, welke uit musea en particuliere verzamelingen waren bijeengebracht, voor immer deed verloren gaan, gaf nieuwen prikkel aan den wensch, dat alles nog eens te mogen zien, zij het slechts in afbeelding en beschrijving.

De vereeniging „Oost en West" heeft dezen wensch tot verwezenlijking gebracht, door onder haar vlag te doen verschijnen dit „Gedenkboek van de Nederlandsche Deelneming aan de Internationale Tentoonstelling te Parijs in 1931". Zij tracht daaraan een tweede doel te verbinden: versterking van de fondsen van het „Steun-Comité-Parijs", dat zij, onmiddellijk na den ramp, in het leven heeft geroepen en dat heeft bijgedragen tot den opbouw van het tweede Paviljoen. Dit Comité toch, ontvangt een aandeel van de bruto opbrengst van deze uitgave, en wel minstens f 1.— van elk verkocht exemplaar. Het doel van het Steuncomité is thans, nu gebleken is, dat de kosten van herbouw uit de verzekeringspenningen konden worden voldaan, gewijzigd in dien zin, dat de gelden deels zullen worden afgedragen aan het Nationaal Crisis-comité, deels zullen dienen tot leniging van den nood van de werkloozen in Indië en van de Nederlandsche kinderen in Duitschland.

Het is niet mogelijk gebleken, het oorspronkelijke Nederlandsche Paviljoen met zijn inhoud hier volledig weer te geven. De brand brak uit nog vóór het inwendige van het Paviljoen geheel was vastgelegd op de gevoelige plaat. Verschillende inzenders hebben ons evenwel in staat gesteld, de kostbare voorwerpen, welke te Parijs zijn vernietigd, hier af te beelden. Voor de welwillendheid, waarmede deze medewerking werd verleend, betuigen wij hun allen onze groote erkentelijkheid, in het bijzonder het Bestuur van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Het stelde ons teleur, dat Z.E. de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen geen aanleiding kon vinden, zijn onmisbare medewerking te verleenen, met betrekking tot de voorwerpen uit 's Rijks musea, die door den brand zijn verloren gegaan.

Het Gedenkboek is tot stand gekomen dank zij den zeer gewaardeerden arbeid van een aantal bevoegde medewerkers, op wie niet tevergeefs een beroep werd gedaan en wier bijdragen de lezer hieronder aantreft. Dit voorwoord zou evenwel onvolledig

zijn zonder de vermelding van het aandeel, dat de N.V. Boek- en Steendrukkerij „De IJsel", voorheen R. Borst & Co., te Deventer, in dezen heeft gehad, niet slechts door de uitnemende verzorging van druk en illustratie, maar bovenal door de onbekrompen wijze, waarop zij den samensteller heeft vrijgelaten in de uitvoering van zijn taak. Zij heeft, gezien het groote risico van deze onderneming, door de uitgave van dit Gedenkboek mogelijk te maken, een nationale daad verricht.

Het Hoofdbestuur van „Oost en West" vond HH. Excc. Jhr. Dr. J. Loudon, S. de Graaff en Mr. D. Fock bereid, een inleidend woord te schrijven. Doch bovenal heeft het Gedenkboek in waarde gewonnen door het feit, dat H. K. H. Prinses Juliana, die op zoo ondubbelzinnige wijze van Haar belangstelling voor het wel en wee der Nederlandsche Deelneming aan de Parijsche Tentoonstelling blijk gaf, heeft goedgevonden, Haar portret met eigenhandig bijschrift ter opluistering van deze uitgave af te staan.

H. H. ZEIJLSTRA Fzn.,
lid van het Hoofdbestuur
van „Oost en West".

Z.Exc. Jhr. Dr. J. Loudon.

De Koloniale Tentoonstelling heeft ons in de gelegenheid gesteld, een levend beeld te geven van wat Nederland in zijn overzeesche gewesten tot stand heeft gebracht. Nergens beter dan te Parijs kon zulks waardeering vinden. Immers, naast het artistieke element, dat een publiek, kunstzinnig als het Fransche, naar waarde weet te schatten, vond de wijze waarop wij onze groote historische taak opvatten, vollen weerklank bij de Franschen. Ook bij hen toch is in hooge mate merkbaar het streven den inboorling te leeren begrijpen en liefhebben, hem te beschermen, niet het minst tegen heillooze, subversieve invloeden van buiten, hem niet, als in het verre verleden, uit te buiten ten eigen bate van het moederland, maar integendeel hem te ontwikkelen, te leeren zichzelf te helpen en met behulp der Westersche wetenschap de natuurlijke rijkdommen van zijn grond productief te maken.

De Nederlandsche afdeeling der Tentoonstelling is, dank zij haar meesterlijke organisatie en uiterst deskundige leiding, schitterend geslaagd. En wat ons tweede, ons Phenix-paviljoen betreft, zoo wonderbaarlijk, 41 dagen na den brand, in alle volmaaktheid uit zijn asch herrezen, daarvan getuigt niets zoo schoon als het klinkende woord van den Minister van Koloniën, Paul Reynaud, bij de wederopening: „Het eerste Paviljoen toonde ons wat Nederlands Koloniën zijn, het tweede deed meer: het openbaarde ons Nederland."

J. Loudon

Hr. Ms. Gezant te Parijs.

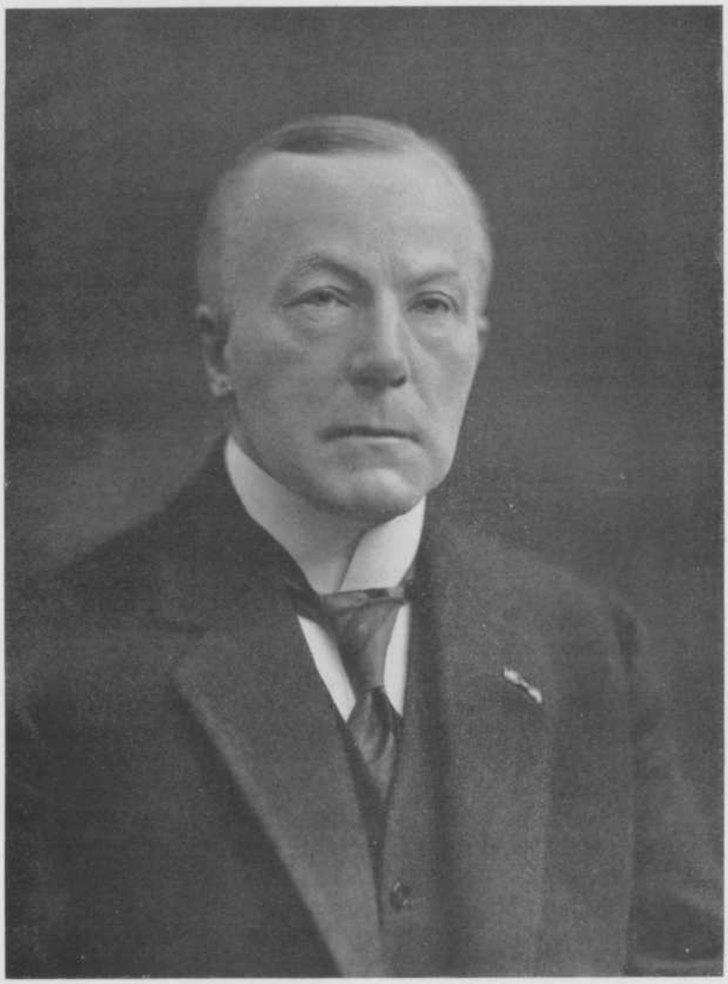
Op luisterrijke wijze te Vincennes vertegenwoordigd, heeft Nederland in internationalen kring weten te toonen, wat de ondernemingsgeest en het vernuft zijner Landszonen vermogen tot stand te brengen, maar ook wat de bevolking zijner overzeesche gewesten aan waardevolle volkskunst bezit.

Ondanks de ramp, die het eerste Nederlandsche Paviljoen en zijn kostbaren inhoud heeft getroffen, stemt een terugblik op hetgeen is gewrocht tot voldoening over Nederlands deelneming aan deze Internationale Koloniale Tentoonstelling.

Het is daarom een alleszins te waardeeren gedachte van de vereeniging „Oost en West", om deze grootsche demonstratie in woord en beeld vast te leggen.

's-Gravenhage, 15 October 1931.

Z. Exc. S. DE GRAAFF,
Minister van Koloniën.

Het hoofdbestuur van de Vereeniging „Oost en West" verzocht mij een zeer enkel woord te schrijven tot inleiding van het gedenkboek, dat de Vereeniging ter herinnering aan onze Nederlandsche deelneming aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs wenscht uit te geven.

Ik behoef nauwelijks te zeggen dat het niet op mijn weg ligt een oordeel over de Nederlandsche deelneming uit te spreken; de voorzitter van het uitvoerend comité voor die deelneming laat, zooals wel van zelf spreekt, de kritiek en de beschouwingen over de deelneming aan anderen over.

Het Comité heeft er naar gestreefd, zooveel mogelijk te toonen wat onze overzeesche gewesten beteekenen. Het heeft getracht een denkbeeld te geven van het leven en werken der verschillende volken, die de gewesten bewonen, en van de oude kunst van sommige dier volken, in het bijzonder in Nederlandsch-Indië; het heeft doen zien wat door Bestuur en particulieren voor de ontwikkeling van land en volk is en wordt tot stand gebracht.

Het Comité hoopt zijn doel te hebben bereikt.

Het moge zijn, dat door onze deelneming de aandacht van velen is gevestigd op onze overzeesche gewesten, vooral op Nederlandsch-Indië! Zelfs in Nederland was het aantal van hen, die van Ned.-Indië niets afwisten, en daarin geen belang stelden, nog zeer groot. Millioenen bezoekers der tentoonstelling, waaronder tal van Nederlanders, zijn ook in ons paviljoen geweest en hebben daar gezien dat Nederland in Indië goed werkt en al heel wat bereikt heeft ten bate van de bevolking en van het land.

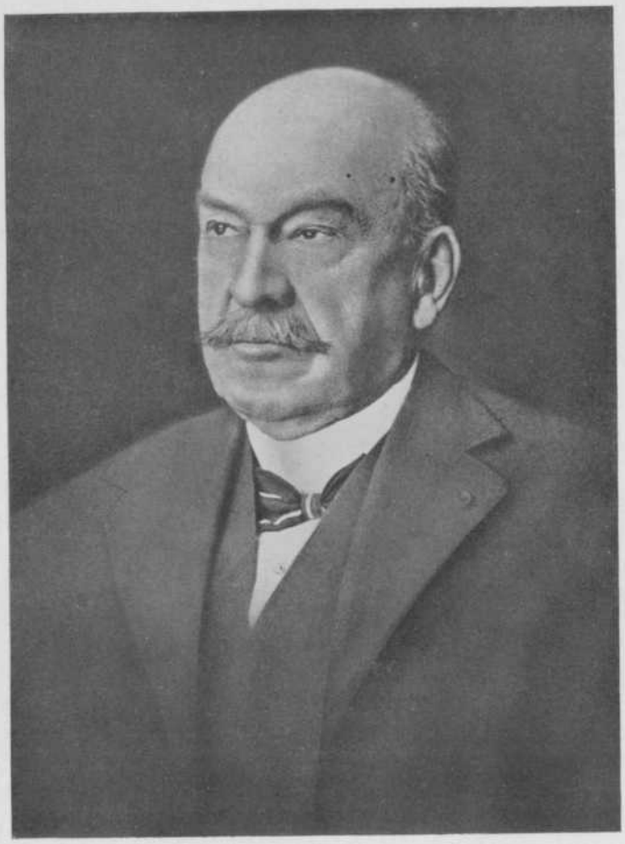
En de tentoonstelling heeft ook in een ander opzicht groot nut gehad. De mogendheden, die overzeesche gewesten besturen, hebben van elkander geleerd, daar zij elkanders werk hebben kunnen zien en beoordeelen. Bovendien de internationale samenwerking kon aldus worden bevorderd.

Ik meen dus, dat er reden is om de Fransche Regeering dank te zeggen, dat zij het initiatief tot de tentoonstelling heeft genomen en haar heeft georganiseerd. Er mag worden gezegd, dat de tentoonstelling een groot succes is geweest.

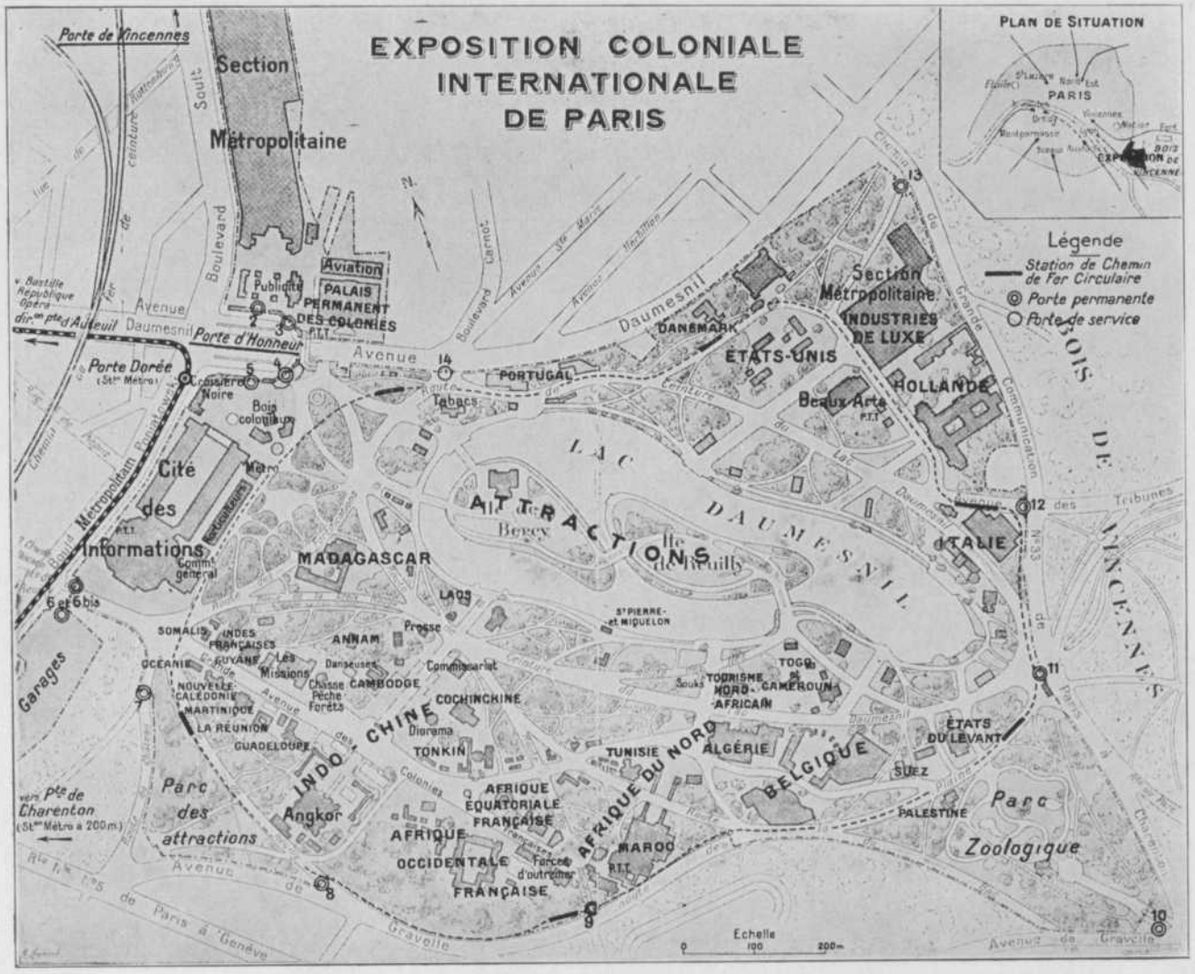
Aan de Vereeniging „Oost en West" komt bijzonderen dank toe; immers na den brand van het eerste Nederlandsche paviljoen heeft haar Voorzitter, de heer Zuyderhoff, aanstonds de taak op zich genomen om gelden in te zamelen voor den tweeden bouw, daarvoor een commissie gevormd, en met grooten ijver en bijzondere volharding er op gewezen, dat het een groot Nederlandsch belang was, om te zorgen dat de tweede bouw zou kunnen worden betaald. De Fransche Regeering had daarvoor een belangrijk bedrag aangeboden, hetwelk niet door het Comité was aangenomen, en Nederland moest dus toonen, dat het ook zelf zonder vreemde hulp in staat was een tweede paviljoen te doen verrijzen. In aanmerking genomen de tijdsomstandigheden is de heer Zuyderhoff in zijn pogen goed geslaagd en het Comité is hem daarvoor zeer erkentelijk. Hij heeft krachtig medegewerkt om den naam van Nederland hoog te houden.

Den Haag, October 1931.

Z. Exc. Mr. D. FOCK,
Minister van Staat, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Alg. Voorzitter van de Algemeene Commissie en van het Uitvoerend Comité.

Plattegrond van de tentoonstelling.

Cliché De Ingenieur.

Deelneming van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling Parijs 1931.

Eere-Comité:

Voorzitter: ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID DE PRINS DER NEDERLANDEN.

Algemeene Commissie:

Lid, tevens Algemeen Voorzitter, belast met de opperste leiding van de deelneming der Nederlandsche Overzeesche Gewesten, alsook van de voorbereiding dier deelneming:

Mr. D. FOCK, Minister van Staat, oud-Minister van Koloniën, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, oud-Gouverneur van Suriname;

lid en secretaris-generaal:

Dr. L. J. VAN DER WAALS, Administrateur, hoofd van de 4e Afdeeling van het Departement van Koloniën;

lid en penningmeester:

A. F. MARMELSTEIN, oud-President van de Factory van de Nederlandsche Handels Maatschappij te Batavia.

Uitvoerend Comité:

Lid en voorzitter:

Mr. D. FOCK, voorzitter der Algemeene Commissie;

lid en ondervoorzitter, met den titel van Commissaris-Generaal:

Mr. A. G. N. SWART, lid der Algemeene Commissie;

lid en secretaris:

Dr. L. J. VAN DER WAALS, secretaris-generaal der Algemeene Commissie;

lid en penningmeester:

A. F. MARMELSTEIN, penningmeester der Algemeene Commissie;

leden:

Prof. Dr. L. P. LE COSQUINO DE BUSSY, Afdeelingsdirecteur van het Koloniaal Instituut, lid der Algemeene Commissie;

Dr. J. C. KONINGSBERGER, oud-Minister van Koloniën, lid der Algemeene Commissie;

Dr. H. J. LOVINK, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië, lid der Algemeene Commissie;

P. A. J. MOOJEN, Eere-Voorzitter van den Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen, lid der Algemeene Commissie.

Financieel Comité:

Lid en voorzitter:

F. P. J. VESTER, Directeur van de Nederlandsche Handel Maatschappij, lid der Algemeene Commissie.

Gedelegeerd Lid van de Algemeene Commissie en van het Uitvoerend Comité, belast met de vertegenwoordiging van die commissies te Parijs:

P. A. J. MOOJEN.

De Nederlandsche afdeeling in vogelvlucht. *Wide World Photos.*

Het Lac Daumesnil; rechts de Nederlandsche afdeeling. *Cliché De Ingenieur.*

Overzeesch Nederland,

zijn beteekenis voor ons volk en zijn plaats in de wereld.

Voor een groot deel dankt het Koninkrijk der Nederlanden zijn belangrijke internationale beteekenis aan de overzeesche gebieden. Het bestuur over de Indiën in Oost en West stempelt de roeping van ons volk tot een wereldroeping, waarvan de aanvaarding onze kleine natie plaatste te midden van de groote, terwijl de wijze waarop wij de op ons genomen plichten zochten te vervullen ons een eereplaats bezorgde, symbolisch weergegeven door de schittering van onze eerste Nederlandsche Afdeeling op de Internationale Tentoonstelling te Parijs tusschen de deelneming der andere volken.

De enorme verschillen in aanleg, ontwikkeling, beschaving en welvaart der vele volken, die te zamen het Nederlandsche Rijk bewonen;

de enorme verschillen in de natuurlijke omstandigheden van bodem, klimaat en ligging der samenstellende deelen in het tropische Zuiden van Azië en Amerika en aan de koele stranden der Noordzee;

de enorme verschillen in productiemogelijkheden, productiemethoden en productieresultaten, die voortvloeien uit deze rijke gevariëerdheid;

de enorme afstanden, die voor elk contact, elke overdracht van invloed, elke verplaatsing van goederen en personen zeer bijzondere voorzieningen eischten;

zij alle te zamen stelden het Nederlandsche volk voor moeilijkheden, die het leerde opvatten als te bestaan alleen om overwonnen te worden.

De voltooiing van het Nederlandsche paviljoen in het Bois de Vincennes vijftig dagen na de volkomen verwoesting van het eerste, symboliseert de wijze, waarop Nederland zich stelt tegenover moeilijkheden en teleurstellingen.

Met diezelfde wilskracht en koele vastberadenheid spande Nederland zich in om de Overzeesche Gewesten te onttrekken aan de economische wildernis van het primitieve leven.

Geloovend in eigen beschaving en in het recht om die uit te dragen, niet schuchter, maar openlijk en met volle kracht, wijdden Nederlands grootste zonen zich aan de ontwikkeling der Overzeesche Gewesten en vonden daarin naast tastbaar resultaat een oefenschool, die stimuleerend werkte op de geheele volksontwikkeling.

Zou Nederlands Vlag ooit in zoo rijke mate de wereld-zeeën hebben gesierd, zou onze scheepsbouw ooit tot die erkende superioriteit zijn opgeklommen, zouden wij ooit 's werelds aandacht hebben geboeid door onze prestaties in lucht en ether, wanneer wij door de Overzeesche Gewesten niet zoo ernstig geplaatst waren voor het probleem der afstanden?

Waar zou Hollandsche ondernemingslust terrein gevonden hebben, wanneer Oost

Ned.-Indië, vergeleken met Europa. *Foto Loopuit.*

De stoomvaartverbindingen van Ned.-Indië. *Foto Loopuit.*

en West dat niet hadden aangeboden? De primitieve staat waarin die verre streken verkeerden had de helpende hand van noode, die alleen een Jan Cordaat kon toesteken. De onmetelijke oerwouden werden tot bouwvelden. De regen die ruischend over de bosschen ging en in donderende bandjirs saamgestroomd de weinige akkers der schamele Javanen verwoestte, werd gevangen in tallooze leidingen die zich in een dicht net verdeelen over de velden der millioenen hectaren bouwgrond, die het voedsel leveren aan de tientallen millioenen, die daar samenwonen in grooter dichtheid dan het menschdom waar ook op aarde heeft bereikt. Nederland leerde den volken de krachten der natuur te beheerschen, ze aan zich te onderwerpen, ze tot zijn dienst te dwingen.

„Wie wat worden wil, hij ga het zeegat uit", want daar buiten liggen de onontgonnen gebieden te wachten op de energie en het kapitaal van den taai volhardende, die zeker loon naar werken oogsten zal.

Nederland schiep zich in de Overzeesche Gewesten een arbeidsgelegenheid, die welvaart bracht zoowel in die gewesten als in het Moederland en menige streek in Oost en West, die nog niet in deze activiteit werd betrokken, ziet verlangend uit naar de hand van den „Ondernemer" in het Moederland, wetend, dat alleen diens krachtig aangrijpen verlossing brengen kan uit inzinking en achterlijkheid.

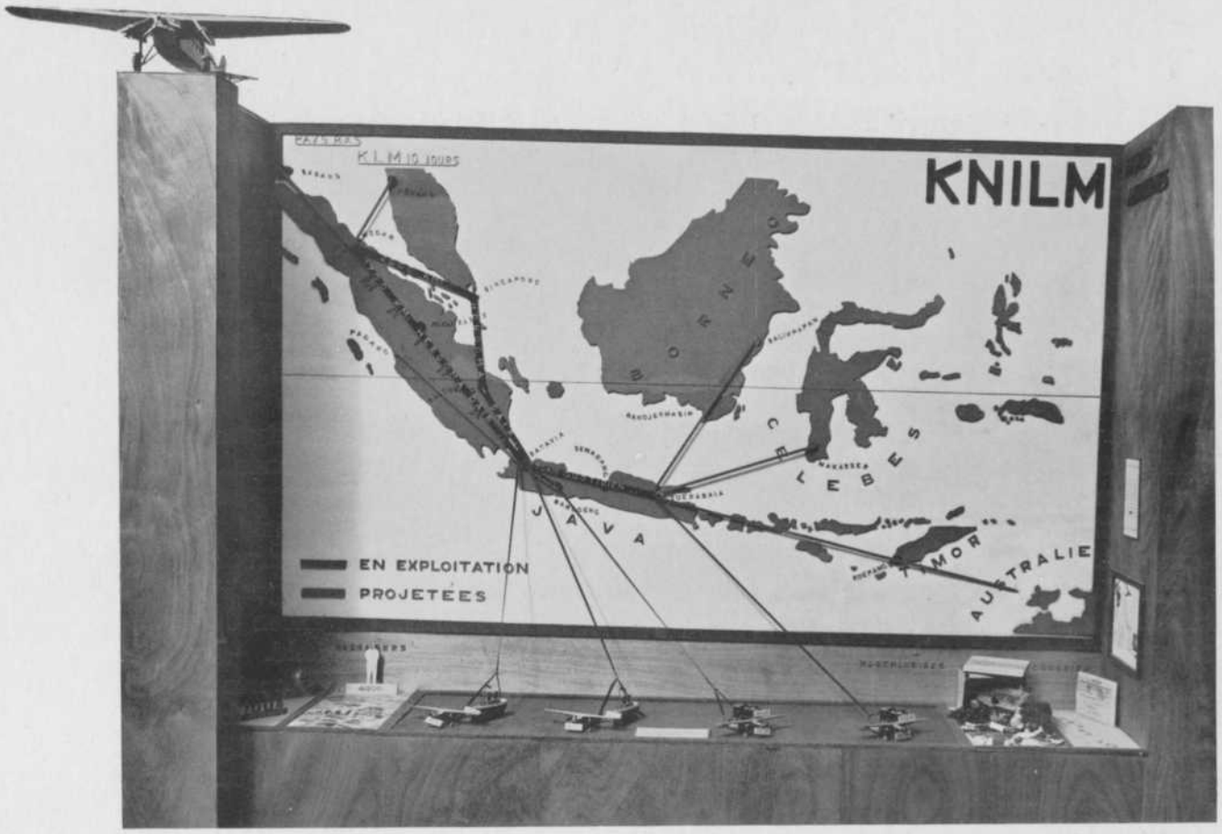
En onder die wachtenden zijn er (Suriname), waarin de wil tot wedergeboorte uit hun doodigheid zich duidelijk demonstreert ook in hun deelname aan deze tentoonstelling. De bezielende gedachte in de beste hunner zonen zal ongetwijfeld tijden en wegen weten te vinden om met zakelijk inzicht en durf iets grootsch en blijvends te wrochten.

Brachten onze vloten in oude dagen inzonderheid kostbare specerijen, sinds Westersche ondernemingen deel namen aan de landbouwproductie groeide de economische beteekenis van de uitgestrekte tropenlanden van het Nederlandsche rijk als een wonderboom. Het groote gebied, uiterst dun bevolkt door de meest verschillende volken, voor een groot deel nog levend onder primitieve omstandigheden, geregeld zwaar geteisterd door heftig optredende epidemieën, werd van alle zijden aangegrepen om er gezondheid en welvaart te brengen, om de bevolking zuchtend onder de willekeur der natuurkrachten te leiden tot de vrijheid van den mensch, die beschikt over middelen om watervloed en misgewas, volksziekten en rechtelooze knevelingen en alle verschrikkingen van het primitieve leven af te weren.

Zoo genieten daar thans meer dan 60 millioen Nederlandsche onderdanen een beschermd bestaan in een wereld, waarin alleen een zinneloos optimist de zorgwekkende omstandigheden miskennen kan.

Vergelijken wij de waarde der artikelen, die Nederlandsch Oost-Indië uitvoerde in 1880 met die van thans, dan treft ons de aanwas tot het elf-voud ondanks de buitengewoon slechte prijzen die nu gemaakt worden. Bestond de uitvoer aanvankelijk in hoofdzaak uit ondernemingsproducten en wat de bevolking door verzamelnijverheid wist saam te brengen, het aandeel dat de bevolkingslandbouw in den uitvoer kreeg getuigde in de meest duidelijke taal, dat Indië de plaats, die het in het wereldverkeer waard was ook werkelijk ging bezetten.

Zoo levert Insulinde thans ruim 35% van alle rubber, 11% van alle suiker, 93% van alle kina, 50% van alle copra, 70% van de peper, 17% van 's werelds thee, 92% der kapok, 8% der koffie, 19% van de agavevezel, 22.5% van alle tin. Daarmee

De ontwikkeling van de luchtvaart in Ned.-Indië. *Foto Loopuit.*

wordt een plaats ingenomen in het economische leven der volken, waarmede alle landen hebben te rekenen. Internationale pogingen om te ontkomen aan den zwaren druk der tijden, dien de teruggang der prijzen van bijna alle grondstoffen aan het bedrijfsleven oplegt, worden van meetaf hopeloos geacht, wanneer Nederlandsch-Indische belangen niet mede den doorslag mogen geven.

Het is volstrekt niet Nederland alleen, dat de uitvoer der geproduceerde schatten opneemt. Van de rond 1600 millioen gulden, die de uitvoerwaarde gemiddeld bedraagt, neemt Nederland 1/6 op, terwijl de Vereenigde Staten van Amerika 1/7, Britsch-Indië 1/9, Engeland 1/11 tot zich trekt. Bijna alle staten der wereld betrekken goederen uit onzen „Oost": Japan neemt 4,5%, Frankrijk 4%, China en Honkong elk 3%, Australië 2,5%, Duitschland 2,25%, Denemarken 1%, België en Italië elk 0,75%, terwijl Singapore en Penang voor het overgroote deel als doorvoerhaven voor ons onbekende bestemming te zamen 22% van den uitvoer opnemen.

Een zeer belangrijk deel dier exporten is geen product van ondernemingen op Westerschen grondslag, maar komt als klinkend bewijs van de economische inschakeling der inheemsche volken uit de Inlandsche maatschappij, die door het voorbeeld en onder de leiding van beter geschoolden op het gebied van landbouw, nijverheid en handel wist voort te brengen wat in overeenstemming met aanleg en geschiktheid onder haar omstandigheden mogelijk bleek.

De landbouwexport, die in 1894 een waarde van 154 millioen gulden had, was voor

11% van Inlandsche herkomst. In 1929 bedroeg het Inlandsche aandeel in dien export 36,5%; het was in die 35 jaar opgeklommen van 17 millioen gulden tot 389 millioen, alzoo in 35 jaar ruim het 22-voud.

Sommige producten leenen zich niet voor het productiesysteem der Westersche ondernemingen en bleven daardoor beperkt tot de Inlandsche bedrijvigheid. Grondnoten, maïs, pisang, rijst en sago worden door geen enkele Europeesche onderneming op de wereldmarkt gebracht.

Andere producten bleven in hoofdzaak buiten het Europeesch bedrijf waardoor 99% der peper, 96% van de kapok, 90% van de copra en 80% van de krosok en kerftabak inheemsch product bleven.

Weer andere producten, die vroeger uitsluitend op ondernemingen werden geteeld, zijn een belangrijke plaats gaan innemen onder de volkscultures: 36% der rubber, 65% der nootmuscaat en foelie, 69% der koffie, 22% van de thee en 13% der cacao komen uit Inlandsche tuinen. Alleen suiker, kina, bladtabak, palmolie en agave bleven geheel aangewezen op de Westersche bedrijven.

Naarmate de uitvoer van Nederlandsch Oost-Indië in beteekenis toenam, groeide de koopkracht. Terwijl in 1880 de geheele invoer slechts 145 millioen gulden bedroeg, is die thans gestegen tot rond een milliard als gemiddelde voor de laatste drie jaren.

Nederland neemt daaraan deel met 17,75%, de Vereenigde Staten van Amerika met 12,4%, Engeland met 11%, Japan met 10,94%, Duitschland met 10,91%, Singapore met 10,61%. De rest wordt aangevoerd uit de volgende landen in volgorde van de grootte van hun aandeel: Britsch-Indië, Australië, China, Italië, Indochina, Siam, Penang, België, Zwitserland en Frankrijk.

Het goederentransport, in oude dagen door houten zeilschepen onderhouden, wordt verzorgd door een machtige vloot, waarin de Nederlandsche reederij de voornaamste plaats inneemt. Bijna 150 schepen van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij onderhouden de verbindingen tusschen de verschillende eilanden en de naaste omgeving, terwijl de mailschepen en de vrachtvloot der Maatschappij „Nederland", „Rotterdamsche Lloyd" en „China-Japanlijn" de Oceaanverbindingen verzorgen.

Daarnaast doen tal van vreemde maatschappijen de Indische havens aan om Amerikaansche, Duitsche, Engelsche, Zuid-Afrikaansche, enz. producten te brengen, of voor die landen lading op te nemen.

Suriname en de West-Indische eilanden, niet minder door historische banden aan het Moederland verbonden, konden door geringer grootte en mindere rijkdom aan natuurgaven niet van zoo groote economische beteekenis worden als het tropische rijk in het Oosten. Veel wacht daar nog op een even krachtig en gedurfd aangrijpen door hoofd, hart en hand van dezulken, die „Den Oost" wisten te ontsluiten.

Het samen demonstreeren op deze instructieve tentoonstelling is op zich zelf reeds een gedenken waard.

Wie bij dezen mijlpaal onder het voortschrijden langs de schitterend verzorgde stands den blik ook werpt op wat de daden van ons voorgeslacht met kloeke teekenen in de geschiedenis griften, om daaruit kracht en leering te putten, die oriënteere zich niet alleen voor „Oost" maar ook voor „West" op het heden, om de ervaring van gouden en donkere tijden in het verleden toe te passen bij het bouwen aan de toekomst van „Oost en West".

Het geografisch kleine Nederland heeft door zijn uitgestrekte overzeesche gebieden

een expansiemogelijkheid, waardoor zijn volk kon uitgroeien tot een natie, die zich vertoonen kan onder de volken van Europa: tact in het volkerenverkeer, voorzichtigheid in het beramen van plannen, wilskracht in de uitvoering, taaie volharding om niet te rusten voor het doel is bereikt, scherpzinnigheid in de keuze van zijn doelstelling, de volle maat van voordeelen, die geen bestaansreden van moeilijkheden kent dan om zijn krachten er op te stalen tot ze vermogen te overwinnen.

Wie gewoon is 100% te geven van zijn kracht en energie, van zijn toewijding en liefde ondervindt in het overzeesche Nederland, dat de zaligheid van het geven verre gaat boven die van alle ontvangen.

Samenwerking tusschen de deelen van ons grooter Nederland in Oost en West en 't Moederland, met oprechten wil en volle kracht, zal voeren tot het hoogste wat voor elk dier deelen naar aanleg en karakter bereikbaar is.

Volkomen aanvaarding van den plicht tot deze samenwerking hebben wij ons helder bewust te zijn; dat wenscht de Vereeniging „Oost en West" te gedenken bij de Nederlandsche deelneming aan de Internationale Tentoonstelling in het Bois de Vincennes.

K. VAN DER VEER.

Banaspati (houtsnijwerk). *Foto Bat. Gen.*

Het besluit tot deelneming.

De vreemdeling zegt, dat wij, Nederlanders, voorzichtig zijn in het nemen van besluiten. Laat ons dat als lofspraak beschouwen. De hoofdzaak is trouwens, dat Nederlanders ook wat doen en dat, wat ze doen, veilig met den arbeid van den vreemdeling kan worden gemeten.

Het besluit om deel te nemen aan de koloniale wereldtentoonstelling te Parijs werd inderdaad niet in vijf minuten genomen. Dat komt door al de adviezen, die ingewonnen werden, zoowel hier als overzee. Zelfs de Volksraad en de Staten-Generaal kwamen er aan te pas. Wat wil men meer?

En toch zijn er velen, zéér velen, die de genomen beslissing eerst overijld en later onverstandig hebben gevonden. Welk nut heeft nu zoo'n tentoonstelling? vraagt men. Was er voor al dat geld geen betere bestemming te vinden?

Laten we voorop stellen, dat het vanzelf spreekt, dat Nederland nu, in crisistijd, niet over de deelneming aan een wereldtentoonstelling zou denken. Met een crisiscomité in het land rolt de gulden nu eenmaal niet graag over de grens. Doch de beslissing tot deelneming aan „Parijs" werd genomen in een tijd, dat de deksel van de Indische schatkist eigenlijk niet eens heelemaal dicht kon; zóó zag het er althans uit. En er werd in dien tijd niet links en rechts om staatshulp gesmeekt.

Maar welk nut heeft zoo'n tentoonstelling? blijft men vragen.

De Indische Regeering heeft gemeend den spijker op den kop te slaan door aan den Volksraad mede te deelen, dat de Nederlandsch-Indische deelneming aan de Parijsche tentoonstelling wenschelijk was, „mede omdat zulks zou kunnen leiden tot intensiveering van de handelsbetrekkingen tusschen Frankrijk en Nederlandsch-Indië" (Gedrukte stukken Volksraad 1927—1928, Ond. 1, Afd. VI, stuk 14). Dit is met benijdenswaardige voorzichtigheid gezegd, maar het is toch zeker onvoldoende om een uitgaaf van een half millioen gulden uit de Indische schatkist te rechtvaardigen.

Toch werd de begrootingspost door „vele leden" van den Volksraad toegejuicht en zelfs werd er op aangedrongen, dat de „handelsbelangen niet te zeer op den voorgrond" zouden worden gesteld.

Dit geeft stof tot denken.

Het is vooral het door de Indische Regeering gebruikte woordje „mede", dat de aandacht vasthoudt. Er blijkt namelijk uit, dat er nog een andere reden moet zijn geweest, die de deelneming aan de tentoonstelling wettigde. Maar over die reden werd gezwegen. Waarom? Omdat die andere reden niet in een keurig geformuleerd zinnetje is onder te brengen. Omdat die andere reden eigenlijk een kwestie van sentiment is.

Wanneer in het dagelijksche leven ergens een receptie of een feestmaaltijd wordt gegeven, hoort men dikwijls zeggen: daar kan ik moeilijk wegblijven. Vraag: waarom blijft ge niet rustig thuis, ge kunt u toch verontschuldigen? Antwoord: neen, dat kan niet. Afgeloopen; een werkelijk grondige reden hoort men niet, want het is een kwestie van sentiment. Precies zoo bij de deelneming aan een tentoonstelling. Men kan er zoo moeilijk op overtuigende wijze over praten. „Tentoonstellen" ontleden, is het vernietigen .... immers tentoonstellen is even overbodig als een feest, schreef architect Wijdeveld terecht.

Evenals het feest, verschijnt de tentoonstelling als de tijd daarvoor rijp is: een tentoonstelling moet „aanslaan". En als een verwachte tentoonstelling staat geboren worden, houdt alle redeneering op en doet ieder zijn uiterste best zoo goed mogelijk voor den dag te komen. Het wordt opeens een drukke bedoening, een maalstroom; en aan alle kanten vindt men geld en hulp.

Als een wapperende vlag in de zon, is de tentoonstelling. Wat gaat er van uit? Waar is het nut?

Wil men toch nog een poging wagen het besluit tot deelneming aan de Parijsche tentoonstelling te verklaren, dan zal men goed doen acht te slaan op het sterk groeiend Nederlandsch zelfbewustzijn. Nederland weet, dat het wat aan de wereld heeft te laten zien en wil dus toonen. IJdelheid? Ja, maar ook vitaliteit en zelfvertrouwen.

Nòg is het applaus voor de Nederlandsche demonstratie te Parijs niet uitgestorven.

Nederland, Nederlandsch-Indië, Suriname, Curaçao — in gesloten colonne voorwaarts!

Dr. L. J. VAN DER WAALS,
Secretaris-Generaal van de
Algemeene Commissie.

Zilveren kom. *Foto Bat. Gen.*

Gendi (zilver). Sumatra.

Schaal met deksel (zilver). Sumatra.

Wijwatervaten, achterhoofdsversiering voor vrouwen, doosjes voor strootjes en voor sirihbenoodigdheden (goud) van Bali en Lombok. *Foto's Bat. Gen.*

EDELSMEEDKUNST.

Schalen, sirihstellen en kommen van Bandjarmasin. *Foto's Bat. Gen.*
KOPERWERK.

De Nederlandsch-Indische deelneming aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs.

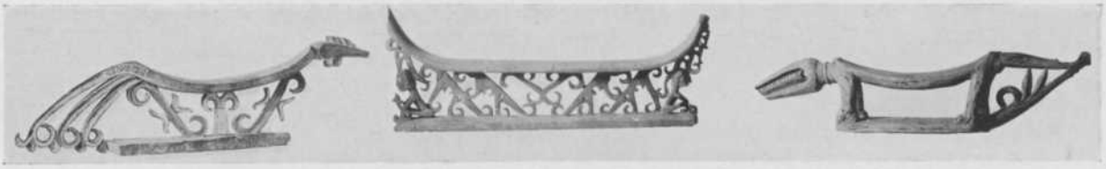
Nederlandsch-Indië zal deelnemen aan een Internationale Koloniale Tentoonstelling; het zal geen nader betoog behoeven, dat dit ministeriëel bericht, omstreeks medio 1927 in Indië ontvangen, met een vurig enthousiasme werd begroet. Een gelegenhied bij uitnemendheid toch werd daardoor geboden, de wereld te toonen, wat volharding, energie, durf, ondernemingslust van Nêerlands zonen in deze gewesten had gewrocht, getoond zou kunnen worden, welke zegenrijke arbeid ten behoeve van land en volk werd en nog steeds wordt verricht, verrichtingen méér dan eens aan andere koloniale mogendheden tot voorbeeld gesteld.

Teleurstellend werkten daarna mededeelingen van uitstel, bezorgd als men was, dat dit tot afstel kon leiden; een vrees echter, die zou blijken niet gerechtvaardigd te zijn; de tentoonstelling, welke jaren van voorbereidenden arbeid zou eischen, werd van 1929 tot 1931 uitgesteld.

Benoeming van een Eere-Comité en van een Uitvoerend Hoofd-Comité, waarin de diverse geledingen van Europeesche en Inheemsche samenleving, van ambtelijk en niet-ambtelijk element in ruime mate waren vertegenwoordigd, volgde in het begin van 1929. Einde April d.a.v. werden beide Comité's, ten Paleize Rijswijk, door Z.E. den Gouverneur-Generaal, die tevens bereid was gevonden het Beschermheerschap te aanvaarden, op plechtige wijze geïnstalleerd.

Hoezeer ook verlangend zich onmiddellijk en ten volle aan den omvangrijken arbeid te wijden, die het Nederlandsch-Indisch Uitvoerend Hoofd-Comité was toegewezen, het Fourth Pacific Science Congress, waarbij talrijke leden van het Comité in leidende functies waren betrokken, zag, gedurende Mei/Juni, zijn gasten op Java vereenigd. De eerste vergadering van het Uitvoerend Hoofd-Comité, in pleno, waartoe ook verschillende persvertegenwoordigers waren uitgenoodigd, vond daardoor eerst medio Juli plaats. Door het Secretariaat-Generaal waren echter reeds dadelijk, in overleg met den Voorzitter, teneinde niet nutteloos tijd verloren te doen gaan, maatregelen getroffen om een vlotten toekomstigen gang van zaken te waarborgen; leden werden uitgenoodigd tot samenstelling en indiening van plannen, uitvoerige overzichten van de Nederlandsch-Indische inzendingen voor de Tentoonstelling Antwerpen, 1930, (door den Secretaris-Generaal qualitate qua, als Hoofd van de Afdeeling Handel, van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, verzorgd) rondgezonden, enz.

Was te Antwerpen echter slechts het ambtelijke Nederlandsch-Indië vertegenwoordigd geweest, Parijs vroeg niet alleen een deelneming op grooter en grootscher

Nekstutten, van Noord- en Zuid-Nieuw-Guinee.

Afgodsbeeldjes (korwars), huis- of beschermgoden, van Noord-Nieuw-Guinee, Doreh- en Geelvinkbaai.

Mannelijk voorouderbeeldje van Nias, „en face"
en „en profil", met Egyptisch of Assyrisch aanzien.

Vrouwelijk voorouderbeeldje van Nias.

HOUTSNIJWERK.

Foto's Bat. Gen.

schaal, maar daarenboven een collectieve inzending, een representatieve, gemeenschappelijke demonstratie van Gouvernementeele en particuliere verrichtingen.

Overtuigd als men was, dat een uit een groot aantal leden bestaande organisatie geenszins een doelmatige wijze van werken verzekert, maar integendeel dikwijls remmend op het nemen van beslissingen en de afdoening van zaken kan werken, werd reeds in de eerste, hiervoor bedoelde, vergadering besloten tot vorming van een aantal Sub-Comités. Den Voorzitters der Sub-Comités werd verzocht, uit de leden van het Uitvoerend Hoofd-Comité vertegenwoordigers in hun eigen Comité te kiezen, en in het, tegelijkertijd ingestelde, z.g. Werk-Comité, bestaande uit de Voorzitters van de Sub-Comités, den Voorzitter van het Uitvoerend Comité, den heer N. van Zalinge, en den Secretaris-Generaal Dr. J. Stroomberg, gezamenlijk overleg te plegen inzake inzendingen, verslag uit te brengen van verrichtingen, enz., terwijl bedoelde Sub-Comités verder voortdurend een nauw contact met het Secretariaat-Generaal zouden dienen te onderhouden. Een vijftal Sub-Comités werd reeds dadelijk gevormd, t.w. voor Financiën, Economie, enz., onder leiding van den heer P. Lagaay (na diens vertrek naar Europa vervangen door den heer B. F. Hagenzieker), voor Cultuur en Staatkunde, onder Prof. Dr. B. J. O. Schrieke, voor Inheemsche Kunst en Kunstnijverheid, onder K. P. H. Hadiwidjaja, voor Inheemsche Nijverheid, onder Ir. H. L. Welter, en voor Landbouw, onder den heer B. H. Paerels. Voor sommige der afdeelingen bleek het arbeidsveld reeds spoedig te omvangrijk. Om deze reden werd van dat voor Financiën, Economie, enz. een Sub-Comité voor Verkeerswezen, onder presidium van den heer F. de Boer afgesplitst, terwijl in de Cultureele en Staatkundige afdeeling de verzorging van ethnografische en archeologische inzendingen op de schouders van den heer C. C. F. M. le Roux werd gelegd. Verder werd, na het tusschentijdsch aftreden van den leider voor de onderafdeeling Inheemsche Kunst en Kunstnijverheid, diens taak overgenomen door de heeren Welter, le Roux en het Secretariaat-Generaal. Voor een voortdurend contact met Z. E. den Gouverneur-Generaal is het in hooge mate bevorderlijk gebleken, dat de vergaderingen van het Werk-Comité mede geregeld werden bijgewoond door den Regeerings-commissaris Dr. Ch. J. Bernard.

Van den aanvang af werd door de Comités beseft, dat, voor zoover niet bepaalde concrete objecten voor opzending ter expositie in aanmerking kwamen, het aanbeveling verdiende zich in Nederlandsch-Indië te beperken tot verzameling van het noodige basismateriaal, dit te verwerken tot definitieve gegevens, en bij de opzending aan te geven, hoe men zich de uiteindelijke voorstelling had gedacht; echter werd besloten, in het belang van uniformiteit, pakkende wijze van voorstelling enz., den vorm van uitbeelding aan het Nederlandsche Comité over te laten.

Door indiening van gedetailleerde schema's werd bovendien Nederland in de gelegenheid gesteld zich een volledig beeld te vormen van de uit Nederlandsch-Indië te verwachten inzendingen; tevens werd aan de moederlandsche organisatie mededeeling van desiderata verzocht; alle middelen, die voor een doelmatige samenwerking hun uitwerking niet hebben gemist.

Bovendien was in Juli '29 het lid van het Nederlandsche Comité, de heer P. A. J. Moojen, in Indië aangekomen; in overeenstemming met de door hem medegedeelde wenschen van den Voorzitter van het Nederlandsch Uitvoerend Comité,

Z.E. Mr. D. Fock, aan wien door H.M. de Koningin de opperste leiding was opgedragen, werden door het Nederlandsch-Indisch Comité een tweetal prijsvragen uitgeschreven, respect. voor een ontwerp-tentoonstellingsgebouw en voor ontwerpen-diorama's. Het was, als later zou blijken, de heer W. J. G. Zweedijk, die zich met zijn ontwerp, ingediend onder het motto „Bali", door de jury den zegepalm zag toegewezen bij de architectenprijsvraag; den schilder J. L. Eland werd, op grond van zijn ingezonden diorama, het maken van de noodige voorbereidende studies voor nader in Nederland te vervaardigen doeken opgedragen.

Gedurende Augustus 1929 werd door den heer Moojen en den Secretaris-Generaal vergezeld van den heer H. Huysmans, Hoofd van de Fotografische inrichting van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, een bezoek aan Sumatra gebracht, teneinde zoowel een Minangkabausch Adathuis, als een Toba-Bataksch huis, met bijbehoorende rijstschuren, aan te koopen, alsmede tot het doen van talrijke fotografische opnamen enz. Reeds bij de eerste besprekingen te Fort de Kock, met den Ass. Resident van Agam, den heer W. Groeneveldt, den uiterst deskundig kenner van land en volk, gevoerd, bleek, dat aankoop van een bestaand Adathuis, op grond van adat- en erfrechtelijke verhoudingen, tot de onmogelijkheden moest worden gerekend. Onder leiding van den Architect der B.O.W., H. L. van Beusekom, aldaar, werd daarom, naar diens ontwerp, rekening houdende met de beoogde verzending naar Europa en het doel, benutting als theeschenkerij, een geheel nieuw huis gebouwd; dit werd vervolgens weer afgebroken en verscheept. Toonden zich in de Bataklanden aanvankelijk eenige personen bereid hun woning van de hand te doen, later kwamen zij daarop terug. Dank zij de krachtige bemoeiïngen van den heer A. J. van Zanen, Controleur te Balige, mocht het tenslotte, na eenige maanden, ook daar gelukken een representatief gebouw te verwerven. Beide specimina van Inheemsche architectuur hebben niet nagelaten te Parijs, zoowel bij deskundigen, als bij leeken, bewondering en belangstelling te wekken.

Na terugkeer op Java werden zeer preliminaire voorbereidingen getroffen, inzake het vervaardigen van een copie van het inwendige van den Mendoet, betreffende de eventueele uitzending van Javaansche en Balische dansgroepen, terwijl op Bali een plaats werd uitgekozen voor het te vervaardigen groote diorama van den vulkaan Batoer, met omgeving, tevens aldaar eenige maatregelen werden genomen voor mogelijk later te vervaardigen afgietsels. Omtrent een en ander was een nader uitvoerig overleg met het Nederlandsche Comité alsnog noodzakelijk.

Na deze voorbereidingen is, gedurende het tijdvak van eind 1929 tot in het begin van 1931, krachtig in Indië gewerkt aan het bijeen brengen van inzendingen, het treffen van maatregelen, b.v. inzake kleeding en voeding, verband houdende met de uitzending van dansgroepen, het vervaardigen van films, enz.

Een opsomming te geven van de talrijke en volumineuze ladingen, die uit de havens Tandjong Priok, Padang, Belawan e.a. werden verscheept, is hier niet wel doenlijk. Een bijzondere vermelding verdienen echter de afgietsels van Balische tempels en ornamentiek, de reproductie van het Mendoet-interieur, en zeker ook de zeer kostbare en omvangrijke inzendingen van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap, bestaande uit archaeologica, behoorende tot de verschillende perioden uit de Hindoe-Javaansche kunst, uit ethnografica, vertegenwoordigende de edelsmeedkunst, de houtsculptuur, de hoorn-, been-, en ivoorbewerking, enz., benevens be-

langrijk cartografisch materiaal, als diverse kaarten, o.m. aangevende de ras- en stamindeeling van de volkeren van den Archipel, de bevolkingsdichtheid, de taalgebieden, e.d. Met zooveel ander schoons werd deze éénige collectie, in den nacht van 28 Juni een prooi van de vlammenzee, die in weinige uren het trotsche product van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische samenwerking verteerde.

Aan de inrichting van het herbouwde Nederlandsch-Indische paviljoen heeft het Comité in Indië, door den korten beschikbaren tijd, slechts weinig meer kunnen bijdragen; een aantal inzendingen, vnl. uit fotomateriaal bestaande, werd met onze onvolprezen luchtpostverbinding naar Europa verzonden, teneinde tijdig beschikbaar te zijn. Verschillende aanbiedingen voor nieuwe inzendingen, zoowel van particuliere als van ambtelijke zijde ontvangen, moesten echter, daar wegens omvang of gewicht transport per vliegtuig onmogelijk was, in verband met den tijd voor overvoer benoodigd, worden afgewezen. Op manifeste wijze openbaarde zich ook toen echter weer de onmiddellijke bereidheid en de drang van velen om bij te dragen, mede te werken, tot verbreiding van den roem van Nêerlands Overzeesch gebied.

Werd hiervoor een beschouwing gewijd aan de organisatie en de verrichtingen van het Nederlandsch-Indisch Comité, het zal vanzelfsprekend zijn, dat niet meer is bedoeld, dan het geven van een vluchtige schets. Talrijke medewerkers, waarvan de arbeid niet minder is gewaardeerd, dan die van de boven reeds terloops genoemden, de vele Hoofden van Gewestelijk Bestuur, de autoriteiten van Leger en Vloot, de leiders van diverse Departements-afdeelingen en Gouvernementsdiensten, de Directeuren der verschillende Proefstations, de velen, die bij een financiëele campagne krachtig steunden, de talloozen, die door deelname in de loterijen hun steentje bijdroegen, zij en anderen, die direct of indirect, materiëel of financiëel hulp verleenden, zij allen werkten, hetzij in meerdere, hetzij in mindere mate, mede, Nederlandsch-Indië te Parijs te doen vertegenwoordigen, op een wijze waarover slechts met lof kan worden gesproken.

Velen hebben hun arbeid onder dikwijls moeilijke omstandigheden moeten verrichten; niet ten onrechte wees Z.E. Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff er bij zijn installatie-rede op: „het valt in het oog te houden, dat hier te lande niet, gelijk in Nederland, voor een arbeid als door U ondernomen, geput kan worden uit een reserve van op verschillend gebied vooraanstaande personen, die reeds „in ruste" zijn; U allen hebt een hoofdtaak te vervullen, welke op den vollen man en Uw vollen tijd beslag legt, een taak, waarvan U zich zelfs niet tijdelijk kunt losmaken."

Waar echter bij allen het gevoel van fierheid bestond op Nêerlands koloniale verrichtingen, werd allerwegen blijmoedig en met opgewektheid aan de nationale taak gearbeid.

J. STROOMBERG,
Secretaris-Generaal van het
Ned. Ind. Uitvoerend Hoofd-Comité.

Ontvangzaal van het Nederlandsch Paviljoen.

Foto Braun & Cie.

Wandschildering van H. Paulides: de aankomst van Cornelis de Houtman in 1595.

De gebouwen.

„Het doel der Nederlandsche deelneming aan deze tentoonstelling is den bezoeker een beeld te geven van de beteekenis en de belangrijkheid van de overzeesche gewesten op cultureel, zoowel als op economisch gebied. Dit doel zal in de allereerste plaats tot uiting kunnen en moeten komen in aard en inrichting van het gebouw. Het forsche en zelfbewuste karakter dat de deelneming zal moeten kenmerken, zal daaruit moeten spreken. De eischen die daardoor op den voorgrond treden zijn: het gebouw zal oorspronkelijk moeten zijn, het zal bij voorkeur een Indisch cachet moeten dragen. Het zal derhaive geen copie mogen zijn van een bestaand gebouw en ook niet in den „conventioneelen tentoonstellingsstijl" mogen worden ontworpen...."

Zoo luidde de omschrijving van doel en karakter in het programma van eischen voor een schetsontwerp voor het Nederlandsche gebouw op de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs 1931. De leidende gedachte die bij de samenstelling van het programma voorzat, was dus: geen kopie van een tempel — den Baraboedoer b.v. — die als tentoonstellingsgebouw practisch onbruikbaar zou zijn, doch een gebouw, geschikt voor het doel. De motieven voor vorm en versiering zouden moeten worden ontleend aan de in Nederlandsch-Indië inheemsche bouw- en sierkunsten.

Het gebouw als zoodanig zou tevens een tentoonstellingsobject moeten zijn.

In de koloniaal-exotische sfeer van Vincennes werd het voor de bezoekers belangrijk geacht, vormen te geven uit een wereld, waar 's menschen geest zich

Het bekroond ontwerp van architect W. J. G. Zweedijk voor een Nederlandsch paviljoen.

Het bekroond ontwerp van architect W. J. G. Zweedijk voor een ontvangzaal.

Perspectief-teekening van het ontwerp voor het Nederlandsch Paviljoen, architect W. J. G. Zweedijk.

een anderen weg zoekt tot uitbeelding van zijn godsdienstig- en schoonheidsverlangen, dan de ons bekende: belangrijker, interessanter en juister!

Want, de bedoeling van de tentoonstelling was om naast het beeld dat zou worden getoond van het werken en streven van den Westerschen kolonisator en van de resultaten, die door hem politiek en economisch werden bereikt, evenzeer een overzicht te geven van het kennen en kunnen der inlandsche volken.

Het best en zuiverst spreekt dit uit hun godsdienst en kunst.

Het verre verleden schonk ons monumenten van groote wijding en nog heden schept de inheemsche kunstenaar tempels en gebouwen, gebruiksvoorwerpen van groote schoonheid.

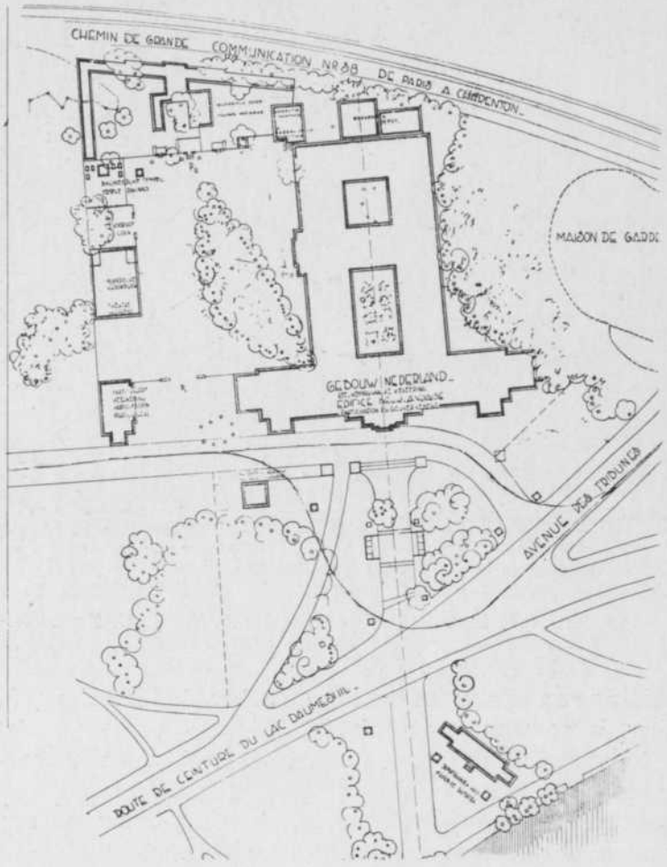
Het gekozen schetsontwerp van den architect W. J. G. Zweedijk (zie blz. 34) bood in principe gelegenheid de inheemsche kunst toe te passen.

De torens, naar Balische meroes, en de daken, naar Sumatraansch voorbeeld gevormd, waren elementen die reeds dadelijk het inheemsche karakter naar voren brachten. Ornamentiek en beeldhouwwerk kon worden aangewend zoodat de reeds in Indië door ondergeteekende voorbereide en in uitvoering zijnde maatregelen ten volle tot hun recht konden komen.

Voor den hoofdingang werden de afgietsels van een tempelpoort uit Zuid-Bali bestemd, welke voor de zooveel belangrijker afmetingen, in verhouding werden

vergroot. Beelden werden naast den ingang geplaatst, terwijl de muren en galerijen met reliefs en ornamenten werden versierd.

Bij het binnentreden van het gebouw, in de groote hal, werd getoond van het beste dat het volk op kunstgebied vermag. Sierlijk gedreven gouden en zilveren voorwerpen, wapens, geciseleerd en geïncrusteerd, bronzen, koperwerk, beeldhouwwerk in ivoor en hout, weefsels van brocaat, zijde en katoen. De rijk geornamenteerde lampen der moskeeën werden het voorbeeld voor de door „Shadowlite" gemaakte groote, decoratieve lamp. Het toegepaste verlichtingssysteem van den raadgevenden ingenieur Jos. van Dooren gaf een prachtig gelijkmatige verlichting der zalen.

Situatie teekening (ontwerp).

De inheemsche bouwkunst inspireerde tot den architectonischen vorm der ontvangzaal en de ornamentiek der weefsels tot de versiering der wanden.

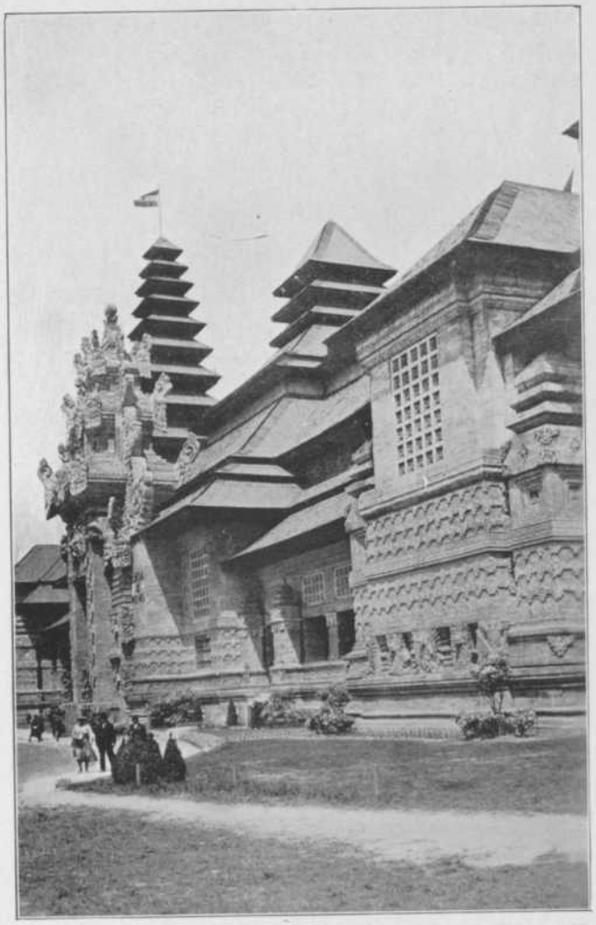
Gebeurtenissen uit het dagelijksch leven, godsdienst, tooneel en dans gaven aan den schilder Ch. Sayers stof voor drie wandschilderingen. In drie andere tafereelen werd door H. Paulides de ontwikkeling van het Nederlandsch gezag en van de Nederlandsche beschaving, van de aankomst van Cornelis de Houtman in 1595 tot op heden, in beeld gebracht, terwijl twee, door H. Wolbert ontworpen, groote, decoratieve kaarten een overzicht gaven van den Archipel en van de uitgestrektheid van het Nederlandsche rijk in Europa, Azië en Amerika.

De achter de groote ontvang-hal gelegen binnenhof van het eerste gebouw, ontworpen in architectonische vormen en versierd met beeldhouwwerk ontleend aan de Hindoe-Javaansche kunst, was de voorhof van den Tjandi Mendoet. Het interieur van dezen op Java, bij den Baraboedoer, gelegen tempel, was, naar ter plaatse door ondergeteekende gegeven opdrachten, door den beeldhouwer W. van Leeuwen nauwkeurig afgegoten en te Parijs weer opgebouwd. De schoonheid van dit meesterwerk der Boeddhistische kunst en de stille wijding die uitgaat van den

Het Nederlandsch Paviljoen; op den voorgrond links een Karo-Bataksch knekelhuisje.

Foto Koloniaal Instituut.

Hoofdingang Ned. Paviljoen. *Foto Ir. H. Sangster.*

particuliere inzendingen en de Moluksche Zeetuin ondergebracht. De groote Petroleum Maatschappijen, de „Bataafsche" en de „Koloniale", lieten daar zeer belangrijke stands inrichten, waarin op duidelijke wijze, met door Eland en Van Velthuysen geschilderde diorama's, een aanschouwelijk overzicht werd gegeven van het geheele bedrijf.

Om het groote plein werden verder gegroepeerd: een gebouw voor de Balische dansen (blz. 122), een vrije navolging van het pendoppo-

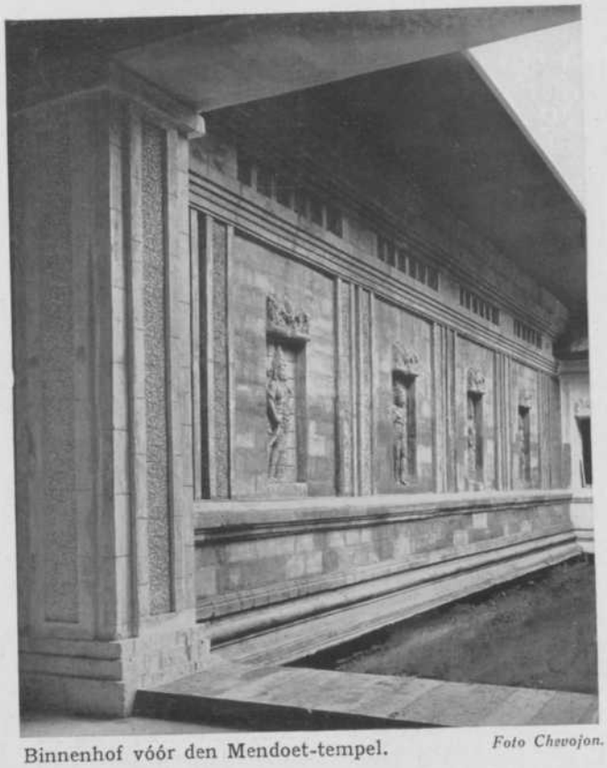
Boeddha en de beide Boddhisatwa's, boeiden als bij het origineel ook hier de bezoekers.

In groote diorama's toonde de schilder J. L. Eland de schoonheid van het Indische landschap. De Heer Kamman boetseerde de karakteristieke, goed typeerende figuren. De opstelling der diorama's verhoogde de ruimtelijke werking der om de groote ontvanghal liggende zalen voor Economie (Prof. Dr. L. P. de Bussy), Staatkunde (Dr. L. J. van der Waals), Volkenkunde (Prof. J. C. van Eerde) en Hygiëne (Prof. Dr. W. A. P. Schüffner). De architectonische opzet dezer zalen was, evenals die van de betimmeringen en voetstukken, heel eenvoudig gehouden om de aandacht van de tentoongestelde voorwerpen niet af te leiden.

In een speciaal gebouw (blz. 132) waren de

Detail Nederl. Paviljoen. *Cliché De Ingenieur.*

Binnenhof vóór den Mendoet-tempel. *Foto Chevojon.*

Detail van den binnenhof. *Foto Chevojon.*

Inwendige van den Mendoet-tempel, M.-Java. *Foto Braun & Cie.*

Boddhisatwa uit den Mendoet-tempel. *Foto Braun & Cie.*

gebouw van Java; een kleine Balische tempel met Godenhuisjes (blz. 122), een groote (blz. 42) en eenige kleine authentieke poortjes (blz. 130), een klokketoren (blz. 124), terwijl het geheele plein was afgesloten met Balische muren. Achter deze poorten en muren woonden de Baliërs in hun eigen milieu, beschermd tegen nieuwsgierige bezoekers.

Op het gedeelte van het 32.000 M^2 groote terrein van Nederland, vóór het Hoofdgebouw, lagen vóór den brand een origineel huis van de Toba-Bataks, een knekelhuis (blz. 37) en een duiventil (blz. 48) uit de Karo-Bataklanden. Deze origineele gebouwtjes werden door ondergeteekende met de controleurs van het binnenlandsch bestuur Van Zanen en Van Liere, ter plaatse uitgezocht. Deze prachtige voorbeelden van inheemschen huisbouw zijn helaas vernietigd.

Aan de overzijde van den weg, aan den meerkant, tegenover de twee restaurants, zijn gelukkig gespaard gebleven het adathuis uit de Padangsche Bovenlanden (blz. 127) en de rijstschuur (blz. 43). Deze gebouwen werden door de hulp van den Assistent-Resident Groeneveld te Fort de Kock verkregen.

Ook dit zijn fraaie voorbeelden van houtbouw en versieringskunst, die een vergelijking met het beste op dit gebied in Europa glansrijk kunnen doorstaan.

In dit huis werden door „Boeatan" en door inheemsche inzenders voorwerpen van kunstnijverheid ten verkoop aangeboden.

De opbouw van het tweede paviljoen geschiedde in zoo korten tijd, veertig dagen — waarbij gedurende den geheelen bouwtijd veel last van regen werd ondervonden — dat torens, zooals die tot 50 M. hoogte op het eerste gebouw waren uit-

Het Nederlandsch Paviljoen vóór den brand. *Wide World Photos.*

gevoerd en een ingewikkelde ornamentiek als aan de ingangspoort van den hoofdingang, niet konden worden toegepast. De architectonische hoofdvorm werd eenvoudig en gebonden opgezet om den bouw te bespoedigen. Getracht werd met de door den brand gespaarde gebouwen een aesthetisch geheel te verkrijgen, dat in aanzien niet zou achterstaan bij het verloren gegane. De hoofdgevel werd daarom weder gelegd op de plaats van den eersten; door hem een zevental meters van den weg af te plaatsen, werd gelegenheid gevonden een kleinen parkaanleg te maken.

Naast het gebouw, rechts, werd een door het Koloniaal Instituut ter beschikking gesteld, origineel Karo-Bataksch woonhuis (blz. 101) opgericht.

Het gekozen schetsplan voor het eerste gebouw werd onder dagelijksche leiding van den ondergeteekende omgewerkt door den ontwerper, den architect Zweedijk, terwijl het gebouw voor particuliere inzendingen en de pendoppo naar aanwijzingen van ondergeteekende door den heer Zweedijk werden geteekend. Het gereedmaken der ontwerpen voor de uitvoering geschiedde, eveneens onder dagelijksche leiding van den ondergeteekende, door de heeren Zweedijk, F. van der Valk en J. Baronner. De authentieke Balische architectuur van poorten en muren werd naar ter plaatse op Bali door ondergeteekende gegeven opdrachten door den beeldhouwer W. van Leeuwen afgegoten. Opmetingen werden verricht door den heer Rühl, terwijl door de doortastendheid en de zorgen van den ingenieur der B. O. W. F. Oldenburger, het werk tot een goed einde werd gebracht.

De vermenigvuldiging van de gipsmodellen geschiedde op het terrein te Parijs door een staf van modelleurs en gieters.

Foto Braun & Cie.

Zijgevel van het Ned. Paviljoen, met Balische poort.

De uitvoering van het eerste Hoofdgebouw en de pendoppo werd opgedragen aan de N e m a h o, Maatschappij van houtconstructies te Doetinchem, die ook de constructieteekeningen voor den houtbouw maakte. De constructie van het gebouw voor de particuliere inzendingen en van het tweede paviljoen werd opgedragen aan de firma G r u p e, te 's-Gravenhage, die ook voor de teekeningen der haar opgedragen constructies zorg droeg.

De dakbedekking met inlandsche sirappen, geleverd door de „Sioe Liem Kongsie", te 's-Gravenhage, en het Bitumitekt werd aangebracht door de Maatschappij Bitumitekt te Haarlem.

De electrische-lichtinstallatie werd onder leiding van „Shadowlite" te 's-Gravenhage aangelegd door de firma Groeneveld & Co. te Amsterdam.

Zijuitgang van het Ned. Paviljoen. *Foto Loopuit.*

Minangkabausche rijstschuur. *Foto Chevojon.*

De beplanting in de tuinen werd verzorgd door den Heer Koning, Hoofd van den Dienst der Beplantingen in Amsterdam.

De dagelijksche leiding van de technische uitvoering en de controle der berekeningen voor de hout-constructies van beide gebouwen, berustte bij Ir. Ch. Wegerif, b.i., terwijl aan den architect F. van der Valk, die ook aan den bouw van het eerste paviljoen had medegewerkt, de leiding van de teekenzaal voor de oprichting van het tweede paviljoen werd opgedragen.

Als waardevolle krachten bij de

uitvoering mogen verder — met voorbijgaan, helaas, van nog velen — de heeren A. de Hartog en D. Scheepers, uitvoerders van bouwwerken, P. de Weerdt van Lummel, J. H. Deys en J. L. Dispo, huis- en decoratieschilders te 's-Gravenhage, worden genoemd.

De heer J. H. A. de Voogt trad als op Hoofd van den administratieven dienst, de ondergeteekende als lid van het Uitvoerend Comité, belast met de artistieke en technische leiding, Gedelegeerde te Parijs.

P. A. J. MOOJEN.

Ingang van het Balisch Plein. *Cliché De Ingenieur.*

De puinhoop van het Ned. Paviljoen. *Wide World Photos.*

De ramp van 28 Juni 1931.

Wie het voorrecht gehad heeft, de Parijsche tentoonstelling reeds in den voorzomer te bezoeken, ziet in gedachten nog vóór zich de indrukwekkende silhouet met de hoog-oprijzende torens: het hoofdgebouw van de Nederlandsche afdeeling met zijn gevel in tinten van graniet-grijs en oud-rose, versierd met beeldhouwwerk naar Balische motieven, zijn Minangkabausche hoornvormig gewelfde daken en zijn beide pagode-achtige meroe's, die zich tot vijftig meter hoogte verhieven. De hoofdingang van dit Paviljoen voerde naar een wijden, met marmer bevloerden hal, in den trant van den „bangsal kentjono", de ontvangzaal in den Djogjaschen Kraton. Met de monumentale Palembangsche lamp, de stemmige betimmering in djati- en sonohout, de fraaie muurschilderingen, de dofgoud getinte wanden met Balische ornamenten en de in breede lijsten gevatte Balische weefsels, vormde deze hal een waarlijk vorstelijke receptiezaal.

Bij het betreden hiervan moet onze Koningin het hart wel sneller geklopt hebben; moet Zij zich in waarheid gevoeld hebben de regeerende Vorstin van Overzeesch Nederland. Hier, in deze vorstelijke, Oostersche ontvangzaal, moet Haar gemoed gegloeid hebben van trots, dat Zij Hare dochter kon toonen de uit natuurlijken kunstzin gegroeide schoonheid van wat Haar Indische onderdanen hebben gewrocht.

Met hoeveel stillen weemoed en diepe smart zou Zij dit alles beschouwd hebben, wanneer Zij geweten had, dat enkele weken na Haar bezoek aan de tentoonstelling dit trotsche gebouw met zijn hooge torens een machtelooze prooi der vlammen zou worden?

Wie had dit ook kunnen vermoeden, wie had zoo iets mogelijk geacht?

Schrik sloeg heel Nederland om het hart, toen een radio-bericht op den morgen van Zondag 28 Juni de mare verspreidde: het Nederlandsch Paviljoen is tot den grond toe afgebrand!

Geen waarachtig Nederlander bleef onbewogen bij deze sobere mededeeling, die beteekende: vernietiging van het gebouw, dat de fiere uitdrukking was van de Nederlandsche koloniale gedachte; vernietiging van dit monument van Oostersche pracht; vernietiging tevens van de resultaten van jarenlange voorbereiding en maandenlangen ingespannen arbeid van velen.

De oorzaak van den brand ligt nog steeds in het duister; het vermoeden, dat de electrische geleidingen schuldig waren, is door zeer nauwgezet onderzoek vrijwel volledig weerlegd.

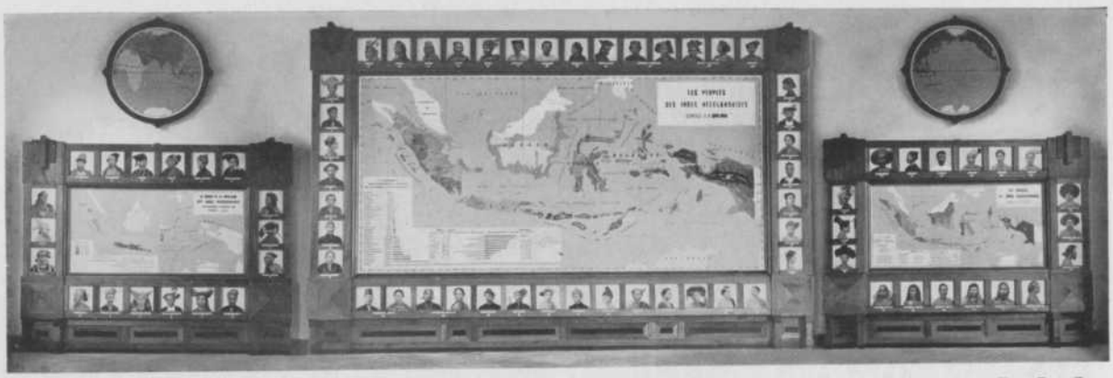
Binnen een kwartier was het grootsche Paviljoen in de asch gelegd. Een puinhoop, eens het prachtige Nederlandsche gebouw, dat duizenden bezoekers tot zich trok, een der voornaamste onderdeelen van de geheele tentoonstelling, lag daar als het sombere symbool van aardsche vergankelijkheid.

Het zoeken en oprakelen van onder de puinhoopen was een droevig werk. Wat kon men ook verwachten, na zoo zwaren brand, nog terug te vinden van kostbare weefsels, waardevolle documenten en kunstvoorwerpen van velerlei aard? Zoo goed als niets is behouden gebleven. Tegen de hel van dezen vuurgloed bleek niets bestand; gouden en zilveren sieraden, metalen krissen, zware bronzen en steenen beelden zijn met de ineenstortende gebinten naar beneden gekomen en in de oplaaiende vlammen tot onherkenbare brokstukken en metaalklompen vervormd.

Verloren voor immer zijn de weelderige Oostersche kunstschatten, verloren voor immer is de rijke verzameling historisch materiaal, waarvan de waarde niet te schatten of te benaderen valt. En toch, ondanks alle verliezen, is er aan de creditzijde ook wat te boeken. Iets is onder de puinhoopen vandaan gekomen, dat in waarde opweegt tegen kostbare machines, schitterende weefsels en zeldzame documenten: het is de geest van de Nederlanders uit onze Gouden Eeuw.

Dat is geen goud, dat zich in klompen versmelten laat; de geest van Jan Pieterszoon Coen en zijn tijdgenooten groeit boven alles uit, onwrikbaar en onverschrokken. Van die tijdgenooten, die ons kleine land in de zestiende en zeventiende eeuw tot zoo hoogen bloei en rijke welvaart hebben opgevoerd, van die tijdgenooten — laten wij dat immer bedenken — zijn wij de nazaten.

Nederlanders zijn mannen van de daad. De meesten van hen hebben geen contemplatieve natuur. Het kille klimaat van hun land leidt er niet toe, met zalig nietsdoen de dagen te vullen. De gezonde Hollander brengt zijn leven door in gestadige, ononderbroken werkzaamheid. Tegenspoed prikkelt hem tot ontplooiïng van nog grooter arbeidskracht. Zijn ondernemingsgeest voert hem tot koene daden, maar een mislukking doet hem den aanloop nemen voor nog grooter sprong.

De volkenkundige kaarten van het Kon. Bataviaasch Genootschap. *Foto Bat. Ger.*

Wat verloren ging.

Bij den brand werden, behalve het Hoofdpaviljoen, in de asch gelegd een Toba-Bataksch woonhuis, dat in de onmiddellijke nabijheid stond, en een tweetal tegenover het Paviljoen gelegen schilderachtige Karo-Bataksche knekelhuisjes. Een daarvan, ingericht als duiventil, trok met zijn bevolking in het bijzonder de aandacht van de tentoonstellingbezoekers.

Was het reeds op zich zelf een groot verlies, dat het terecht zoo bewonderde hoofdgebouw, met de wandschilderingen van Paulides en Sayers, en met de reconstructie van den Mendoet-tempel vóórtijdig verdween, dit gebouw zou toch nadat het zijn dienst had gedaan, zijn gesloopt. Maar met het gebouw ging te gronde de inhoud, waarvoor een langduriger taak was weggelegd: de door het Uitvoerend Comité ontworpen en onder zijn toezicht tot standgekomen grafieken, statistieken, maquettes en diorama's, welke zulk een sprekend beeld gaven van land en volk. Veel daarvan zou een blijvende plaats gekregen hebben in het Koloniaal Instituut te Amsterdam, en zal, ook al waren deze voorwerpen verzekerd, waarschijnlijk niet spoedig nogmaals vervaardigd worden. Dat de kostbare machines, die in de economische afdeeling stonden, vernietigd zijn, is, hoezeer ook te betreuren, niet onherstelbaar. Maar anders staat het met de waardevolle, authentieke stukken, die uit musea en uit particuliere verzamelingen bijeengebracht waren: de schatten van het Bataviaasch Genootschap, de kostbare verzameling van den heer Moojen, de muziekinstrumenten van het Museum-Scheurleer uit Den Haag, de voorwerpen, ingezonden door 's Rijks Ethnografisch Museum te Leiden, het Koloniaal Instituut te Amsterdam en het Museum voor Indonesische en Chineesche kunst te Leeuwarden. De verzameling van kaarten en scheepsjournalen van den heer W. A. Engelbrecht te Rotterdam bevatte verschillende unica, die thans een prooi der vlammen zijn geworden. Verloren gingen mede eenige antieke scheepsmodellen van groote waarde,

De „duiventil". *Foto Braun & Cie.*

historische voorwerpen als het zwaard van Jan Pietersz. Coen, vele boekwerken en tal van schilderijen.

Enkele der bovengenoemde verzamelingen zullen hieronder door bevoegde hand nader beschreven worden.

Tot de zwaarst getroffenen behoort voorzeker de Gedelegeerde van het Uitvoerend Comité zelf, de heer Moojen, die nabij het verbrande Paviljoen in het aangrenzende dienstgebouw woonde en nauwelijks zichzelf in veiligheid kon stellen. Al zijn bezittingen verloor hij bij den brand; zijn verzamelingen waren tentoongesteld in de vitrines van de ontvangzaal. De heer Moojen had juist de laatste hand gelegd aan een standaardwerk, waarin deze verzamelingen uitvoerig werden beschreven, doch dit kostbare manuscript, dat zich in het dienstgebouw bevond, ging met alle aanteekeningen eveneens verloren. Gelukkig dat afbeeldingen der voorwerpen zich elders bevonden, zoodat althans een platenalbum eenigermate een beeld zal kunnen geven van hetgeen de heer Moojen gedurende een kwarteeuw in Indië had bijeengebracht.

Het Bataviaasch Genootschap was voor éénmaal afgeweken van zijn beginsel, nimmer tot uitleen van museumvoorwerpen over te gaan, doch nu het een uitzondering meende te moeten maken, had de Directie het beste uit het beste in het Museum aanwezig, ter beschikking gesteld. Een keurcollectie ethnografica en archaeologica was gezonden, die een goed beeld gaf van den schoonheidszin van de volkeren die den Oost-Indischen Archipel bewonen, zoowel van de beschaafdste als van de primitiefste. In dit gedenkboek is een aantal dier voorwerpen afgebeeld; hierin ontbreken platen van de vele prachtige weefsels en van de verzameling wajang-poppen.[1])

Men zal hebben opgemerkt, dat de beginletters van dit gedenkboek ieder een vertegenwoordiger van de bevolking van Ned.-Indië vertoonen.

De herkomst van deze koppen is de volgende.

Tot de inzending van het Bataviaasch Genootschap behoorden ook eenige juist

[1]) Het Bataviaasch Genootschap was zoo welwillend, ons een inventaris van zijne inzending, met een vrijwel volledig stel foto's, te zenden. Bij het ter perse gaan van dit Gedenkboek bracht de mail ons juist het Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1931, deel LXXI, afl. 3 en 4, waarin een artikel van Dr. F. D. K. Bosch en C. C. F. M. Le Roux, over „Wat te Parijs verloren ging".
Er is geen volledige overeenstemming tusschen de opgaven in dit artikel en den ons gezonden inventaris. Daar o.m. het hoofdstuk van den heer T. B. Roorda, over de archaelogica, in hoofdzaak op dezen inventaris steunt, moeten wij ons de mogelijkheid van onjuistheden, hieruit voortvloeiend, voorbehouden.

gereed gekomen groote volkenkundige kaarten van den Indischen Archipel. Deze waren bestemd voor opstelling in het museum van het Genootschap.

Jan Larij, Rijstplantende vrouwen en meisjes (W.-Java). *Foto Larij.*

Een groote kaart (1 : 1.000.000), aangevende de ras- en stamindeeling van de volken van den Indischen Archipel, was geflankeerd door twee kleinere kaarten (1 : 2.500.000) betreffende de bevolkingsdichtheid en de talen. Twee cirkelronde kaarten, boven deze laatste opgehangen, hadden betrekking op de ligging van den Indischen Archipel, eenerzijds ten opzichte van den Stillen Oceaan, anderzijds van het vasteland van Azië, Afrika en Europa.

Deze kaarten waren samengesteld onder leiding van den heer C. C. F. M. Le Roux, Conservator van de ethnografische verzamelingen van het Museum en tevens Secretaris-Thesaurier van het Genootschap. De gegevens van de taalkaart waren verschaft door Dr. S. J. Esser, die voor de bevolkingsdichtheid door het Kantoor van de Volkstelling 1930.

Het bijzondere van de drie eerste kaarten was, dat zij waren gevat in breede djatihouten lijsten, waarin gezamenlijk 78 koppen waren aangebracht van volkstypen uit alle deelen van den Archipel.

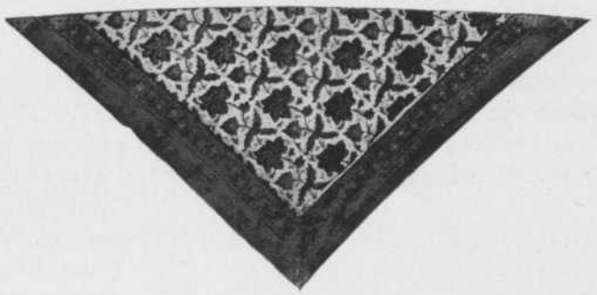

Gedreven zilveren schaal op houten voet (lélantjang) van Bali, uit de verzam. Moojen. *Foto Mr. J. G. Huyser.*

De koppen zijn van de hand van den bekenden Javaanschen schilder en teekenaar Mas Pirngadie, die verbonden is aan het Bataviaasch Museum. Zij zijn geschilderd naar fotografieën, en dus geen karakterstudiën, die bij deze kaarten toch niet zouden passen, maar zuiver ethnografische platen. Het type was nauwkeurig uitgebeeld met den voor de verschillende volksgroepen typischen hoofdtooi, opschik en kleederdracht.

Ook de Nederlandsche schilderkunst was in het Paviljoen vertegenwoordigd, en wel door Indisch werk van Bauer, Eland, Is. Israëls, J. Larij, Van Mens, Moojen, Poortenaar, Willy Sluiter en anderen. Van elken schilder hingen tijdens den brand drie of vier doeken, daar de beschikbare ruimte niet toeliet al het ingezonden werk gelijktijdig te laten zien; de bedoeling was van tijd tot tijd het tentoongestelde te verwisselen. In deze afdeeling ging ook een ouder doek, van den bekenden Javaanschen schilder Raden Saleh, voorstellende tijgers in strijd met een buffel, verloren.

Intellectueel en artistiek Nederland had zich ingespannen, te Parijs te toonen, wat Indië is en welke beteekenis het heeft voor de geheele wereld. In luttele oogenblikken ging de arbeid van jaren en jaren te gronde. Maar nog vóór de stroom van tentoonstellingbezoekers ging minderen, had het, in vergelijking met zijn voorganger bescheidener, maar wat het beoogde doel betreft nauwelijks minder waardige tweede Paviljoen, de taak overgenomen, getuigenis af te leggen van de wijze, waarop Nederland de erfenis der voorvaderen beheert.

Tweezijdig gebatikte en beschilderde hoofddoek.

Foto B. M. Goslings

De economische en natuurwetenschappelijke afdeelingen in het eerste paviljoen.

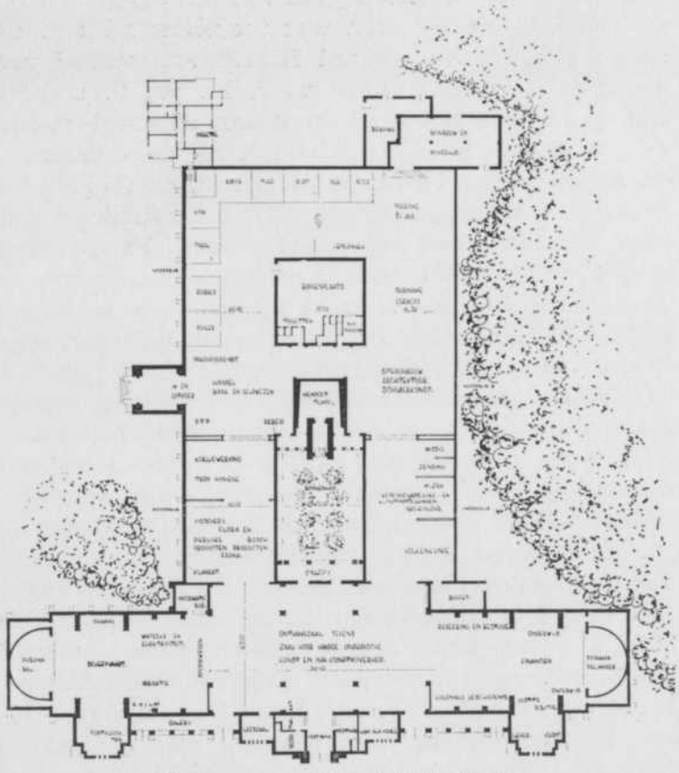
Er was eens een Baliër, die door hard werken gedurende een paar jaren een bruidschat, voldoende om een zeer schoone vrouw tot de zijne te maken, had bijeengebracht; zijn dessabroeders bewonderden haar grootelijks, dat deden ook zijn landgenooten, ja zelfs volkeren van geheel anderen stam gaven uiting aan hun vreugde, toen die schoonheid in hun midden vertoefde.

Het huwelijk was evenwel slechts van zeer korten duur; werd vroeger aan Balische weduwen met aandrang verzocht den brandstapel, waarop zich het lijk van haar gemaal bevond, mede te bestijgen, deze echtgenoote stierf om onbegrijpelijke redenen den vuurdood reeds bij het leven van haar heer en meester.

Maar zoo krachtig was zijn leven en zoo goed was hem het juist volkomen onverwachts geëindigde huwelijksleven bevallen, dat hij onmiddellijk het besluit nam ten spoedigste te hertrouwen; zonder vrouw toch, meende hij zich niet in het publiek te kunnen vertoonen.

Wederom spande hij zich krachtig in om snel een nieuwen bruidschat te vergaren; sympathieke dessagenooten, wien de eer van hun dessa boven alles lief was, steunden hem uit alle macht. Spoedig kon daardoor weder bruiloft gevierd en een nieuwe schoone ega den volke gepresenteerd worden.

Ook dat tweede huwelijk is zeer gelukkig, uitnemend be-

Plattegrond van het Ned. Paviljoen.

valt de tweede huiselijke woning, in overeenstemming met den aard der tijden natuurlijk eenvoudiger, doch tevens overzichtelijker en comfortabeler ingericht dan het eerste paleis.

In dat gelukkige samenleven nu met zijn tweede gemalin wordt den echtgenoot door bewonderaars van de eerste dringend verzocht, toch vooral de bekoorlijkheden en de goede eigenschappen van de laatstgenoemde nog eens te schilderen. Het valt hem natuurlijk moeilijk onder de huidige omstandigheden het verleden weder in de herinnering terug te roepen en reeds geheelde wonden open te rijten, doch hij kan niet weigeren, aangezien het verzoek komt van een zijde, die zijn tweede huwelijk mede mogelijk gemaakt heeft.

Een schildering van sommige der eigenschappen volgt hieronder:

Bij beschouwing van den plattegrond van het eerste paviljoen zal men zien, dat de bezoeker zich bij het intreden dadelijk in de fraaie algemeene eerehal (blz. 32) bevond, rechts en links waarvan een paar zalen lagen, ieder afgesloten door een groot diorama van den schilder Eland; tegenover den toegang tot de eerehal waren een aantal doorgangen, waardoor het betreden van het achtergelegen U-vormige zalencomplex en van den binnenhof met den Mendoet-tempel mogelijk was.

Het linkergedeelte nu van de aangeduide lokalen, alsmede achterin nog een stuk van de achterzijde, was bestemd voor in het kort gezegd de economische en natuurwetenschappelijke uitstallingen, die aan het internationale publiek een beeld van Ned.-Indië moesten geven.

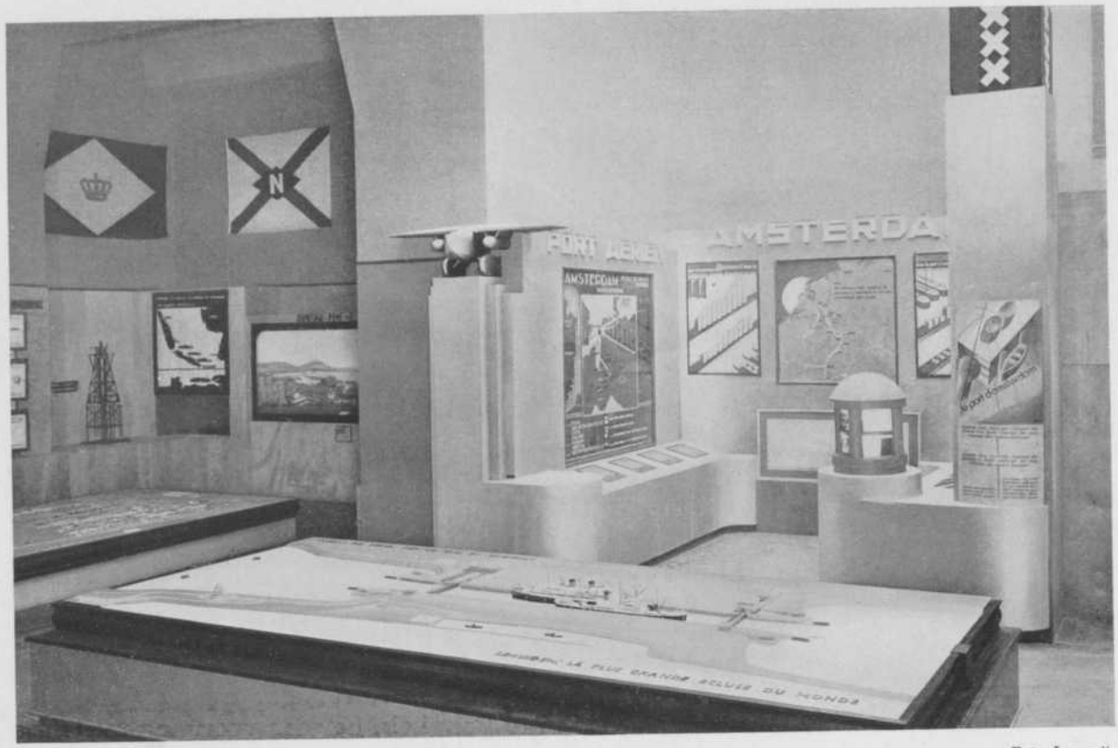
De verzorging ervan was toevertrouwd aan de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, welks museumstaf, waarvan in de eerste plaats de Algemeen Conservator, Ir. W. L. Utermark, genoemd moet worden, zich gedurende een paar jaren aan de voorbereiding, de verzorging en ten slotte de opstelling gewijd heeft. Dank zij de ervaring op tentoonstellingsgebied van de Afdeeling Handelsmuseum, de uitgedachte en op kosten van het Uitvoerend Comité vervaardigde voorstellingen op verschillend terrein, de in haar verzamelingen aanwezige en voor Parijs geleende voorwerpen, de rijke zendingen van verschillende commissies, regeerings- en particuliere instellingen in Ned.-Indië, alsmede de krachtige hulp van tal van musea, particuliere maatschappijen en kunstenaars hier te lande, is de uitstalling tot stand gekomen.

De opzet was als volgt.

Wanneer de bezoeker, weer tot zichzelf gekomen van zijn bewondering voor Eland's diorama van Bali, met de door Kamman geboetseerde figuren van Baliërs, zich omkeerde, dan had hij aan zijn voeten de zaal liggen, die aan een aantal onderwerpen van algemeen belang gewijd was, in tegenstelling met de volgende, welker inhoud meer specialistisch was behandeld.

In deze zaal kon de internationale gast, die verondersteld moest worden weinig van Ned.-Indië af te weten, antwoord krijgen op vragen als: Hoe kom ik naar Indië? Hoe reis ik in Indië? Reis ik daar veilig? Hoe zijn de havens in Indië geöutilleerd? Wat is de beteekenis van de Nederlandsche havens Amsterdam en Rotterdam voor Indië? Zijn er spoorwegen? Auto's? Vliegdiensten? Is er electrische kracht verkrijgbaar? Wordt er gekanaliseerd? geïrrigeerd?

De eerste vraag werd beantwoord door de stoomvaartmaatschappijen Nederland, Rotterdamsche Lloyd en Java-China-Japan-Lijn met modellen van hun

Inzending van de stad Amsterdam. *Foto Loopuit.*

schepen en een lichtkaart hunner lijnen (blz. 18). Een soortgelijke kaart, die de plaatsen der vele honderden vuurtorens deed schitteren, bewees, dat de zeeën, straten en engten van den Archipel waarlijk geen onbekende wateren zijn en men er even veilig vaart als elders op deze wereld (waarover buitenlanders, naar mij uit ervaring bekend is, wel eens een andere meening hadden).

De K.P.M.-maquette van het eilanden-rijk, op een schaal van 1 : 1.000.000, dus ter lengte van ongeveer 6 meter, spreidde met kleurige lijnen haar net over de wateren uit, daarmede bewijzend, hoe geweldig haar beteekenis voor de bevolkingen daar en de wereld er buiten is; het model van een harer moderne schepen, statistieken en grafieken onderstreepten dat nader.

Dat Ned.-Indië zich mag verheugen in het bezit van voortreffelijke havens, geenszins onderdoend voor die van in de gematigde zone gelegen, oude handelsrijken, bewees de fraaie maquette van Tandjong Priok met een oppervlakte van 7 M^2, waarvan de pieren, binnenhavens voor de vloten der boven reeds genoemde maatschappijen, pakhuizen, railbanen, kolen-opslagplaatsen, kantoren, enz., enz., duidelijk de geperfectioneerde outillage lieten zien.

Statistisch, fotografisch en met modellen van kranen, enz. werd voorts de ontwikkeling van andere havens in het licht gesteld.

Vermelden wij tenslotte, dat steeds temidden van deze scheepvaartgroep en genietend van een door Lion Cachet ontworpen en voor een der mailbooten be-

stemd meubilair, een vertegenwoordiger der maatschappijen, de heer Simon, aanwezig was, wiens eervolle taak het is geweest, naast het verstrekken van vele inlichtingen, die dikwijls het scheepsgebied ver te buiten gingen, ook tallooze huldebetuigingen in ontvangst te nemen, hetgeen zijn verblijf aldaar ongetwijfeld zeer veraangenaamd heeft.

Trokken eenerzijds van het volgende zaalgedeelte de Handelsinrichtingen van de stad Amsterdam (blz. 53) met kaarten, schitterende foto's, grafieken en statistieken, vooral ook in verband met Schiphol, en een maquette van de grootste sluis ter wereld, t.w. die van IJmuiden, de aandacht, aan den anderen kant dwong een bewegende fraaie voorstelling van de Rotterdamsche haven, alsmede een verzameling van fotografisch en statistisch materiaal den bezoeker zijn blikken naar de Maasstad te wenden. Was hij aldus doordrongen van de voortreffelijkheid en deugdelijkheid van wat met het scheepvaartverkeer te maken heeft, al voortwandelende moest hij onder den indruk komen van de luchtvaart.

Algemeen bewonderd werd de ook door ir. Utermark uitgedachte en door den Technischen Dienst van het Koloniaal Instituut vervaardigde voorstelling, waarmede de wekelijksche luchtverbinding van de K.L.M. van Nederland en Ned.-Indië den millioenen bezoekers gepresenteerd werd: op een kaart van het stuk wereld tusschen Amsterdam en den Archipel waren de vaste landingsplaatsen tusschen de étappes aangegeven; op een zeker oogenblik stegen zoowel te Amsterdam als te Batavia een paar Fokkertjes op om in de wolken te verdwijnen, waarna zij even later te Boeda-Pest en te Medan neerdaalden; vandaar weer opgestegen lieten zij zich vervolgens neer te Athene en te Bangkok, hetgeen voortging tot tenslotte het eene te Amsterdam en het andere te Batavia was aangekomen.

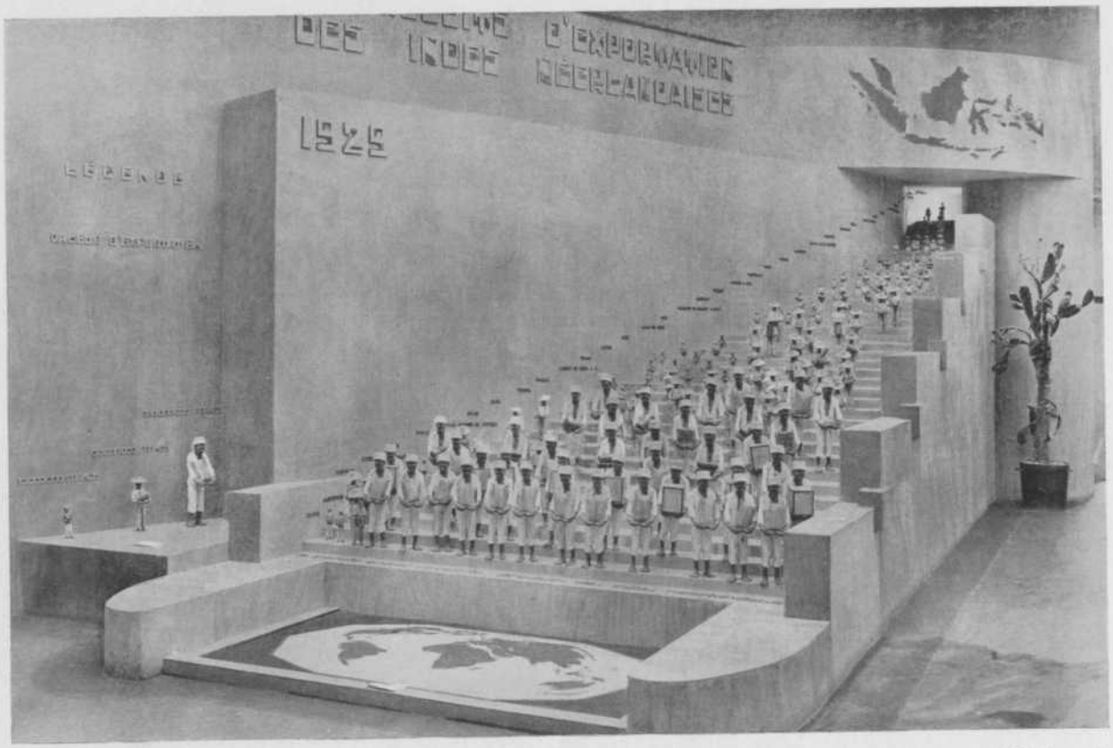
Tegelijkertijd werd de reisroute achter een 12-tal van de plaatsnamen voorziene ruiten aangegeven, met een gele lamp voor de uit-, een blauwe voor de thuisreis, en natuurlijk een groene op het ontmoetingspunt te Djask.

Wordt er menigmaal twijfel geopperd over het nut van tentoonstellingen als de Parijsche, in dit bijzondere geval was het wel boven allen twijfel verheven: de steeds bewegende vliegmachinetjes oefenden een sterke aantrekkingskracht uit, waaraan niemand ontkwam, en dwongen iedereen kennis te nemen, van wat met de grootste regelmaat en zonder veel drukte erover te maken door dien Nederlandschen luchtdienst verricht wordt. Persoonlijk hoorde ik den redacteur van een der grootste Parijsche dagbladen tijdens het bezoek van de pers jegens zijn collega's zijn uiterste verbazing over die Nederlandsche prestatie, waarvan zij volkomen onkundig waren, uiten.

Een lichtkaart toonde met automatisch verspringende lichten zeer duidelijk het verschil in tijdsduur van een scheeps- en een luchtreis naar Ned.-Indië, een inzending van het Ministerie van Waterstaat.

Wat de K.N.I.L.M. verricht, werd gedemonstreerd met een Archipelkaart van haar lijnen, het aantal afgelegde kilometers, vervoerde passagiers, goederen, enz., alles aantrekkelijk gemaakt met het vliegveld Tjililitan in miniatuur (blz. 20).

Dank zij de inzendingen van de S.S., de N.I.S., de Probolinggo-en-Pasoeroeande Semarang-Cheribon- en de Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappijen e.a. kon bewezen worden, dat ook het spoorwegvervoer op Java voortreffelijk in orde is; weliswaar ontbraken in ons Paviljoen de echte spoorwagons en locomotieven,

De „trap des overvloeds".

Foto Loopuit.

zooals er in de Section Métropolitaine in groot aantal te zien waren — daar had men eenvoudig een aantal perrons met treinen van verschillende samenstelling neergezet —, maar een enkel model van een S.S.-rijtuig, alsmede tal van foto's zullen den belangstellenden zeker een goeden indruk gegeven hebben. De spoorwegdeskundigen hebben ongetwijfeld genoten van de ingenieuze voorstelling van de ééndaagsche treinverbinding tusschen Batavia en Soerabaja, welke de S.S. reeds te Antwerpen had uitgestald en die naar Vincennes was overgebracht.

Bij het op dit gebied uitgestalde bevonden zich ook foto's van de tegenwoordige electrische spoorwegen, terwijl de invloed van het moderne autobus-verkeer op het spoorwegwezen door plastische statistieken aanschouwelijk werd gemaakt.

Op een reliefkaart van Java was duidelijk aangegeven, waar electriciteit gewonnen wordt en waar het voor industriëele en andere doeleinden verkrijgbaar is.

Een groot model van een bamboebrug bewees het talent van de inheemsche bevolking op dat gebied; daarnaast toonden maquetten van stalen bruggen, wat het Departement van Burgerlijke Openbare Werken vermag.

Van zijn werkzaamheid getuigden voorts voorstellingen op irrigatiegebied, o.a. een, waarop neervallende regen aangaf, hoeveel percent van het rijstareaal op Java afhankelijk is van toevalligen regen, hoeveel van door de bevolking en hoeveel van door de regeering gebouwde irrigatie-werken; een maquette van een bevloeiïngsgebied met primaire, secundaire, tertiairen aanvoerkanalen, afvoer en rivier.

Bij het verlaten van de boven besproken zaal werd het oog van den bezoeker aan de linkerzijde getrokken door een opgezet exemplaar van een der grootste Indische wilde diersoorten, t.w. van een bantengstier, verkregen door de welwillende hulp van het Zoölogisch Museum te Buitenzorg en van den landeigenaar T. L. Tan. Daardoor werd het publiek getrokken naar de linkerachterzaal, waarvan het eerste gedeelte in beslag was genomen door voorstellingen, die een beeld van klimaat, flora en fauna gaven.

Gestyleerde groote thermometers wezen de gemiddelde temperaturen van Batavia, Bandoeng, Tosari, en, ter vergelijking, van Parijs aan; eenige grafische lijnen demonstreerden het groote verschil in het verloop der temperaturen gedurende een jaar in de vier genoemde plaatsen.

Een groote kaart van Java droeg op een aantal plaatsen glazen staven, varieerend in lengte van circa 1 tot 8 meter, die onmiddellijk de daar jaarlijks vallende hoeveelheid regen aangaven, en hoe afwijkend de regenval daar is van die te Parijs, toonde een klein staafje van 0.580 M., dat erbij was opgesteld.

Een fraaie groep Sumatraansche koningstijgers, voor deze tentoonstelling bijzonderlijk vervaardigd door het Zoölogisch Museum te Amsterdam, alsmede door dat zelfde Museum afgestane opgezette dieren, als een prachtige insectenverzameling in 24 doozen, een casuaris met een nest eieren, een argusfazant, neushoornvogel, vertegenwoordigden met nog eenige zoogdieren, een groote haai, in de vrieskamer van een mailboot uit Indië aangevoerd en hier te lande verder geprepareerd, en met een warmwater-aquarium, dat een aantal Ned.-Indische visschen bevatte, de Ned.-Indische fauna.

Een paar kleine diorama's gaven een beeld van de kust van een koraaleiland en van een nieuwe methode van het vangen van bepaalde zeevisschen, terwijl een groot model van een sero aanduidde, hoe men in de ondiepe zeeën aan de kusten visch bemachtigt.

Langs de wanden waren in een groot aantal kastjes economische producten uit de dierenwereld (parel, tripang, schildpad, slangenhuid, eetbare vogelnestjes, enz.) en boschproducten (looistoffen, rotan, damar, benzoë, enz.) uitgestald, terwijl daarboven groote verlichte transparanten een episode uit de winning van elk weergaven.

Veel ruimte was besteed aan het boschwezen en het hout, in het bijzonder de djati. Een fraaie schoorsteenmantel met betimmering, vervaardigd uit verschillende djati-variëteiten, was afgestaan door de Vereenigde Javasche Houthandel Maatschappijen, een ronddraaiende Chineesche schim demonstreerde den gang van zaken van het kweeken van de djati af, tot het bouwen ermede toe; eenige beeldhouwwerken toonden, dat sommige Ned.-Indische houtsoorten ook voor dat doel geschikt zijn, terwijl een aantal kaarten en statistieken op de beteekenis van den Dienst van het Boschwezen en het Boschproefstation wezen.

Het tweede gedeelte van die zaal was geheel gewijd aan de gezondheid en ingericht door de Afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut, met vele modellen en maquetten, graphische voorstellingen, foto's, verschillende ziekte-veroorzakers, geneesmiddelen, wasmodellen van ziekten, enz.

Doorloopende stuitte de belangstellende bezoeker op een uit drie blokken opgestapelden berg van goud, weergevend het volume van het goudequivalent van de

waarden van den uitvoer, den invoer en het excedent van den uitvoer van 1929; de grootste kubus had een ribbe van 3.65 meter. Binnenin kon de specialist kennis nemen van zeer vele gedetailleerde statistieken, aan de buitenzijde van de ruilmiddelen.

Bijzondere aandacht trok in die zaal „de trap des overvloeds" (blz. 55), beginnend bij een kaart van den Ned.-Indischen Archipel, en met 50 treden, elk bezet met een aantal menschelijke figuren, die een bepaald product droegen, afdalend naar een wereldkaart, aldus toonend welke producten en welke groote hoeveelheden daarvan door Ned.-Indië aan de wereldgemeenschap geleverd worden.

Daarnevens stond een verzilverde maquette, op schaal van 1 : 50, van het Koloniaal Instituut, de centrale koloniale instelling, die zooveel voor de Parijsche Tentoonstelling gedaan heeft en uit dien, evenals uit anderen hoofde in het Nederlandsche Paviljoen niet ontbreken mocht.

Links van den goudberg werd het radioverkeer tusschen Nederland en Ned.-Indië, en van Ned.-Indië met de wereld door een systeem van diorama's gedemonstreerd; o.a. waren beeld-radio-telegrammen in Chineesche karakters aanwezig. Ook het postwezen met gouvernements-postspaarbank was daar vertegenwoordigd.

In deze algemeene afdeeling mocht een kaart van Ned.-Indië van 1 op 1 millioen, dus van 6 meter lengte, aangevend de met verschillende cultuurgewassen beplante oppervlakten en de uitvoerhoeveelheden uit een groot aantal havens, niet ontbreken, evenmin een voorstelling van het percentage, hetwelk Ned.-Indië van een aantal wereldstapelproducten levert, alsmede een tweetal ingenieuze staande klokken, waarop een door het publiek draaibare schijf precies de hoeveelheid en de waarde van een zeer groot aantal uitvoer- en invoerproducten afzonderlijk aanwees.

Een voorstelling van het geldwezen in Ned.-Indië, van de circulatiebank de Javasche Bank, de banken van leening, de dessa-loemboengs en volkscredietbanken, alsmede van den koers van den Ned.-Indischen gulden ten opzichte van den Nederlandschen gulden, waren eveneens in deze zaal aanwezig (blz. 18).

Van ieder der Europeesche en Inlandsche cultuurgewassen was het natuurlijk niet mogelijk een tot in finesses afdalende voorstelling te geven; veel meer dan de beschikbare ruimte zou uiteraard daarvoor noodig geweest zijn. Daarom heeft men zich moeten bepalen tot een aantal der zeer belangrijke, waarvan de schilder Eland een diorama vervaardigde, t.w. suikerriet, rubber, tabak, koffie, kina, thee, rijst, oliepalm, peper (blz. 58 en 59). Deze alle waren aan één zijde van de zaal opgesteld, terwijl er in het midden en aan den anderen kant maquetten, modellen, machines, statistieken en monsters waren, met zorg uitgekozen om de bijzonderheid ervan voor elk gewas afzonderlijk. Zoo bij het suikerriet een voorstelling van den gang der selectie (Proefstation voor de Java-Suikerindustrie te Pasoeroean), de maquette van een groote suikerfabriek (B. E. N. I. S.O. te 's-Gravenhage)[1]), model van een rietmolen en vacuumpan (Werkspoor te Amsterdam); bij de rubber een inzending van de Propaganda-afdeeling der Internationale Ver-

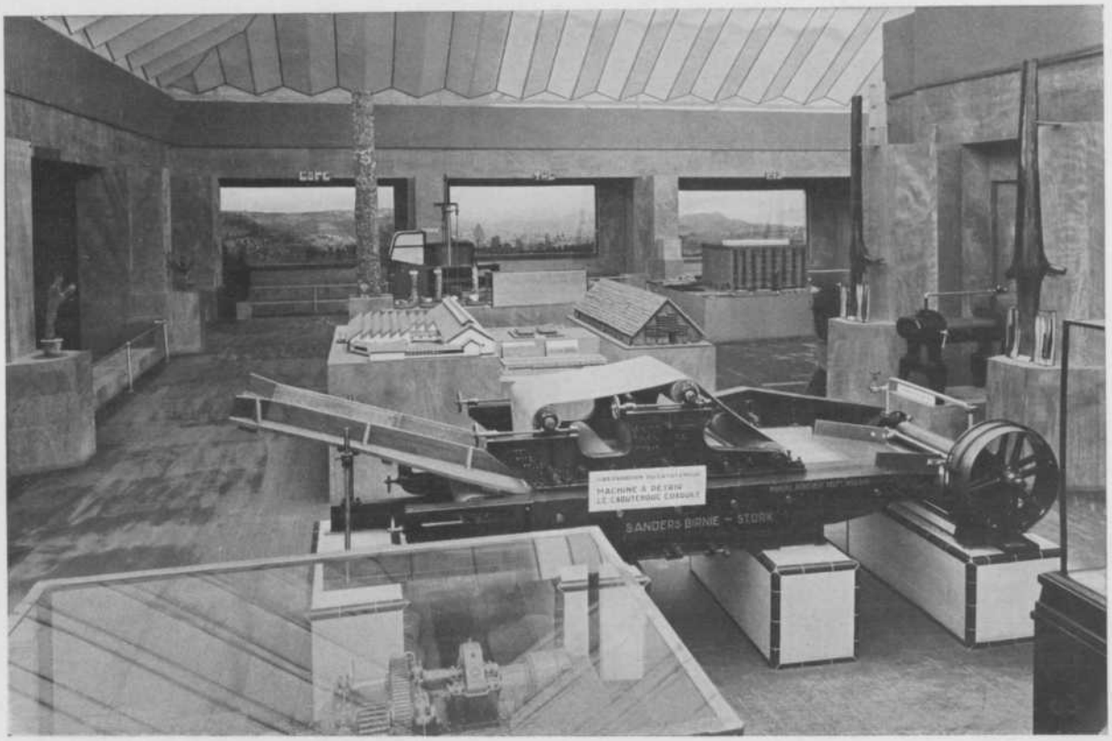
[1]) Deze maquette (blz. 62), vervaardigd in opdracht van „eenige vrienden der Java-suikerindustrie" voor de Wereldtentoonstelling te Brussel van 1910, gaf weer de s. f. „Poerworedjo", op schaal 1 : 50. Na dienst te hebben gedaan op de tentoonstellingen van Brussel, Gent en Semarang, werd dit model in 1916 in bruikleen gegeven aan het Koloniaal Landbouwmuseum te Deventer, waar het — met kleine onderbrekingen voor de Jaarbeurs te Utrecht in 1921 en de I. T A. te Arnhem in 1928 — verbleef tot de verzending naar Parijs. In 1929 was het model door enkele wijzigingen en aanvullingen op de hoogte van den tijd gebracht, zoodat het een goed beeld gaf van de groote meerderheid van de hedendaagsche Java-rietsuikerfabrieken.

De groote cultures. *Foto Loopuit.*

De groote cultures. *Foto Loopuit.*

De groote cultures. *Foto Loopuit.*

eeniging voor de Rubber en andere Cultures in Ned.-Indië, model van een geterrasseerden rubbertuin, zaden van moederboomen, zoolcrêpe (Algemeen Proefstation van de A. V. R. O. S. te Medan), bevolkingsrubber, Vis-sheet-roller en printer (Technisch Bureau Sanders-Birnie, Machinefabriek Reineveld); bij de tabak model van stoomsterilisatie van zaadbedden, van een fermenteerschuur (Deli Proefstation te Medan), droogschuur en brandbaarheidsonderzoek (Proefstation voor Vorstenlandsche Tabak te Klaten), bij de thee een maquette van het thee-entrepôt te Amsterdam (Pakhuismeesteren van de Thee), theeroller (Technisch Bureau Sanders-Birnie, Machinefabriek Reineveld), in het thee-diorama een werkend model van een theeblad-kabelbaan volgens systeem Pohlig (Merrem & La Porte), bij de vezels een ontvezelmachine voor Agave-bladeren (Stork & Co. te Hengelo), een maquette van een palmoliefabriek (Stork & Co.), schema van de verwerking, producten in verschillende stadia (Algemeen Proefstation van de A. V. R. O. S.), foto's van machinerieën (Stork & Co.), enz., enz.

Fraaie nabootsingen in was gaven een voortreffelijk beeld van de Ned.-Indische vruchten, zoowel van de direct eetbare, als van peper en vanille.

Een groep specerijen en aetherische oliën vormde den overgang van groote cultures naar inlandschen landbouw.

Tal van inlandsche producten in een groot aantal variëteiten en vormen, gezonden door de Afdeeling Landbouw te Buitenzorg, toonden den rijkdom van den inlandschen landbouw van Ned.-Indië, terwijl een automaat, die achter een uitgezaagde opening van den vorm van Java en Madoera telkens een groene of gele rechthoek draaide, duidelijk aanwees, welke ontzaglijke oppervlakten door de inheemsche bewoners van Java met hun rijst, maïs, knolgewassen, peulgewassen, tabak, enz. beplant worden, en hoe betrekkelijk gering daartegenover de door de z.g. Europeesche cultures in beslag genomen gronden (suikerriet, rubber, thee, koffie, tabak, enz.) zijn.

Een afzonderlijke uitstalling was gewijd aan de inlandsche suiker van riet en palmsoorten.

Daar ter plaatse was symbolisch voorgesteld, door welke departementen, welke afdeelingen daarvan, en welke diensten, laboratoria, enz. van deze weder, de Nederlandsche Regeering voor de belangen van den tani zorgt: een levensgroot beeld van een Javaanschen landbouwer, staande in het middelpunt van drie concentrische tafels, waarop kleine modellen, maquettes, enz. in groote lijnen aanduidden, hoe de organisatie is.

In dezelfde ruimte was de beteekenis en de werking van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst en van het Veeartsenijkundig Instituut in het licht gesteld.

Om de 54 tot 120 seconden uit- en aangaande lampen, die geboetseerde miniatuur-figuurtjes van karbouw, koe, geit, en varken afwisselend belichtten, toonden, hoeveel stuks van die veesoorten onder contrôle van het Departement van Financiën voor de consumptie geslacht worden.

Een opgezette echte karbouw stond daar als vertegenwoordiger van den veestapel, tegenhanger van den opgezetten banteng, die bij den ingang van deze afdeeling een der groote wilde diersoorten vertegenwoordigde.

Ook een Balisch tam varken, naar Nederland in de vrieskamer van een „Nederland"-boot vervoerd en hier te lande opgezet, vond daar een al te vroegtijdig einde van zijn kunstmatig verlengd bestaan.

Foto's van de in Ned.-Indië aanwezige rassen van groot en klein vee, plastische statistieken omtrent de veedichtheid, en de verstrekkingen van de veterinaire sera en vaccins deden het belang van den veestapel en de zorg daarvoor van regeeringszijde duidelijk uitkomen.

Eenige schreden verder brachten den bezoeker aan den rand van een 14 M. langen, 4 M. breeden en 1.5 M. diepen kuil, op welks bodem een, natuurlijk grotesk vervormde reliefkaart op een schaal van 1 op 80.000 in de horizontale en 1 op 8000 in de verticale richting van het hoofdeiland van den Ned.-Indischen Archipel uitgestrekt lag.

Haar bedoeling was o.a. de belangstelling voor de toeristieke eigenschappen van Java op te wekken; dat geschiedde door over de spoorwegen op de kaart een electrisch treintje te laten loopen en door, wanneer dat bepaalde punten passeerde, een der 14 diorama's, in den achtergrond aangebracht en op dat punt betrekking hebbend, plotseling te verlichten.

Bij Batavia stelde het diorama een stuk van het oude stadsgedeelte voor, bij Buitenzorg een gedeelte van 's Lands Plantentuin met het paleis van den Gouverneur-Generaal, van Midden-Java het Diëng-Plateau, enz., enz.

In de aan dit gedeelte aansluitende zaal werd een beeld gegeven van het werk van het Bureau van Arbeid, van den mijnbouw en van de nijverheid in Ned.-Indië, wederom met behulp van modellen, maquetten, grafieken en voorwerpen in natura.

Een lichtkaart gaf een overzicht van de winningsplaatsen der voornaamste mineralen.

Een maquette van een tinmijn van Billiton (N.V. Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton), een model van een tinbaggermolen en een van alle merkteekens en keuren voorzien tinschuitje (Banka-Tinwinning), zoomede monsters van tinerts en voorwerpen van tin vestigden de aandacht op het belangrijkste mineraal van Ned.-Indië.

Aangezien de groote Ned.-Indische petroleummaatschappijen de voorkeur eraan gegeven hadden eigen, groote stands in te richten in het paviljoen der particuliere inzenders en daar een voortreffelijk beeld van hun bedrijf aanwezig was, werd in het officiëele paviljoen de petroleum door een enkel statistisch diorama vertegenwoordigd.

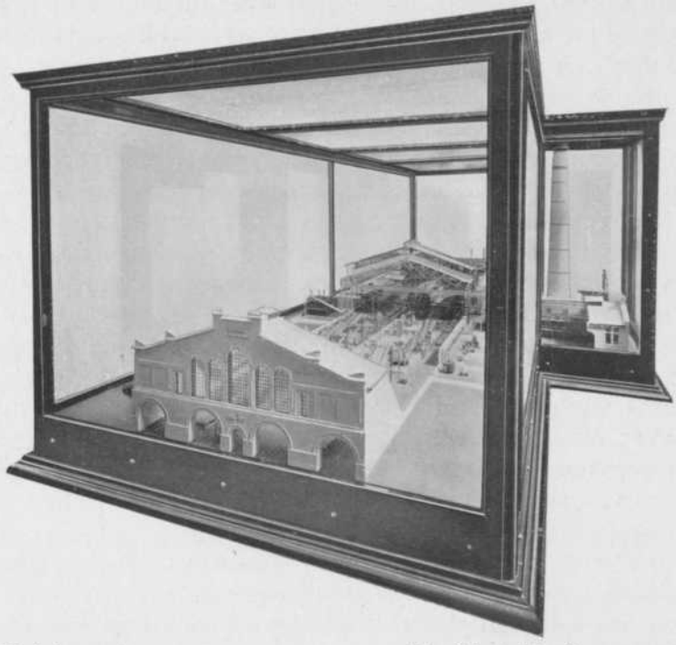
De Gouvernements Steenkolen- en Zoutwinningen waren natuurlijk met maquetten, producten, enz. aanwezig.

Op het gebied van de inheemsche nijverheid had de Afdeeling Nijverheid te Buitenzorg een fraaie inzending verzorgd, die betrekking had op de batik-industrie, de weefnijverheid, de hoedenvlechterij en de kopergieterij.

Mogen wij de woorden, die in de binnen- en buitenlandsche pers over het eerste paviljoen verschenen zijn, gelooven, dan heeft ook de economisch-natuurwetenschappelijke afdeeling daarvan wel aan het doel beantwoord; met de inrichters heeft men algemeen ingezien, dat er op een internationale tentoonstelling als die van

Vincennes 1931 geen sprake mocht zijn van een zich verliezen in tal van details, maar dat voor de millioenen van bezoekers de groote lijn in het oog gehouden moest worden en men daar in het algemeen aan de wereld moest toonen, welk een groot rijk Nederland is en welke beteekenis het, ook door zijn overzeesche deelen, voor het menschdom heeft.

L. P. LE COSQUINO DE BUSSY.

Model van de
s.f. „Poerworedjo".

Foto Koloniaal Landbouwmuseum.

Suriname op de Parijsche tentoonstelling.

Het was maar een bescheiden ruimte in het grootsche paleis der Nederlandsche inzending op de Parijsche tentoonstelling, die voor Suriname beschikbaar was. Kon het anders? In het machtige Nederlandsche gebied over zee beslaat Suriname — hoewel toch nog vijfmaal zoo groot als Nederland in Europa — slechts één twaalfde van dat van Nederlandsch Oost-Indië en tegenover de getalsterkte van meer dan 60 millioen in Oost-Indië zinkt de 150.000 van Suriname geheel in het niet. En dan: de vergelijking van groot met klein moet worden voortgezet in alle opzichten. Het Oostelijk Indië met zijn enorm bedrijfsleven, zijne rijke uitrusting van havens, waterwerken, rij- en railwegen, van mijnontginningen, van wetenschappelijke, technische, economische diensten, kan zooveel en zooveel groots vertoonen, dat Suriname niet of slechts als zeer kleine figuur kan laten zien.

Dank zij de ondervonden medewerking van de Tentoonstellingscommissie te Paramaribo, het Koninklijk Koloniaal Instituut, de Zending der Moravische Broedergemeente, de Roomsch-Katholieke Missie en eenige, in Suriname werkzame maatschappijen, mocht het gelukken nog veel aandachtwaardigs bijeen te krijgen en in de kleine ruimte een, zij het sober, aangenaam beeld te vormen van Suriname's wezen.

De vorm van het tentoonstellingscabinet — met ter weerszijden van het front een toegangsopening — leende zich voor eene wijze van opstellen met symbolisch karakter. Kon Suriname al niet voor den dag komen met eene uitbeelding van een sterk en bloeiend economisch leven, wel mocht dit brok Nederland hier verschijnen met voorstellingen uit het kostelijk bezit aan geestelijke goederen — geestelijk in breeden zin, als samenstel van zorgen voor den geest, de verstandelijke ontwikkeling en de gezondheid — verworven door de, deels in den slaventijd reeds aangevangen en na de afschaffing van de slavernij in 1863 zoo krachtig voortgezette, toegewijde arbeidzaamheid van Zending en Missie en den arbeid en steun der Overheid zelve. Als vleugelen uitgespreid over het middenstuk, waar het bedrijfsleven was uitgebeeld, getuigden de verzamelingen van maquettes, verlichte glastableaux, foto's, grafieken en oriënteerende kaarten van het begin, den loop en den tegenwoordigen stand van de verbreiding van het Chistendom, en van het onderwijs (blz. 64), en wat de ziekenzorg betreft, van de huisvesting en verpleging van zieken, vooral van de melaatschen in de drie leproserieën Groot-Chatillon (Landsinrichting), St. Gerardus Majella (R.K.) en Bethesda (Prot.).

Een groote, zilverkleurige kaart aan den achterwand liet o.a. zien hoe uiterst klein — nauwelijks één vierhonderdste — het bebouwde terrein in vergelijking met het uitgestrekte landsgebied is. Wat op dat terrein wordt voortgebracht, leerde, aan den voet der landkaart, de uitstalling van verschillende Citrus-soorten,

Statistiek van de Zendingsscholen der Evangelische Broedergemeente.

Foto J. C. v. Andel—Rutgers.

voor deze gelegenheid geconserveerd door den heer Tomson, en daar tegenover die van de landbouwproducten in het algemeen, naar de onderscheiding van de twee vormen van het landbouwbedrijf in Suriname, den grooten landbouw op de plantages (koffie, suiker en cacao), waarbij Liberiakoffie, bereid naar eene nieuwe bereidingsmethode (systeem Fernandes) viel op te merken, en den kleinen landbouw, hoofdzakelijk gedreven door Britsch-Indische en Javaansche kolonisten (rijst, pinda, cassave, enz.). Aldus was het belangrijkste en voor Suriname het meest geëigende bedrijf, de landbouwindustrie, in het hart van de tentoonstelling opgesteld. Talrijke fraaie foto's verschaften een blik op plantages met hare sluizen, kanalen en beplantingen en op den aanleg en de ontginning van ,,grondjes'', de perceelen van den kleinen landbouw, terwijl een schilderachtig diorama, vervaardigd in het Koloniaal Instituut en een stuk van den benedenloop der rivier de Suriname nabij de monding voorstellend, langs de oevers der rivier geschikte baaltjes, kratjes en stapeltjes van de verschillende producten voor plaatselijke consumptie en voor uitvoer vertoonde, met vermelding van de laatste jaarproductie-cijfers. Ook de producten van de zgn. boschbedrijven waren daarin opgenomen: hout, balata en bauxiet (aluminiumerts). In natura waren die producten te zien in de vormen van machtige balken van zware houtsoorten als mambarklak, purperhart e.a., van afgewerkte balatavellen en veelsoortige bauxietertsen. Van andere nijverheid werd de hoedenvlechterij van het Maria Patronaat te Paramaribo vertoond.

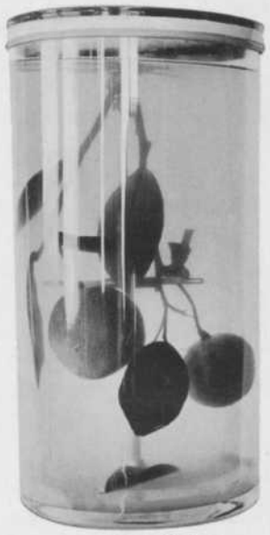

Foto C. L. Tomson.
Surinaamsche Citrusvruchten aan tak.

Een lichtzuil gaf in kleuren en getallen de geschakeerde samenstelling weer van Suriname's bevolking: Europeanen e.a. Blanken, Creolen, Britsch-Indiërs, Javanen, Chineezen, Boschnegers en Indianen; een levensgroot, knap geboetseerd en in de typische kotto-missie-dracht gekleed beeld eener Mulattin gaf gelegenheid nader kennis te maken met een der volkstypen; verscheidene anderen toonde een stel fotografieën aan den wand, die verder nog tal van stads-, rivier- en boschgezichten uit het mooie land droeg, decoratieve statistische voorstellingen betreffende de mutaties onder de bevolking, eene verzameling postzegels en grafieken aangaande financiëele aangelegenheden, o.a. de biljetten-circulatie van de Surinaamsche Bank.

En vóór het cabinet, in den gang die Suriname van Curaçao scheidde, was een prachtmodel opgesteld van een der mailschepen der Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij, waarmede de verbinding tusschen Nederland en Nederlandsch West-Indië wordt onderhouden. Het model was welwillend door de Maatschappij ter beschikking gesteld; het ging te niet in den brand, die heel de inzending vernielde en ook in rook deed opgaan het plan, waarvoor de materialen reeds aanwezig waren, om op het buitenterrein geheel toegeruste, oorspronkelijke Indianen- en Boschnegerhutten — aangekleede poppen, de bewoners weergevende, zouden zelfs niet ontbroken hebben — op te richten.

Alleen de harde balken van het boschhout vermocht het felle vuur niet te vernietigen.

G. J. STAAL.

Eenige cijfers voor Suriname (1929).

Oppervlakte	160.000 K.M².
Bevolking rond	150.000
Samenstelling naar afkomst:	
Creolen (stadsnegers, mulatten e.a. ingeborenen, min of meer gekleurd, niet behoorende tot een van de onderstaande groepen)	60.000
Britsch-Indiërs	34.000
Javanen	30.000
Chineezen	1.500
Indianen	2.500
Boschnegers	18.000
Europeanen e.a. Blanken (w.o. 700 in Nederland geboren)	4.000
Geboorte-overschot per 1000	18

Samenstelling naar belijdenis:

Christenen:	
R.-Katholieken	27.000
Protestanten	45.000
Mohammedanen	36.000
Hindoes	24.000
Israëlieten	800
Heidenen	16.000

Productie in 1930:

Groote landbouw:		
Cacao	254.700	K.G.
Koffie	3.650.300	,,
Suiker	18.819.000	,,
Kleine landbouw:		
Padi	20.795.000	K.G.
Maïs	936.000	,,
Aardvruchten	2.785.000	,,
Cocosnoten	2.845.000	stuks
Bananen	491.000	bossen
Goud	148	K.G.
Balata	488.000	,,
Bauxiet	264.555.000	,,
Hout (waarde)	f 246.000.—	
Invoer (waarde)	f 9.788.500.—	
Uitvoer (waarde)	- 8.390.000.—	

Ganeça door dwergen gedragen, Diëng. *Foto Bat. Gen.*
Hindoe-Javaansche steensculptuur.

De Hindoe-Javaansche kunstwerken

uit de verzameling van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

„De Directie van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van „Kunsten en Wetenschappen heeft in hare vergadering van 5 Mei 1930 „besloten deel te nemen aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling „te Parijs in 1931 ...."

„De Directie is met deze beslissing afgeweken van het beginsel „om, met het oog op het beschadigd of verloren raken der voorwerpen, nimmer „tot uitleen van Museumvoorwerpen over te gaan."

„Zij heeft gemeend, in het belang van eene waardige vertegen- „woordiging van Nederlandsch-Indië op deze zeer belangrijke internationale „tentoonstelling, over de groote bezwaren, verbonden aan het uitleenen „van Museumstukken, te moeten heenstappen, mits door het Tentoon- „stellingscomité zoodanige garanties worden gegeven, dat de gevaren.... „tot een minimum worden beperkt."

„Bij de keuze der in te zenden voorwerpen heeft de gedachte voor- „gezeten specimina van de aesthetisch fijnste kunstvoorwerpen uit te „zoeken; voorwerpen die niet alleen fraaie kijkobjecten zullen zijn voor „de groote massa der tentoonstellingsbezoekers, doch die tevens een groote „attractie zullen vormen voor het meer deskundig publiek."

Weinig heeft de Directie van bovengenoemd Genootschap kunnen vermoeden dat, toen zij de handteekening zette onder bovengenoemd — verkort weergegeven — besluit, zij tevens het doodvonnis teekende van de fraaiste en zeldzaamste kunstvoorwerpen der Hindoe-Javaansche periode, van eene keurverzameling, die de aesthetische kern vormde, o.m. van de collectie kleinplastiek, welke naast de grootere steensculpturen en de vele objecten van vaak uitsluitend historisch belang, den roem uitmaakte van haar belangrijk museum.

Met weemoed zet schrijver dezes zich voor de droevige taak een kort overzicht te geven van de belangrijkste werken die te gronde gingen, om het Nederlandsche volk er van te overtuigen dat de noodlottige brand van het Nederlandsch Paviljoen te Vincennes inderdaad als een nationale ramp dient te worden beschouwd. [1])

Als een der voornaamste objecten van de kleine, doch importante collectie van steensculpturen, die te Parijs waren tentoongesteld, moet in de eerste plaats beschouwd worden de aesthetisch zoowel als archaeologisch buitengemeen waardevolle Trĕnawindoe (blz. 68 a), een wijstandbeeld, dat tijdens de periode van Singhasāri (1222—1292) ter eere van een gesneuvelden nazaat van dezen grooten Hindoeziener

[1]) In hoeverre nog iets van deze voorwerpen is teruggevonden, vindt men in de lijst der afbeeldingen op blz. 140 vermeld (Red.).

a. Trĕṇawindoe, Tjandi Singhasāri.

b. Çiwa als Goeroe, M.-Java.

c. en d. Çiwa Mahādewa met typischen zoog. Madjapahitschen stralenkrans. Hindoe-Javaansche steensculptuur. *Foto's Bat. Gen.*

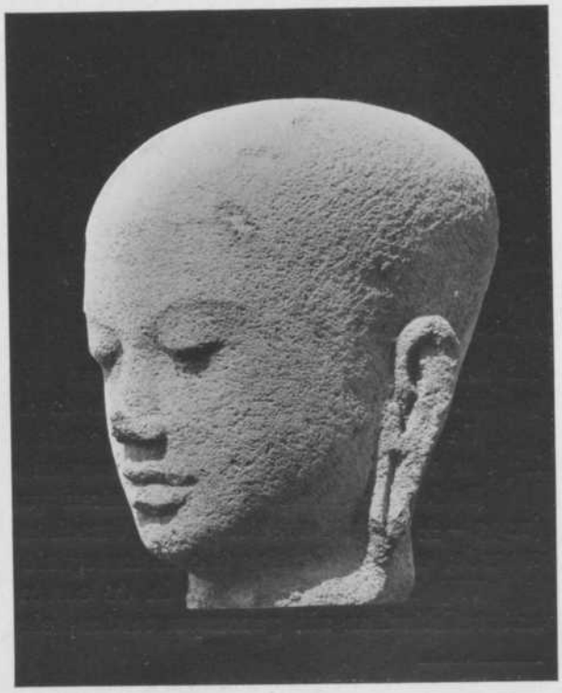
a. Spuierbeeld, vroeg Madjapahit

b. Dhyāniboeddhakop, Baraboedoer.

c. Mannenkop, Tjandi Bima, Diëng.

d. Monnikskop, Tjandi Sewoe.

Hindoe-Javaansche steensculptuur. *Foto's Oudheidk. Dienst en Bat. Gen.*

werd opgericht. Dit stuk van, wel is waar reeds naar naturalisme neigend, doch nog streng beheerscht, modelé, was bovendien, door de daarop aangebrachte inscriptie in Nāgarī-schrift, van groot archaeologisch belang. Het was het eene van de beide unica dezer soort, die nog bewaard waren gebleven.

Kunsthistorisch niet minder belangrijk was de uitgelezen groep van specimina der beeldhouwkunst van het Diëng-plateau, alwaar de overblijfselen van de oudste Midden-Javaansche tempelkunst worden gevonden. Tot deze groep behoorden o.m. een reeds zeer rijp en doorwerkt stuk beeldhouwwerk als de fraai gecomponeerde Agni op rijdier, een vooral iconografisch interessante Ganeça (blz. 66) en een, nog vrij primitieve, reliefgroep: Çiwa, Pārwatī en Koemara voorstellend. Onherstelbaar is echter bovenal het verlies der beide, tot de versiering der dakbekroning van den Tjandi Bima behoord hebbende, monumentale koppen. Vooral de, uit vele kunstpublicaties reeds bekende, op blz. 69 c afgebeelde mannenkop, welke op merkwaardige wijze verwant scheen aan de beste stukken der vroege Gothiek, was een sieraad dezer, in de 7de en 8e eeuw n. Chr. wel haar rijpsten bloeitijd belevende Diëng-periode [1]).

Agni op rijdier, Diëng. *Foto Bat. Gen.*

Onder de tentoongestelde kunstwerken der Midden-Javaansche steensculptuur moet, behalve een nobele, doch ietwat weeke, staande Çiwa als Goeroe (blz. 68 b), vooral genoemd worden een meesterstuk van Hindoe-Javaansche portretkunst, nl. de sublieme monnikskop van Tjandi Sewoe (blz. 69 d). Dit voortreffelijke stuk, dat eveneens, door vele kunstpublicaties, algemeene bekendheid bezit, behoorde vermoedelijk tot een wijstandbeeld, door een van de vorsten der Çailendra-dynastie (± 750 — ± 850) opgericht, die, zich zelven ter eere, daarin de gestalte van een Dhyāniboeddha had aangenomen. Door een gelukkig toeval is dit unicum aan de algemeene vernietiging ontkomen.

Te betreuren is daarentegen wederom het verlies van twee Dhyāniboeddha-koppen van den Baraboedoer, waarvan een op blz. 69 b is afgebeeld.

Onder de interessantste stukken van de Oost-Javaansche Madjapahit-periode (1293 — ± 1479) bevonden zich, tusschen eenige van hoofdzakelijk archaeologische waarde, enkele die nog tot de kategorie der specifieke kunstwerken behoorden.

Wij herdenken daarbij in de eerste plaats den reeds bijna volkomen vrij, in naturalistischen zin gecomponeerden, eleganten, fraai gemodelleerden Waterspuier

[1]) Zie noot blz. 50. Deze koppen worden niet genoemd in het artikel van de heeren Bosch en Le Roux (Red.).

Landschapreliefs, in vogelvlucht gezien, Madjapahit, Trawoelan. *Foto's Bat. Gen.*

(blz. 69a), — die met nog eenige andere, tegen den muur van een vischvijver te Madjapahit heeft gestaan — , en de beide, voor een stralenaureool staande wijbeelden van Çiwa Mahādewa (blz. 68c en d), waarvan de eerste, met den verwonderlijk expressieven, gebaarden kop, een sterk bewijs levert voor het feit dat — ondanks den sterk verstarden compositievorm, die ingevolge de overheersching van het Indonesische element, in deze late kunstperiode regel werd — het scherpe karakteriseeringsvermogen, bij de uitbeelding van de gelaatstrekken der in vergoddelijkten vorm uitgebeelde vorstengestalten, toch nog in oude kracht zich handhaafde.

Boeddha (goud). Boeddha (goud; voet- en achterstuk zilver). *Foto's Bat. Gen.*

Hindoe-Javaansche beeldjes van edelmetaal, Midden-Java.

a. Boeddha, Koetei.

b. Çiwa, Midden-Java.

c. d. e.

Ngandjoek-beeldjes met verschillende emblemen.

Foto's Bat. Gen.

Hindoe-Javaansche bronzen.

a. Awalokiteçwara.

b. Wadjrasattwa.

c. Boeddha.

Hindoe-Javaansche bronzen, Midden-Java. *Foto's Bat. Gen.*

Çiwa en Pārwatī met rijdieren, Diëng-type. *Foto Bat. Gen.*

Hindoe-Javaansche bronzen, Midden-Java.

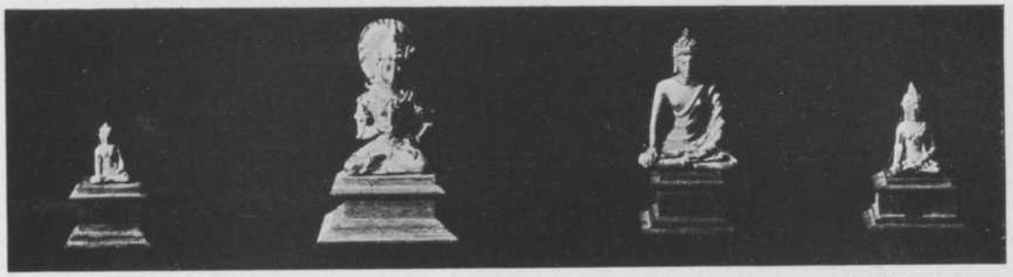

Pārwatī. Çiwa en Pārwatī. Çiwa.

Awalokiteçwara. Boeddha. Maitreya.

Hindoe-Javaansche beeldjes van edelmetaal, Midden-Java. *Foto's Bat. Gen.*

Boeddha (goud). Boeddha (goud).

Boeddha (zilver). Godin Cunda (zilver; voet- en achterstuk brons).

Boeddha (goud). Boeddha (goud; voet- en achterstuk brons). *Foto's Bat. Gen.*

Hindoe-Javaansche beeldjes van edelmetaal, Midden-Java.

a. Schaaldragende Panakawan (brons).

b. Twee zegelringen (edelmetaal).

c. Topstuk van een hoofddeksel (edelmetaal).

d. Tempelschel, Oost-Java (brons).

e. Tempelschel, gedateerd 1286, Singhasāri (brons).

Hindoe-Javaansche gebruiksvoorwerpen.

Foto's Bat. Gen.

Twee reliefs (zie blz. 71), te Trawoelan (Oost-Java) gevonden, alwaar zij behoorden tot het basement van een tempel of offerplaats, waren schoone voorbeelden van landschapsuitbeelding, welker belangrijkheid ook voor het inzicht in de vormgeving der landschapsschilderkunst der Madjapahitperiode — waarvan geene specimina bewaard zijn gebleven — niet gering moest worden geacht.

Lamp, Oost-Java (brons). *Foto Bat. Gen.*

Hoe droevig de ondergang van deze met groote zorg uitgekozen verzameling van steenplastiek ook moge zijn, toch wordt — in aanmerking nemende de belangrijkheid van de nog in Indië en elders (Leiden bijv.) aanwezige, niet zeldzame overblijfselen van hoog artistiek gehalte — dit verlies zeer zeker overtroffen door de vernietiging van de ingezonden collectie van klein-plastiek in metaal. Hiervan kan men — de aesthetische waarde van het verlorene beschouwende — zeggen, dat de bloem van de Bataviaasche verzameling te gronde is gegaan.

Wanneer wij stuk voor stuk de, met grooten smaak en inzicht gekozen, collectie in de herinnering beschouwen, dan moeten wij met weemoed constateeren, dat — met betrekkelijk geringe uitzonderingen, zooals de in hoofdzaak slechts iconografisch belangrijke groep der zoogen. Ngandjoek bronsjes (blz. 72c-e) en enkele specimina der edelmetaalplastiek — bijna elk voorwerp een meesterstuk is geweest.

De verzameling van 47 bronzen statuetten, beeldjes en andere kunsthistorisch belangrijke voorwerpen van goud of zilver bevatte, zooals wij reeds zeiden, bijna uitsluitend juweelen van metaalgietkunst, stukken die in schoonheidsdracht slechts zelden werden geëvenaard door het beste wat de metaalplastiek in het Vóór-Indische moederland heeft voortgebracht.

Het ware ondoenlijk hier stuk voor stuk de, voor het meerendeel kleine, wonderwerken van giet- en ciseleerkunst te beschouwen. Wij willen daarom slechts op enkele in het bijzonder de aandacht vestigen en dan in de eerste plaats op den monumentalen staanden Boeddha uit Koetei (blz. 72a), en op den, in dezelfde streek gevonden, bronzen Çiwa van nog iets grootere afmetingen, welke beide stukken behoorden tot de uiterst zeldzame nog bewaard gebleven specimina der, niet meer tot de klein-plastiek behoorende, bronzen godengestalten, die oorspronkelijk in de inwendige nissen der tempelcellen waren opgesteld.

In aesthetische belangrijkheid onmiddellijk bij eerstgenoemden aansluitend, is te noemen de zittende Boeddha (blz. 73c), het zuivere bronsje dat bijna rein het Goepta-type van het Indische Moederland weerspiegelde.

Bijna verbluffend van beheersching der giettechniek en verwonderlijk van harmonische compositie en detailuitvoering was de prachtige groep van Çiwa en

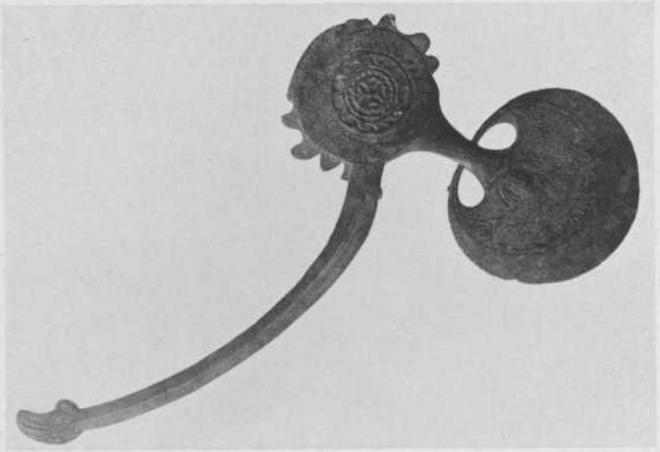
Pārwatī (blz. 74), welke in de bronstechniek het Diëng-type vertegenwoordigde.

Zonder ons verder met nadere karakteriseeringen in te laten, willen wij van de figurale plastiek slechts memoreeren de Awalokiteçwara (blz. 73 a), de Wadjrasattwa (blz. 73 b) en, uit de verzameling der beeldjes in edelmetalen, de op blz. 75 en 76 bijeengezette stukjes.

Van de 7 tentoongestelde Ngandjoekbronsjes waren de fraaiste de drie op blz. 72 c-e afgebeelde figuren. Onder de, meestal voor den eeredienst dienende, gebruiksvoorwerpen behoorden tot de beste stukken: de op blz. 77 afgebeelde fraaie tempelschellen, waaronder vooral de gedateerde (blz. 77 e), een bijzonder nobel stuk, de schaaldragende Panakawan (blz. 77 a), het gouden topstuk van een hoofddeksel (blz. 77 c), benevens de beide gouden ringen (blz. 77 b), de lamp (blz. 78) en de ceremoniëele bijl (blz. 79).

Requiescant in pace!

T. B. ROORDA.

Bijl, statiewapen (praehist. brons), Roti. *Foto Bat. Ger.*

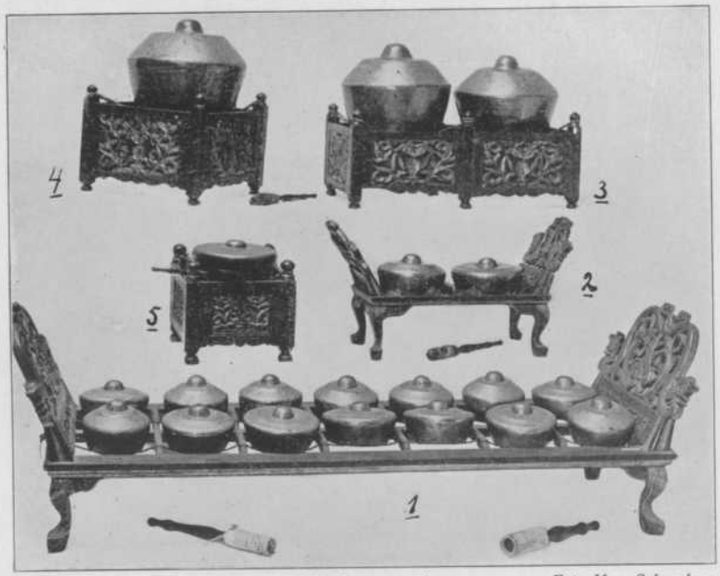

Op voorgrond rechts: muziekinstrumenten; daarachter: R.K. Missie. *Foto Loopuit.*

De muziekinstrumenten.

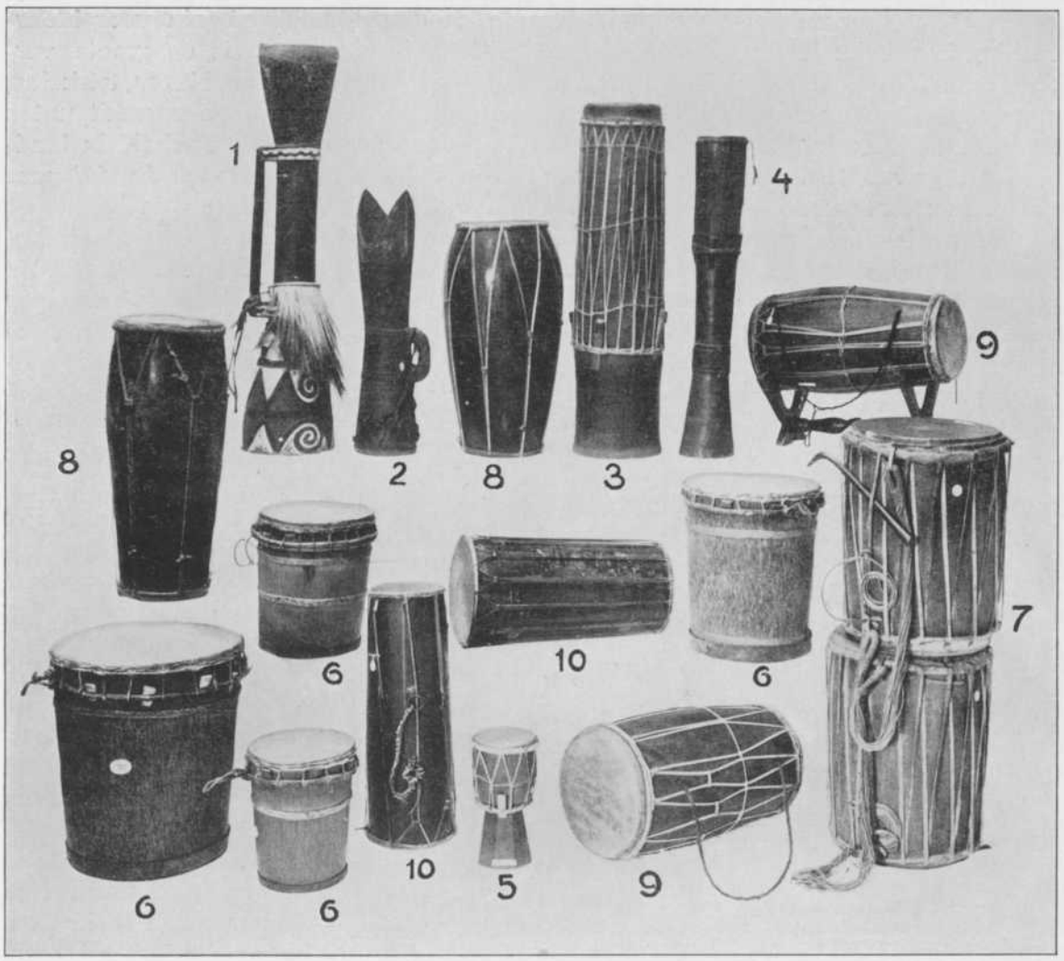
Wij hebben getracht, in deze afdeeling, samengesteld uit instrumenten van verschillende musea in ons land, een zoo volledig mogelijk beeld te geven van de speeltuigen, die in de verschillende deelen van Ned.-Indië in gebruik zijn. Tevens kwam er in uit, op welk een hoog peil de kunstnijverheid van onze Indische bevolking staat; in menig speeltuig toch openbaarden zich, naast een bijzondere vaardigheid, groote vindingrijkheid en zin voor kleur- en lijnschoonheid. Kenmerkend voor de Indische instrumenten is de groote verscheidenheid, die niet alleen tot uiting komt in de speelwijze: slaan, blazen, tokkelen, met een strijkstok aanstrijken, schudden, maar ook in de onderlinge verschilpunten tusschen de instrumenten, die tot een zelfde soort behooren. Onderscheid in landaard en gewoonten tusschen de verschillende volksstammen treden daarbij naar voren. Markante voorbeelden hiervan leveren o.a. de constructie en de versiering van de mooie collectie trommels, bamboeciters en mondtrommels. Letten wij bijvoorbeeld op de verschillende wijzen, waarop de vellen op de trommels worden gespannen. Bij sommige is het vel eenvoudig op den rand geplakt, volgens een oude Vóór-Indische methode, bij andere zijn de vellen gespannen met leeren of rottan ringen met of zonder verbindingsreepen. Vaak ook vinden wij nog wiggen tusschen de spanringen, een voor de Maleiers kenmerkende wijze van bevestigen. Het karakter der bamboeciters wordt bepaald door het al of niet oversteken van het bamboe buiten het tusschenschot, vorm en plaatsing van de schalgaten en door het aantal snaren. Op Sumatra en omgeving bijv. zijn bamboeciters met één of twee snaren inheemsch. Hoe oostelijker wij komen, hoe grooter het snarental wordt, tot wij op Wetter

Liggende gongs, behoorende bij de gamelan. *Foto Mus. Scheurleer.*

ten slotte instrumenten met 10 snaren ontmoeten. Van een en ander gaf onze collectie een nagenoeg volledig overzicht. Ook de groote verscheidenheid onder de mondtrommels gaf een zeer duidelijk beeld van den eigen stempel, door de inlanders der verschillende deelen van ons eilandenrijk op de speeltuigen gedrukt. Wij hebben mondtrommels tentoongesteld die getokkeld, andere die geslagen, en nog weer andere die door rukken in trilling werden gebracht. Ook in den vorm was zeer veel variatie; men heeft er lijst-, beugel- zoowel als fleschvormige kunnen zien.

In de versieringskunst munten vooral de Javanen uit. Van hun prachtig snijwerk was de standaard van de gong, die H.M. de Koningin der Nederlanden in het jaar 1923 van Pangeran Adipati Ario Pakoe Alam, Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis te Djokjakarta, als geschenk ontvangen heeft, en die Zij ons had afgestaan, een zeldzaam mooi voorbeeld.

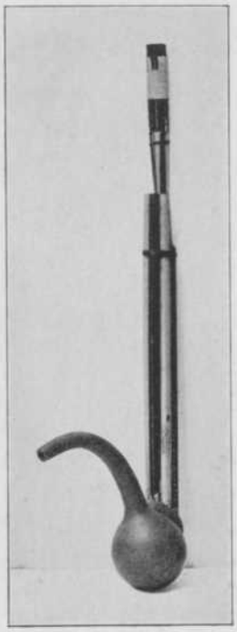
Slaginstrumenten (trommen). *Foto Mus. Scheurleer.*

Zou men na het gezegde verwachten, dat de instrumenten van één soort, uit de verschillende deelen van den Archipel afkomstig, ter vergelijking bij elkaar gezet waren, dit is niet het geval geweest; ter wille van de overzichtelijkheid hadden wij de collectie in groepen ondergebracht, die elk een der deelen vertegenwoordigden, waarin men gewoonlijk Ned.-Indië verdeelt.

Rĕbab met strijkstok van Java.

Tal van fraaie, deels zeer zeldzame exemplaren zijn er te zien geweest, zooals mondtrommels — die bijzonder de aandacht trokken door hun zeer lange handvaten —, tempelfluiten en trommels uit Nieuw-Guinee, een Balineesche dansstok met bekkens, mokko's van Alor, een tong-tong en gamelaninstrumenten van Java afkomstig.

Klĕdi (mondorgel) van Borneo.

Behalve aan de instrumenten in natura was er een plaats afgestaan aan een groot aantal foto's, om zoo goed mogelijk de originaliteit te demonstreeren, die de inlanders bij hun spel op de verschillende instrumenten aan den dag leggen.

Tenslotte completeerde een nagenoeg volledige verzameling van de litteratuur op het gebied der Indonesische muziekinstrumenten deze afdeeling.

DIRK J. BALFOORT,
Lid der commissie voor de verzorging van de afdeeling muziekinstrumenten.

Gambang (xylophoon) van Java.

Het Nederlandsch Paviljoen, details.

Cliché De Ingenieur.

De verloren gegane scheepsjournalen en zeekaarten.

Onder de verliezen te Parijs door den tentoonstellingsbrand geleden moet, niet in de laatste plaats, genoemd worden een kleine, doch zeer kostbare en zeldzame verzameling van de eerste uitgaven van de journalen onzer oudste groote zeereizen naar Indië, van de oudste zeeatlassen van Waghenaer en Blaeu en van de eerste kaarten onzer groote reizen, uit de verzameling van den Heer W. A. Engelbrecht te Rotterdam. Zij bevatte een keur van de zeldzaamste boekwerken van oude reizen, met kennis en onvermoeid nasporen gedurende vele jaren bijeengebracht. De reizen van onze oude zeevaarders Linschoten, Barents, Houtman, Van Noort, Van Neck en de anderen, die den grondslag gelegd hebben van ons koloniaal gebied en daarmede van onze beteekenis als natie in de wereld, waren hier in zulk een uitgebreidheid van eerste uitgaven bijeen, als in geen enkele verzameling of bibliotheek in ons land.

Merkwaardig is, dat reeds dadelijk na het volbrengen van deze groote pioniersreizen de verhalen van elk van hen niet alleen in het Nederlandsch verschenen, maar tegelijkertijd of kort erna ook in de andere beschaafde talen, het Fransch, het Duitsch, het Latijn, het Italiaansch en zelfs in het Engelsch. Vooral van de Engelsche uitgaven waren slechts weinig sporen overgebleven en enkele werden thans voor het eerst aangetroffen. Het prachtige exemplaar van den „Engelschen Houtman" was de trots van den verzamelaar. In Parijs, in Frankfort, in Neurenberg, in Keulen, in Londen, in Venetië, zelfs in Calais, verschenen de uitgaven der Hollandsche zeereizen.

Met al deze uitgaven bijeen kon men in eens zoo duidelijk in het licht stellen, welk een indruk deze ontplooiïng van energie in geheel Europa op den tijdgenoot maakte. De wereldbeteekenis, die onze koloniale onderneming van het eerste begin af had, bleek hier in deze eenvoudige verhalen met naïeve voorstellingen, maar in alle talen vertaald, zoo zonneklaar.

De Heer W. A. Engelbrecht had bij ieder boek op de tentoonstelling een uitvoerige beschrijving gevoegd aangaande de beteekenis van elke reis. In het bizonder werd door den eigenaar de aandacht gevraagd voor de zoo merkwaardige Hollandsche en Engelsche uitgaven der reis van Van Neck in 1598. Het is de vraag of men zich nu nog een volledige voorstelling kan maken van deze groote reis van 8 schepen. Door tractaten met verschillende Indische vorsten werd op deze reis de grondslag gelegd tot verdere ontwikkeling. Onder leiding van Jacob Cornelisz. van Neck, later burgemeester van Amsterdam, Wybrand van Warwijck en Jacob van Heemskerck namen aan deze grootsche en zoo schitterend geslaagde onderneming de flinkste mannen uit alle kringen van het Nederlandsche volk deel.

Geleid door zijn scheepvaartpraktijk, viel het den eigenaar bizonder op hoe de Engelschen, die zelf reisden, toch woordelijk de Hollandsche journalen omzetten in hun eigen taal, ook daar waar beschrijvingen van menschen en dieren in de Hollandsche journalen wat sterk overdreven voorkomen. In de oudste tijden heeft altijd een scheepsjournaal, hoewel het een eenzijdige verklaring is, volledig geloof gevonden en tot op den jongsten tijd in het zeerecht zelfs bewijskracht gehad. Zelfs de Engelschen tornden niet aan een Hollandsch, behoorlijk gehouden scheepsjournaal.

Verscheidene dezer boeken waren unica, van sommige kan men de herkomst achtervolgen over den grooten Engelschen boekverzamelaar Henry Huth en den welbekenden Londenschen antiquair en geleerde Henry Stevens heen, tot Frederik Muller. Andere, zooals sommige Engelsche, waren zelfs aan Frederik Muller onbekend gebleven en werden uit onbekende bronnen opgespoord.

Als een herinnering aan deze niet te vervangen kostbare collectie mogen hier de titels van eenige dezer oude uitgaven volgen. In hun eigenaardige redacties bereiden zij den lezer voor op den naïeven en kernachtigen stijl dezer zoo merkwaardige voortbrengselen van den Hollandschen geest.

De oorspronkelijke uitgave van de overwintering op Nova Zembla van Heemskerck en Barents, die Indië zochten langs de Noordkust van Azië: ,,Waerachtighe Beschryvinghe van drie seylagien deur de Hollandtsche ende Zeelandtsche schepen by noorden Noorweghen, Moscovia ende Tartaria, na de Coninckrijcken van Catthay ende China, so mede vande opdoeninghe vande Weygats, Nova Sembla, ende van 't Landt op de 80 graden, dat men acht Groenlandt te zijn. Deur Gerrit de Veer. Amstelredam Corn. Claesz. 1598." breed 4to.

Dezelfde reis in het Fransch, en in het Engelsch.

Foto W. A. Engelbrecht.

Model van een Oostindiëvaarder voor de Kamer van Zeeland (± 1660).

De oorspronkelijke uitgave van het ,,Itinerario" van Linschoten, het groote reisboek en de encyclopaedie dier dagen van het Verre Oosten: ,,Itinerario, Voyagie ofte Schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naar Oost ofte Portugaels Indien, corte beschryvinghe der selver Landen, Conterfeytsels van de habyten, geschiedenissen, voorghevallen den tijt zijnder residentie aldaer.

,,Reys-gheschrift vande Navigatien der Portugaloysers in Orienten, van China nae Spaensch Indien, Brasilien, Las Antillas, Angola, etc.

,,Amsterdam, Corn. Claesz. 1595, 1596." 4 gedeelten in één band, folio.

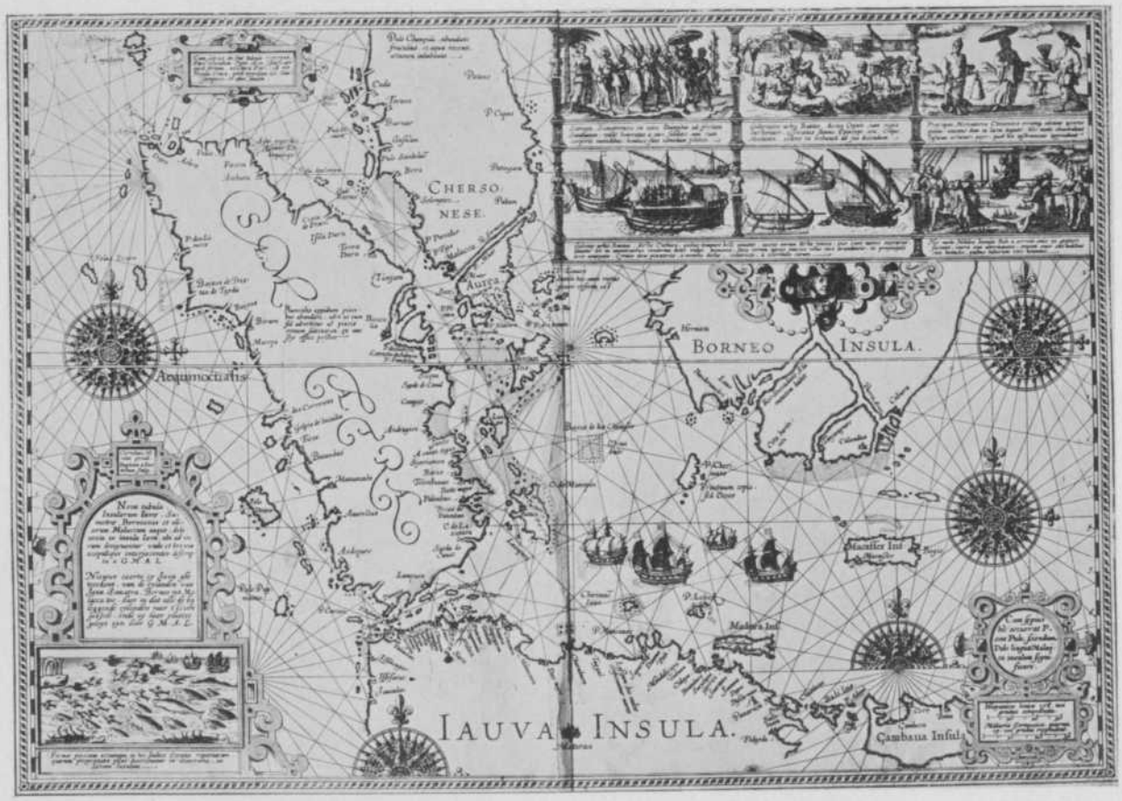
Het exemplaar was bizonder fraai, in den oorspronkelijken band, alle platen en kaarten oudtijds gekleurd en met goud gehoogd.

De opteekeningen ter plaatse door Linschoten, die uit Portugeeschen dienst in 1592 in Holland terugkeerde, hebben veel bijgedragen tot de voorbereiding van de reis van Houtman. Een gedeelte van Linschoten's boek en zijn kaarten werden op die reis gebruikt.

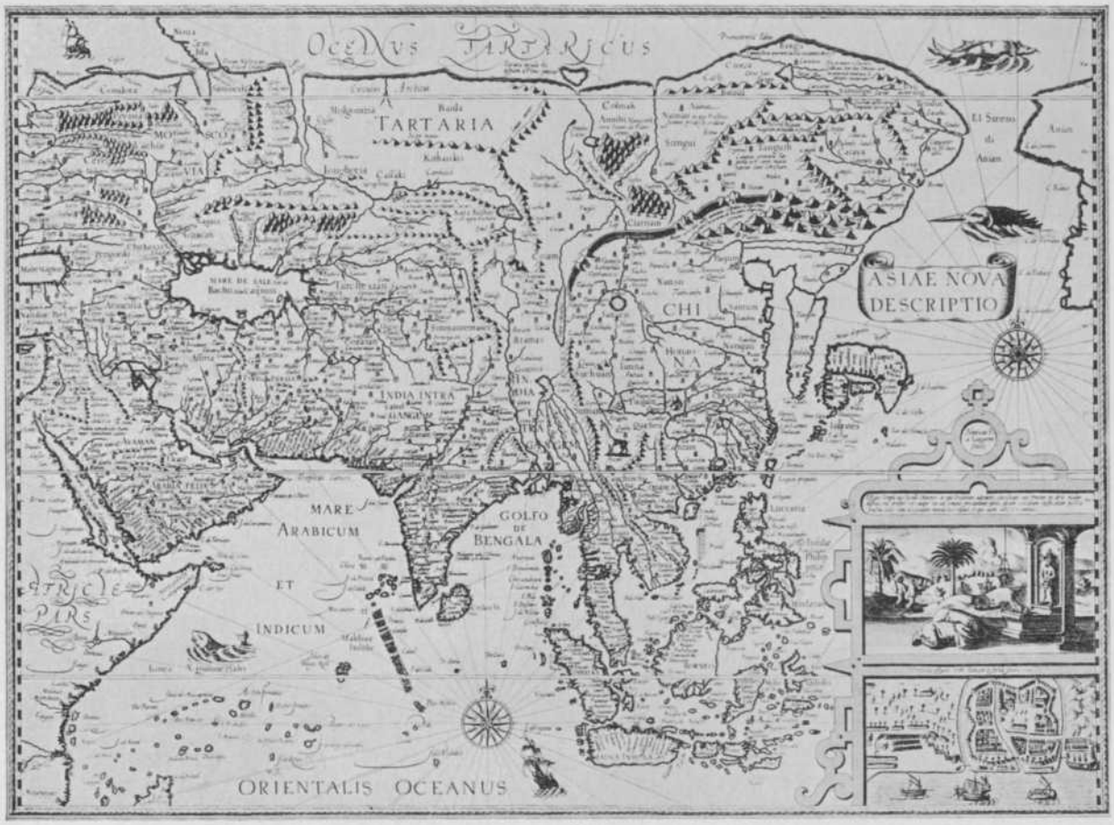
De Engelsche uitgave van Linschoten, 1598, een kostbaar exemplaar in den oorspronkelijken band, uit de Koninklijke Fransche bibliotheek afkomstig. Evenzoo de eerste Latijnsche uitgave, 1599, die de vermaarde Poolkaart van Willem Barents bevat.

De oude uitgaven van de reis van Houtman: „D'eerste boeck, historie van Indiën, waer inne verhaelt is de avontueren die de Hollantsche Schepen bejeghent zijn. Door Willem Lodewycksz. Amsterdam, 1598."
Dit is het journaal op de „Mauritius" bijgehouden. Ook de Fransche uitgave was aanwezig. Bovendien de eerste Hollandsche uitgave en de eerste Engelsche van het journaal gehouden aan boord van de „Hollandia".

De reis om de wereld van Olivier van Noort, vertrokken uit Rotterdam, 2 Juli 1598: „Beschryvinghe vande voyagie om den geheelen werelt cloot, ghedaen door

Kaart van Java en Sumatra van Willem Lodewijcksz., 1598.

Kaart van Azië, naar Plancius, 1592.

Olivier van Noort door de strate Magellanes, de custen van Cica, Cili ende Peru, ende door de Moluckes wederom thuys. Rotterdam, Jan van Waesberghen. 1601." Breed 4to.

Evenzoo de eerste Fransche uitgave.

De groote tweede reis, onder Van Neck en Van Warwyck, de Hollandsche uitgaven, verschenen onmiddellijk na de terugkeer van de vloot, in 1601, en de zoo zeldzame Engelsche uitgave.

De twee oudste uitgaven van de reis om de wereld van Willem Schouten en Jacob Le Maire, van 1618 en 1619. Deze reis werd ondernomen om langs een anderen weg dan de Kaap of de Straat van Magalhães Oost-Indië te bereiken, buiten het octrooi der O.I.-Compagnie om. Het doel werd bereikt, de Straat Le Maire en Kaap Hoorn ontdekt en daarmede voorgoed een eind gemaakt aan de legende van een groot Zuidelijk continent.

De Fransche uitgave van 1590 van den grooten zeeatlas van Lucas Jansz. Waghenaer: „Le Miroir de la Navigation par Luc Jean Chartier." Dit is de eerste

zeeatlas van West-Europa, het gebruik ervan was zoo algemeen dat een zee-atlas den naam kreeg van een „Wagoner" of „Chartier".

Twee uitgaven, in het Hollandsch van 1610 en in het Engelsch van 1620, van „Het Licht der Zeevaert" van Willem Jansz. Blaeu, den opvolger van Waghenaer.

Onder de kaarten was de beroemde kaart van Java en Sumatra van Willem Lodewijcksz, de eerste kaart door een Hollander in Indië geteekend. Zij zou toegevoegd worden aan de eerste uitgave van het journaal van Houtman, doch de reeders verzetten zich er tegen. Enkele exemplaren zijn tot ons gekomen, dit was een zeer merkwaardig exemplaar omdat op de keerzijde een beschrijving van Straat Soenda gedrukt was, welke slechts bij een paar exemplaren voorkomt.

Zeer belangrijk was ook de kaart van Azië, een verkleining van de groote kaart van Azië door Plancius in 1592 uitgegeven en waarvan geen exemplaar bekend is.

F. C. WIEDER.

Na den brand. *Wide World Photos.*

Het Balische plein. *Cliché De Ingenieur.*

Hoe het groeide.

Het Paviljoen, de trots van ieder rechtgeaard Nederlander, was in den morgen van Zondag 28 Juni met al wat het bevatte vernietigd. Nog denzelfden avond waren alle leden van het Uitvoerend Comité te Parijs, en terstond overwoog men de mogelijkheid om het verbrande Paviljoen weer op te bouwen. Wederopbouw in den vorm en den omvang van het oorspronkelijke was uitgesloten, omdat daartoe de tijd veel te kort was. Het Comité was evenwel van oordeel dat het Nederlandsche terrein gedurende de vier volgende tentoonstellingsmaanden niet den aanblik mocht blijven opleveren van verlatenheid en verslagenheid, en dat de nationale eer eischte, dat de verwoesting zoo goed mogelijk werd hersteld. Eenstemmig besloot het Comité daarom, in geval de verzekeringmaatschappijen zich van hun verplichting tot uitbetaling zouden kwijten, met kracht de herinrichting van een Nederlandsche deelneming, zij het op bescheiden schaal, aan te vatten.

De betrokken verzekeringmaatschappijen hebben zich op een ruim standpunt gesteld en hun verplichtingen breed opgevat. Van vele zijden ontving het Comité krachtigen steun in geld of in natura, zoodat het reeds op Vrijdag 3 Juli, vergaderd te 's-Gravenhage in het Ministerie van Koloniën, een beslissing kon nemen omtrent herbouw. Het overbrengen van ijzeren of houten loodsen uit Nederland naar Parijs (o.m. was gedacht aan de tentoonstellingsloodsen van de Nenyto te Rotterdam), bleek te kostbaar of te tijdroovend. In beginsel werd besloten te Parijs zelf een nieuw Paviljoen te bouwen, in den stijl van het door den brand gespaarde Paviljoen voor de particuliere inzendingen, maar dat ten minste drie maal zoo groot zou zijn, zoodat de beschikking zou worden verkregen over drie ineenloopende zalen van 18 × 30 Meter oppervlak.

Deze drie zalen waren bestemd voor de staatkundige, de economische en de cultureele afdeeling. Hieraan werd spoedig nog uitbreiding gegeven, doordat een groote achterzaal in het plan opgenomen werd, welker verzorging de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut op zich nam.

De driekleur wappert weder. *Foto N. Rott. Crt.*

Inmiddels was den vorigen dag reeds begonnen met het voorzichtig doorzoeken van het terrein en het opruimen der overblijfselen. Een leger van arbeiders was hiermede bezig en werkte den geheelen Zondag door.

Terwijl met volle kracht gewerkt werd aan de samenstelling van de verschillende inzendingen, waarbij het hoofdkwartier van den arbeid in het Koloniaal Instituut te Amsterdam gevestigd was, begon ook de bouw te Parijs, waartoe opdracht gegeven was aan de N.V. E. Grupe, te 's-Gravenhage, die ook het gebouw voor de particuliere inzendingen had geplaatst.

De volgende bladzijden geven een beeld van den spoed, waarmede deze firma haar taak ten uitvoer legde. Op 9 Juli was het terrein nog een kale vlakte, maar reeds op 11 Juli stond de driekleur te wapperen op een der kapspanten, welke den 19 meter hoogen vorst zouden dragen. Het gebouw, 92 meter lang, met een totale overdekte grondvlakte van 3130 M^2. en een inhoud van 35000 M^3., rees zienderoogen op. De geheele houtconstructie, met de dakbedekking bestaande uit sirappen (houten dakpannen) op latten en gipsplaten, en de vloer, welke 1.5 M. boven het terrein lag, werd in 22 dagen uitgevoerd. Aan hout alleen werd hiervoor over de 700 M^3. verwerkt.

Inmiddels werd met ijver gewerkt aan het afgieten van de reliefs voor de bekleeding van de muren van het gebouw. Naar gelang de vorderingen van de houtconstructie het toelieten, werden deze muren opgetrokken, zoodat de eene vleugel reeds den indruk van een zwaar, rijk geornamenteerd steenen gebouw maakte, terwijl de andere vleugel nog slechts uit enkele stijlen en spanten bestond.

De heer Jac. Martens regelt de verzending der materialen. *Foto N. Rott. Crt.*

Daarna kwam de beurt aan een leger van schilders en décorateurs. Wij mogen hier vermelden, dat de firma Jacob Martens, te Amsterdam, terstond na het bekend worden van den ramp en de plannen tot wederopbouw, kosteloos beschikbaar stelde alle benoodigde verfwaren, met inbegrip van het bladgoud, de voor de werkzaamheden vereischte kwasten, penseelen, enz., hetgeen niet slechts een zeer belangrijk bedrag in geldswaarde beteekent, maar waarbij tevens komt, dat de firma Martens alles in het werk stelde om in den kortst mogelijken tijd het benoodigde te Parijs af te leveren. Persoonlijk bracht de heer Martens het goud- en zilverbrons en het bladgoud per K.L.M. vliegtuig naar Parijs; 's morgens 8 uur ontving de firma telegrafisch opgaaf van het benoodigde; dienzelfden middag te 2 uur kon men met het materiaal reeds werken.

Laten wij, wat het schilderen en decoreeren betreft, den heer Jacob Martens, als deskundige, zelf aan het woord, omtrent hetgeen hij bij zijn verblijf opmerkte:

„Om een overzicht te verkrijgen, hoe omvangrijk het schilderwerk is en hoeveel schilders daaraan werken, vervoegde ik mij bij den Gedelegeerde, architect P. A. J. Moojen, die mij verwees naar den heer P. de Weerdt van Lummel, uitvoerder der

schilderwerken, te 's-Gravenhage, welke tijdelijk op het terrein zijn tenten heeft opgeslagen. Deze werkt met pl.m. 50 schilders, waarvan een 20-tal decorateurs.

Om te kunnen beoordeelen, hoe gewerkt wordt en wat alzoo noodig is, heeft men minstens een paar dagen noodig.

In het gebouw, hoog in den nok, ziet men achter den timmerman direct den schilder werken. Beneden ziet men, achter een groot doek, den artist J. L. Eland met zijn staf bezig aan het schilderen van het groote diorama.

Wij zullen nu onderstaand het schilderwerk met bijbehoorende werkzaamheden ten ruwste beschrijven, waaruit men een indruk krijgt van het koortsachtige tempo, waarin moet worden gewerkt.

Eland aan den arbeid. *Foto N. Rott. Crt.*

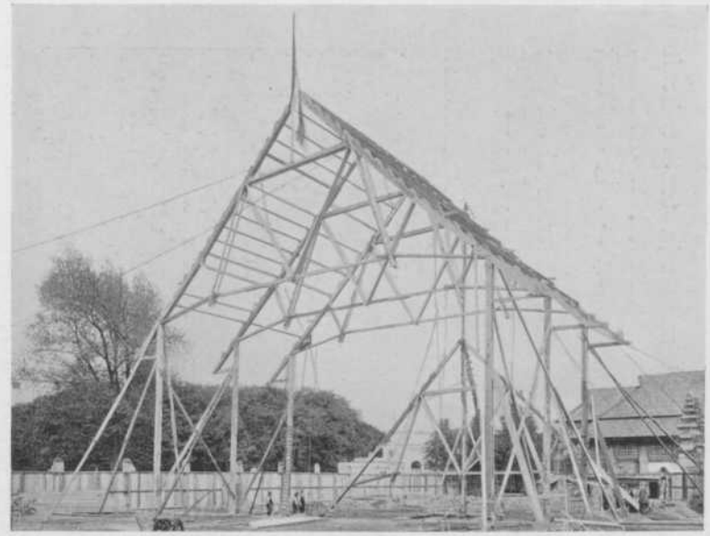
Wij schatten het aantal te schilderen M^2. buitenwerk op pl.m. 6000. Dit werk drinkt terpentijn, terwijl het daarvoor benoodigde kwantum olie zeer zeker 1500 à 2000 KG. bedraagt. De baksteen-imitatie vraagt zeer veel kleurstoffen, als rood- en okersoorten. Hetzelfde geldt voor de plm. 600 strekkende meter lijstwerk rondom de kap, terwijl ook de geheele kap, met imitatie-sirappen bedekt, geheel is gebeitst en nog moet worden geolied. Deze oppervlakte is moeilijk op te geven. Wij denken, dat ze plm. 5000 M^2. zal zijn. De 22 gedraaide kolommen of balusters aan den voorgevel worden grootendeels bladgoud en de reliefletters „Koninkrijk der Nederlanden — Royaume des Pays-Bas" (hoog kleinste maat 42, breed 25, dik 5 cM.) eveneens bladgoud.

Al het triplex der binnenbetimmering wordt geolied en op kleur gebracht, afscheidingen voor de diorama's worden aluminium. Verder veel klein werk, 16 voetstukken in de ontvanghal imitatiemarmer, teakhouten pilaren met bronzen biezen, kamers beitsen, enz. Vooral het kleuren der gevels vraagt veel zorg en aandacht. De zeer verschillend reageerende gipsondergrond geeft allerlei verschil van kleur, 't een moet donker worden opgetoetst, 't ander stuk ernaast lichter gemaakt, wat veel moeilijker is omdat er geen „geverfd" stuk in mag voorkomen. Ook al de reparatiestrooken worden lichter van kleur met een zekere regelmaat (daar de gietstukken van bepaalde gedeelten alle even groot zijn) en dit moet in elk geval worden weggewerkt, tevens met vermijding van dezelfde regelmaat.

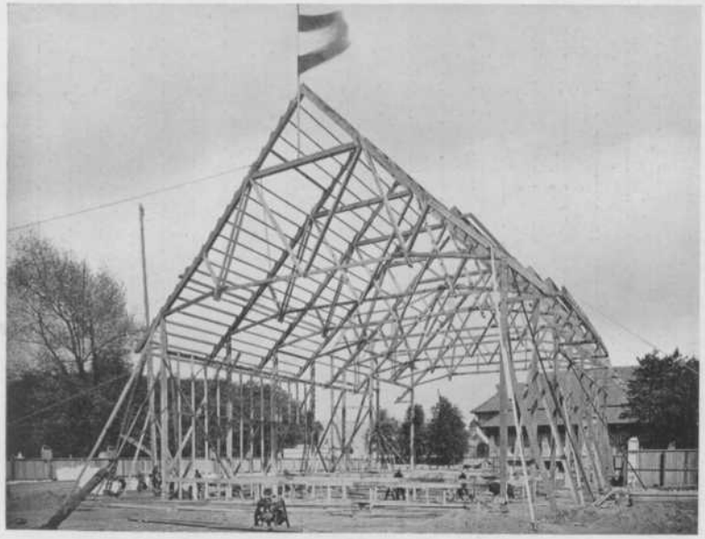
Daarbij komt het groote verschil in bevattelijkheid der schilders, waardoor de eene hardnekkig aan den donkeren kant werkt, een ander daarentegen is van een lichter gehalte. Bij de baksteen is dit nog moeilijker. De totaalkleur bestaat uit een aantal „onderkleuren" en wie dit niet „door" heeft, bederft de zaak geheel. Hierin speelt de grondkleur een belangrijke rol en waar deze door het verschillend reageeren der gipslaag nog al uiteenloopt, is het buitengewoon inspannend een gelijkmatig geheel te verkrijgen, temeer waar men slechts op een afstand het geheel kan overzien.

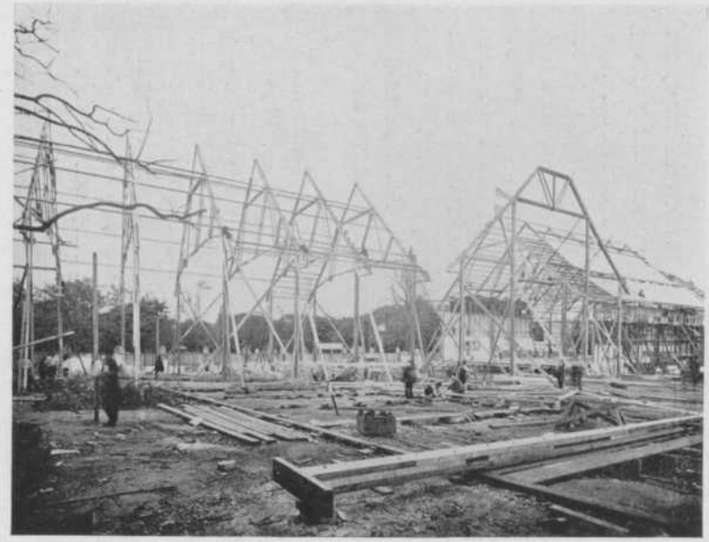
9 Juli.

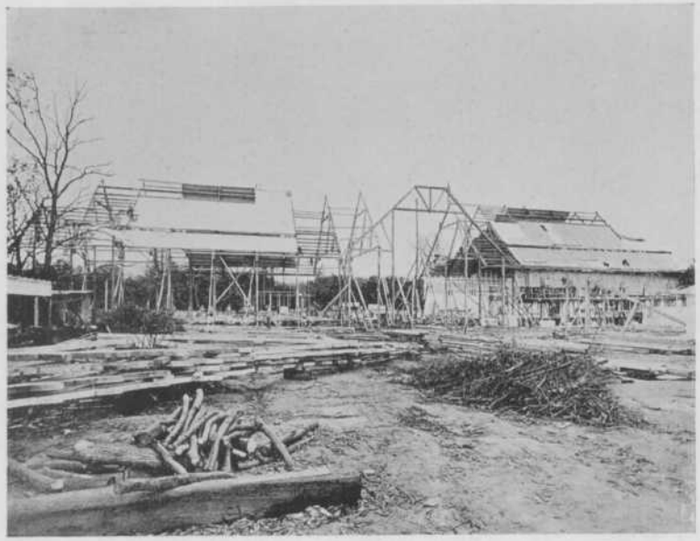
11 Juli.

15 Juli.

18 Juli.

20 Juli.

24 Juli.

28 Juli.

10 Aug.

Hoe het groeide.

Foto's E. Grupe.

Ook is hier nog gevaar van „glimmen". Door eenigszins meer te glaceeren hier en daar, zuigt de ondergrond niet meer en het ongeluk is gebeurd. Door onze Matvernis was dit kwaad goed te bezweren. De kleur wordt gemaakt van zwart, geeloker, groen en rood, als grauwe kleur voor de grijze steenen, en voor de baksteen geeloker, vermiljoenrood en zwart. Alles transparant te verwerken.

Zoo zijn we van buiten naar binnen gedwaald en weer buiten terechtgekomen, een weinig onordelijk, maar dat is feitelijk de praktijk. Wij gaan nu met den heer De Weerdt even naar het atelier, waar de heer J. H. Deys de leiding heeft. Vooraf mogen we nog wijzen op een eigenaardig feit, n.l. het groot aantal kwasten en penseelen voor een dergelijk werd benoodigd, terwijl de grootste helft niet versleten wordt (wel verdwijnen er veel op onnaspeurlijke wijze, ondanks een vasten materiaalknecht) maar zooveel handen moeten gereedschap hebben. Ook steeds de moeilijkheid van de „plotselinge" werkjes, vooraf niet te bezien, en het groote bezwaar van de gebrekkige bediening en de slechte sorteering in de, zelfs grootste, Parijsche magazijnen. Wat is Holland, ook in dit opzicht, een goed land.

Nu zullen we den heer Deys aan het werk zien bij zijn inderdaad belangrijke prestatie aan de decoratieve afdeeling, welke geheel aan hem is toevertrouwd. Van het personeel zijn plm. 20 man ingedeeld op het atelier (een ledige fabriek, wat onooglijk, maar zeer geschikt voor het doel). Slordig gemeten, is er een 340 M^2. schabloneerwerk verricht. Vooraf zijn hiervan de teekeningen door den heer De Weerdt gemaakt aan de hand van enkele bestaande foto's en een stuk oud decoratiewerk van het eerste paviljoen. De nu veranderde maten noodzaakten alles om te werken, wat met de „dichte" teekening veel werk gaf. Er waren 28 verschillende schablonen noodig voor de te decoreeren masonitplaten (een materiaal dat wel zeer mooi is, maar niet gemakkelijk werkt; een groote hoeveelheid goudbrons was er mee gemoeid). De schablonen zijn z.g. dubbel gemaakt, waardoor de „steunen" geheel werden vermeden, die het later zoo hinderlijke bijwerken noodzakelijk maken en altijd zichtbaar blijven. De schablonen zijn van 2 tot 8 M^2. oppervlakte. Door deze dubbele schablonen verschillend te doppen („doppen" de eene en „schuifelen" de andere) wordt in de teekening met hetzelfde materiaal (goudbrons) leven gebracht. Al te weinig wordt deze mooie methode toegepast.

Twee landkaarten, een van Ned.-Indië en een wereldkaart, worden ook vervaardigd. Elk van plm. 20 M^2. op gouden fond. Met transparant-omber zijn de landen gecontourd, in drie tinten lichter uitvloeiend. De openblijvende ruimten opgevuld met gestyleerde meridianen, eveneens omberkleurig, terwijl toch het goud de overheerschende toon bleef. Verder een 1000 strekkende meter schabloneerwerk op celotex in drie kleuren, dus practisch een 3000 meter werk. Ook het aantal benoodigde opschriften, ongeveer 100 stuks, groot en klein, zullen tijdig gereed zijn en de mooie opschriften boven de schilderstukken van de heeren Sayers en Paulides en de kaarten, met de sierlijke Elsevierletter, zijn straks klaar."

De aanleg der electrische leidingen had wederom plaats door de N.V. Electrotechnische en Industrieele Maatschappij Groeneveld & Co. te Amsterdam, waarmede het Uitvoerend Comité toonde, vol vertrouwen te bezitten in deze firma. En terecht. Al is de oorzaak van den brand van het eerste Paviljoen niet gevonden, en mag men dus theoretisch de „mogelijkheid", dat deze door een gebrek in den aanleg van de electrische leidingen veroorzaakt is, niet geheel wegcijferen, het

Wandschildering van Ch. Sayers, boven den ingang van de Staatkundige afdeeling. *Foto Loopuit.*

onderzoek van Prof. Ir. E. J. F. Thierens heeft niets opgeleverd, dat wees op gebreken van eenige beteekenis in den aanleg en de exploitatie van de electrische installatie. Integendeel, de Fransche ingenieurs hebben herhaaldelijk deze installatie onderzocht, en stelden haar zelfs ten voorbeeld aan de installateurs van andere gebouwen op de Tentoonstelling.

Den 18den Augustus 1931 was het nieuwe Paviljoen in- en uitwendig tot in de puntjes gereed: op de kale vlakte van 9 Juli stond een tentoonstellingsgebouw, in allen deele Nederland waardig vertegenwoordigend. Onder leiding van den heer P. A. J. Moojen had een staf van technici en kunstenaars dit wonder verricht, haast dag en nacht doorarbeidend, en zich den tijd niet gunnend voor eten of drinken. Maar hun inspanning is niet vergeefsch geweest: in drommen kwamen de bezoekers opzetten, om de Nederlandsche Afdeeling te bewonderen, die zelfs in dezen vereenvoudigden vorm, naast Angkor Vat, als het meest bezienswaardige van heel de Tentoonstelling in het Bois de Vincennes geroemd werd.

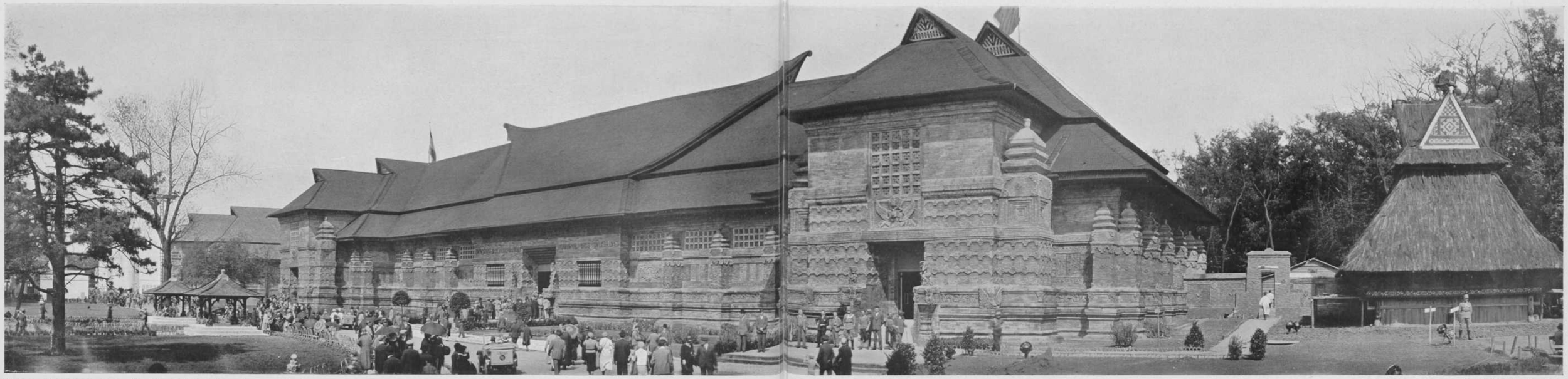

Foto Jac. Martenz.
Per K. L. M. naar Parijs.

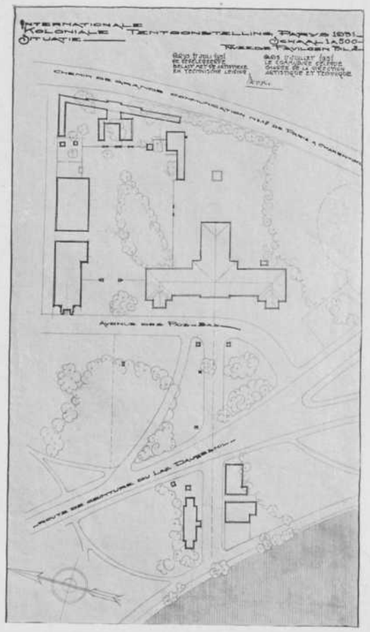
Hoofdingang van het tweede Nederlandsche Paviljoen.

Foto Chevojon.

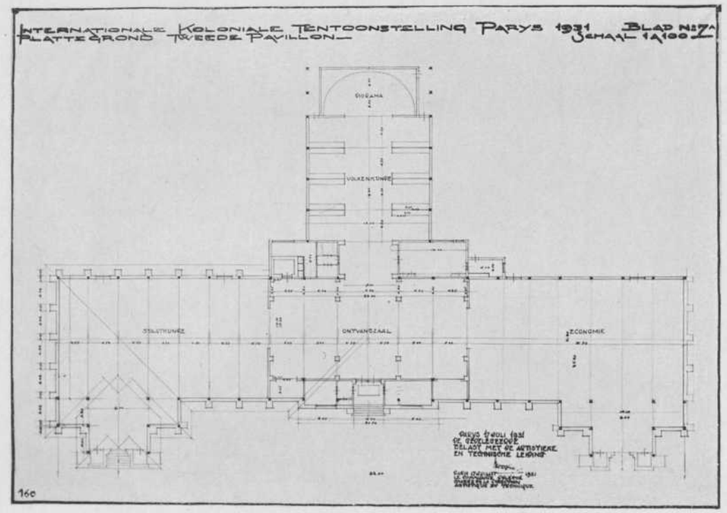
Het tweede Nederlandsche Paviljoen; links: het gebouw voor de particuliere inzendingen, rechts: Karo-Bataksch woonhuis.

Martelhoff's Circuline-foto.

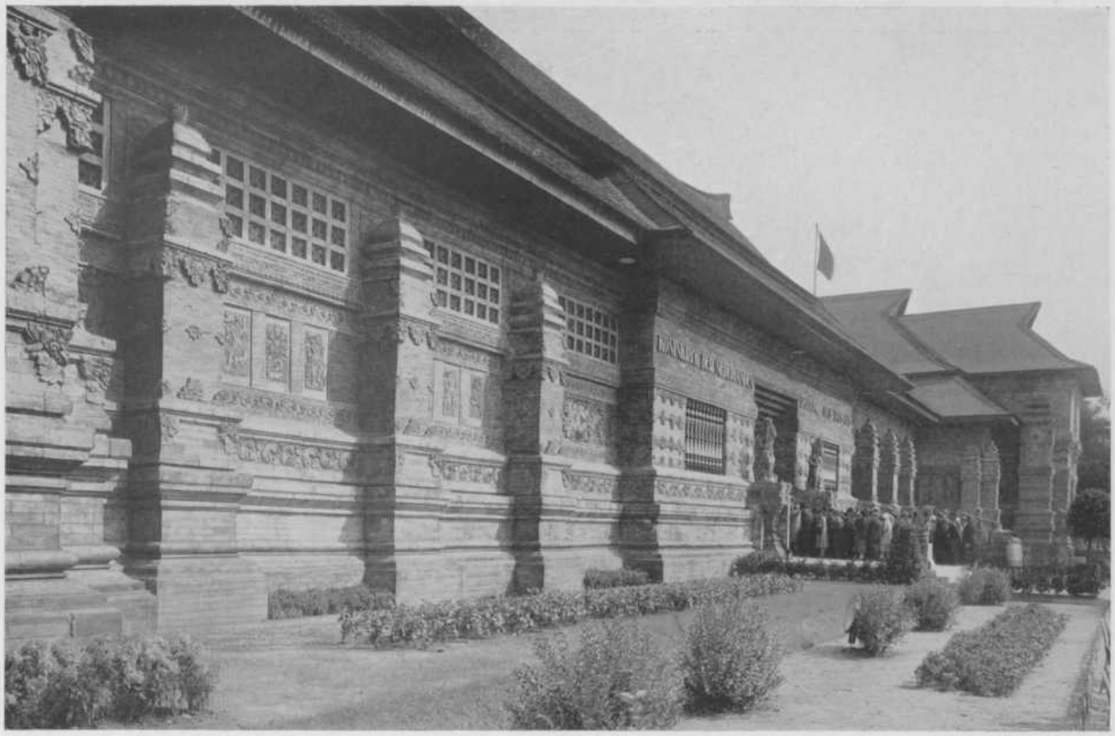

Situatie-teekening van de Nederlandsche Afdeeling.

a. Tweede Paviljoen.
b. Gebouw van de partic. inzendingen.
c. Gebouw voor de Balische dansen.
d. Woningen van de Baliërs en de Javanen.
e. Kantoor van den Gedelegeerde, enz.
f. Indisch restaurant.
g. Europeesch restaurant.
h. Minangkabausch huis.

Plattegrond van het tweede Nederlandsche Paviljoen.

Tweede Nederlandsche Paviljoen, details. *Foto Chevojon.*

Tweede Nederlandsche Paviljoen. *Foto Chevojon.*

Ontvangzaal tweede Nederlandsche Paviljoen. *Foto Chevojon.*

Hooge gasten bij de opening van het tweede Ned. Paviljoen. *Foto Loopuit.*

Holland op z'n breedst.

Niet altijd staat de verschijning van een Gedenkboek in juiste reden tot de belangrijkheid van het gebeuren dat eraan ten grondslag ligt.

Elke zoodanige verschijning vordert voor de beoordeeling een afzonderlijke, veelzijdige kennisneming, ten slotte het toetsen aan een bepaalden maatstaf welke, in hoogsten aanleg, die is van het algemeen belang, het algemeen nut.

Zoo ooit aan deze eischen voldaan wordt, dan zeker wel met deze Uitgave, gewijd aan onze deelneming aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs in 1931.

De wijze toch, waarop Nederland met de Indiën vertegenwoordigd geworden is, heeft wijd en zijd aanleiding gegeven tot het verkondigen van den hoogsten lof, gelijk men dezen geboekstaafd vindt in geschriften van binnen- en buitenland, met alle bijzonderheden welke dien lof konden staven.

Is de uitgave van dit Gedenkboek reeds daarom alleszins gerechtvaardigd, hare hooge waarde ontleent ze, naast de schitterende afbeeldingen, aan de mededeelingen, welke tot in verre tijden nog getuigenis zullen afleggen van onze koloniale potentie, alsmede aan het gezaghebbend woord van bevoegde medewerkers die, hetzij aan de beteekenis onzer inzending in 't algemeen dan wel aan het tentoongestelde zelf, hunne beschouwingen gewijd hebben.

Wat nu deze m ij n e bijdrage betreft, wensch ik hier het licht te doen vallen op een drietal data: 8 Mei, 28 Juni en 18 Augustus 1931.

Toen het oorspronkelijk paviljoen den 8en Mei zijn deuren opende om toegang te verleenen aan een met ongeduld daarop wachtende nieuwsgierige menigte — de Faam had haar bazuin vooraf gestoken — waren landgenoot en vreemdeling, vooral de laatste met z'n z e e r beperkte kennis van onze koloniale positie, vol verbazing en bewondering. De Fransche Minister van Koloniën vertolkte zijn gevoelens door het Nederlandsch Paviljoen een der schoonste parels aan de kroon van Vincennes te noemen.

Zoo prijkte dan aldaar, zeven weken lang, dit pronkjuweel in alles overstralenden glans voor een ontelbaar groot aantal bewonderaars, van wie ik afzonderlijk noem H.M. onze geëerbiedigde Koningin, die, als steeds, ook hier wederom blijk gaf van Hare belangstelling in alles wat Neerlands eer, waardigheid en belang, raakt.

28 Juni, een Zondag, richtte over onze vertegenwoordiging.

Een plotseling fel uitslaande brand in het vroege morgenuur, verwoestte in enkele oogenblikken wat met groote moeite, met ijverigen en toegewijden arbeid van maanden was tot stand gekomen, en van het groote en grootsche bouwwerk — z'n decoratieven Oosterschen gevel, met Balineesche motieven rijk versierd, z'n zeldzamen en kostbaren inhoud — de Mendoet tempel! — van dat alles was over.... een handvol puin!

De magneetnaald op het Nationaal Kompas was van blijdschap op deernis geslagen.

De verslagenheid was diep en algemeen.

Een paar uur reeds na den brand was H.K.H. Prinses Juliana op het terrein aanwezig en gaf hare deelneming in den waarlijk nationalen ramp te kennen aan de haar begeleidende Fransche en Hollandsche autoriteiten.

Allengs rees de vraag: Wat nu? Het Uitvoerend Comité, onder leiding van een kloekmoedig Vaderlander die al voorlang z'n sporen als beleidvol en energiek Regeeringsman verdiend had, Mr. D. Fock, zag zich geplaatst voor het dilemma: Opbouwen of niet.

Het pleit was spoedig beslist en in weerwil van een aanzienlijk aantal stemmen welke de voorkeur bleken te geven aan sluiting boven een herstel — wat toch wel wat zweemde naar ,,Holland op z'n smalst'' —, besloot het Comité, unaniem, tot den nieuwen bouw, en dadelijk stelden, met de Landsvrouwe vooraan, instellingen en particulieren hunne veelszins kostbare en zeldzame voorwerpen van wetenschap, kunst en sierkunst, ter beschikking, ongeacht het daaraan verbonden risico.

Tezelfder tijd echter deden moeilijkheden van geldelijken aard zich sterk gevoelen. Wel had de Fransche Regeering en ook de Belgische de meest ondubbelzinnige blijken van sympathie gegeven en was de eerstgenoemde zoover gegaan van 3 millioen franken ter beschikking te stellen voor den opbouw, maar dit aanbod werd niet aanvaard, zijnde het Comité, terecht, van oordeel dat het nieuwe paviljoen door eigen krachten en middelen zou moeten herrijzen.

Men stond alzoo voor vele, groote en onvoorziene onkosten welke in eigen kring moesten worden bestreden, onkosten voor b.v. de inrichting van een verscherpten bewakingsdienst en al die andere welke niet uit verzekeringsuitkeeringen konden worden gedekt. Toen was het dat de Vereeniging ,,Oost en West'' het initiatief nam om gelden bijeen te brengen en vormde zij het bekende ,,Steuncomité-Parijs'', dat, in weerwil van de buitengewoon slechte tijdsomstandigheden, er in mocht slagen ruim een halve ton gouds aan het Uitvoerend Comité af te dragen.

Het is hier de plaats om een woord van hulde en dank uit te spreken jegens de leden van het Koninklijk Huis voor hunne milde schenkingen en voorts aan al die instellingen en lichamen hier te lande — en ik breng hier gaarne een eere-saluut aan de vele Kamers van Koophandel — en de talrijke particulieren, die met groote en kleine bedragen aan de roepstem gehoor gaven en aldus bijdroegen tot het schitterend resultaat, voor de tweede maal verkregen.

Dat, daarenboven, de zeer aanzienlijke giften door enkele Nederlanders in het buitenland, te voren spontaan geschonken, het Uitvoerend Comité zeer te stade zijn gekomen en door hetzelve dankbaar zijn aanvaard, spreekt wel van zelf.

Ondertusschen werd te Parijs onverpoosd hard gewerkt, dag en nacht. Twaalf dagen na den brand wapperde al de Vaderlandsche driekleur van de eerste twee kapspanten en verspreidden zich reeds wilde geruchten omtrent den datum van opening van het nieuwe paviljoen.

Deze had plaats op 18 Augustus.

Ofschoon men zich had voorgesteld die opening op eenvoudige wijze, zonder veel ceremoniëel te doen plaats hebben, zoo overtrof desondanks deze plechtigheid die

Maarschalk Lyauty spreekt. *Foto Loopuit.*

van 8 Mei. De oorzaken hiervan liggen in de tijdens de tentoonstelling merkbaar gestegen sympathie voor ons land en z'n overzeesche gewesten, de verhoogde internationale koloniale solidariteit en in het nieuwe paviljoen zelf dat inwendig zeer goed verzorgd was en uitwendig door z'n strengere horizontale lijnen met sobere, doelmatige versiering, een indrukwekkend geheel vormde.

De aanwezigheid van hooge Fransche en Hollandsche autoriteiten o.w. die van den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal Jhr. Mr. de Jonge met familie, die van een 3-tal Tengkoes van Deli en Serdang, waaronder de beide Kroonprinsen, zetten mede veel luister bij aan de plechtigheid.

Vermeld zij ten slotte dat de Vereeniging ,,Oost en West'' bij deze gelegenheid een gedenkpenning in zilver aan Mr. D. Fock, en in brons aan ieder der leden van het Uitvoerend Comité aanbood.

De Fransche bladen gaven in hooggestemde artikelen uiting aan hunne verbazing over wat Holland op Franschen bodem gewrocht had. Waren zij een 40-tal dagen te voren beklagers en stelde een hunner, ,,la Semaine à Paris'', toen de vraag: Verleent hun vergankelijkheid sommigen uitgelezen dingen niet hun eenige waarde? — thans waren zij, over de geheele linie, opnieuw vurige bewonderaars.

In het jaar 1874 verscheen hier te lande een vlugschrift van de hand van den ingenieur A. Huet, getiteld: Holland op z'n smalst, eene mededeeling betreffende

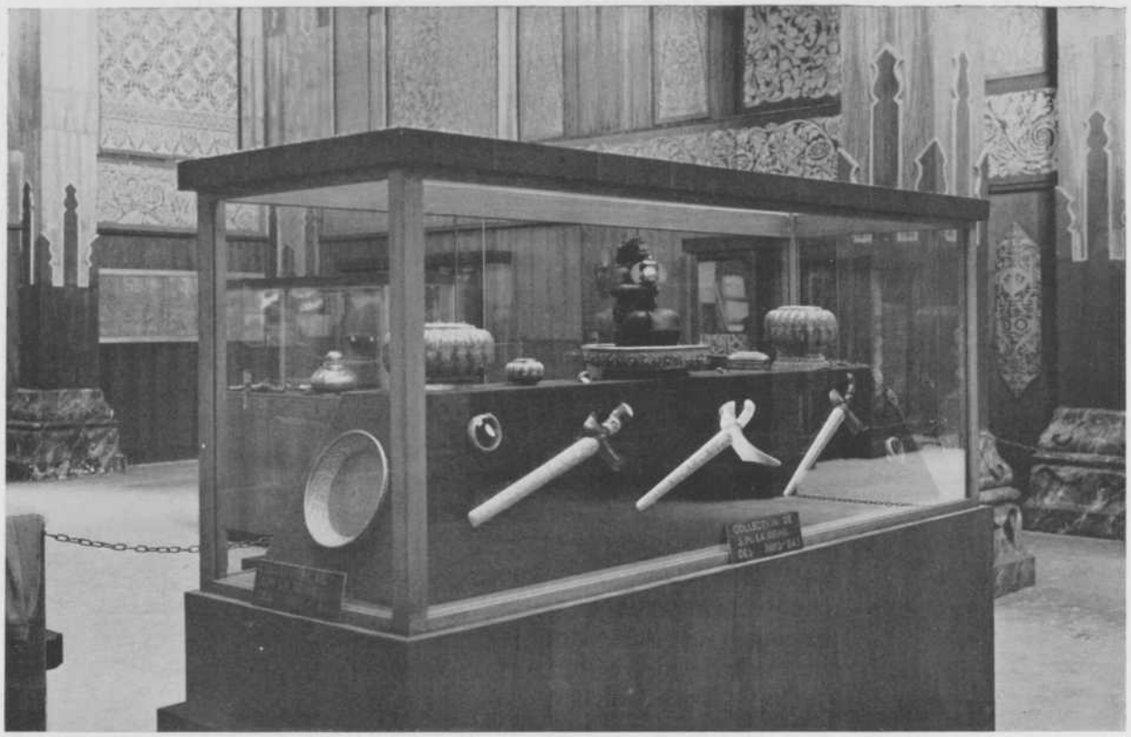
de vorming van zeegaten aan de Nederlandsche kust (een in druk uitgegeven lezing voor de Vereeniging van Ingenieurs, in het bijzonder over de vrije gemeenschap van Amsterdam met de Noord- en de Zuiderzee). Nadien werd „Holland op z'n smalst" een soort van gevleugeld woord, herhaaldelijk, maar dan in smalenden zin, gebezigd, naar ik meen het eerst door wijlen den volksvertegenwoordiger Victor de Stuers.

Tegenover Holland op z'n smalst, staat Holland op z'n breedst, en zoo is het uitgekomen op de Internationale Koloniale Tentoonstelling te Parijs in 1931.

R. ZUYDERHOFF,
Voorzitter van het Hoofdbestuur
van „Oost en West".

De Eerewacht. *Foto N. Rott. Crt.*

Inzending van H.M. de Koningin. *Foto Loopuit.*

Volkenkundige zaal. *Foto Chevojon.*

Deurpaneel, Kajan-Dajaks. *Foto Bat. Gen.*

De volkenkundige zaal in het tweede Nederlandsche Paviljoen ter Tentoonstelling te Vincennes.

Waren voor het door den brand van 28 Juni 1931 verwoeste paviljoen op verzoek van het uitvoerend comité slechts zeer weinige afgietsels en sommige reserve-ethnographica van de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut afgestaan, anders zou dit worden na de verschrikkelijke gebeurtenis, die het geheele paviljoen met zijn fraaien inhoud in de asch legde.

Toen immers bleek, dat besloten was tot den wederopbouw van het Nederlandsche paviljoen te Vincennes en onder den indruk van de nationale ramp, die op de tentoonstelling daar ter plaatse ons had getroffen, bood het Koloniaal Instituut aan, de zelfstandige inrichting van het volkenkundige gedeelte van het nieuwe gebouw te verzorgen over een oppervlakte van 400 M^2. Het Koloniaal Instituut verbond aan die bereidverklaring de gewone voorwaarden, die het ook bij vorige tentoonstellingen, te Madrid, te Kopenhagen en te Brussel, voor zijn medewerking had gesteld, nl. de eigen inrichting, de eigen financiering op kosten van het comité, en de eigen bewaking van het te zijner beschikking gestelde gedeelte van het gebouw en het daarin tentoongestelde. Nadat terzake de noodige besprekingen zoowel te Parijs als bij de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut waren gevoerd, bleek midden Juli, dat het comité voor de tentoonstelling

zeer erkentelijk was voor de bereidwilligheid van het Instituut en dat de gestelde voorwaarden werden aanvaard. Achter de in het nieuwe gebouw ontworpen ontvangzaal werd nu een afzonderlijke zaal gebouwd voor de inzending van de volkenkundige afdeeling van het Koloniaal Instituut. Nadat het comité het aanbod van het Instituut had aanvaard, werd onmiddellijk met de voorbereiding van de inzending begonnen en een week later werd reeds een tapissière naar Parijs gezonden met de groote stukken, die in de omwanding van het nieuwe paviljoen een plaats zouden vinden.

Door intrekking van de verloven van het personeel, door het in dienst nemen van hulpkrachten en door het elders doen vervaardigen van expositiemateriaal, slaagde men er spoedig in de geheele inzending gereed te hebben. En zoodra bericht werd ontvangen, dat de daarvoor bestemde zaal voor de opstelling klaar was, kon onmiddellijk met de inrichting daarvan worden begonnen.

Foto Bat. Gen.
Offerpaal, W.-Afdeeling Borneo.

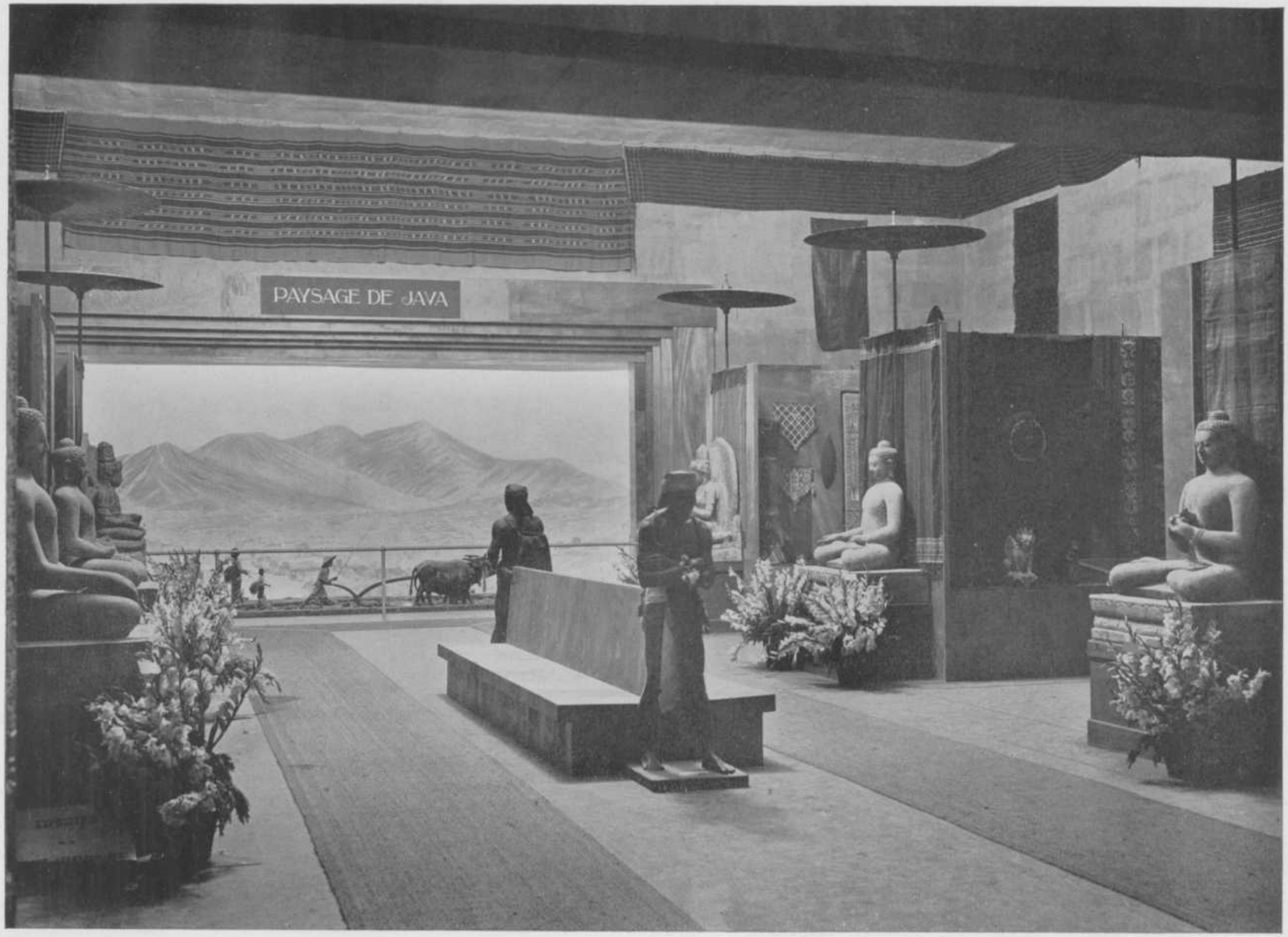

Foto Bat. Gen.
Bijltje, N.-Guinee.

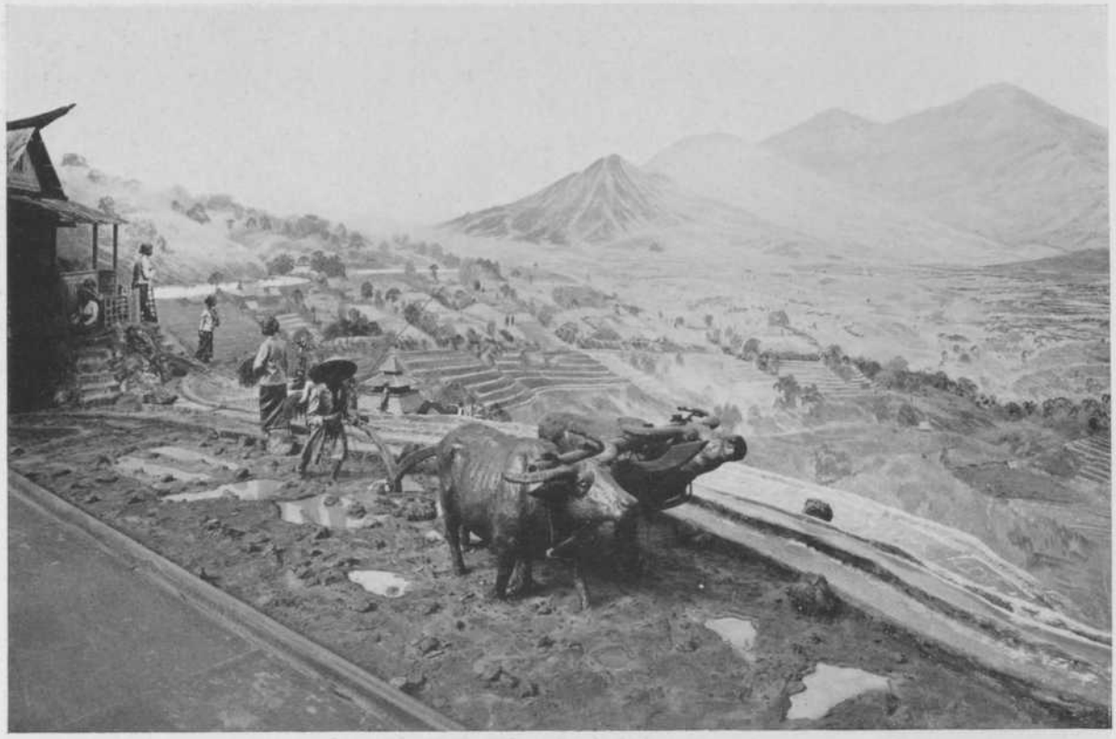
Twee weken voorbereiding en twee weken inrichting bleken dus voldoende om op den openingsdag, 18 Augustus 1931, met een volledige volkenkundezaal voor den dag te komen, dank zij het voor het maken van dergelijke buitenlandsche tentoonstellingen geschoolde personeel, dat tevens met het toezicht op de bewaking van de inzending werd belast. Dat de beschikbare ruimte niet voldoende was om een volledig wetenschappelijk overzicht van alle volken van Nederlandsch-Indië te geven, spreekt vanzelf en er kon alleen gedacht worden aan het tentoonstellen van sommige der meest typeerende beschavingsuitingen van de bevolking van ons overzeesche gebied in den Indischen archipel.

De rijke reserveverzamelingen van het Koloniaal Instituut stelden daartoe in staat, zoodat aan het museum geen enkel stuk behoefde te worden onttrokken en dit geheel ongerept aan het publiek vertoond kon blijven worden.

Wat nu de tentoonstellingszaal betreft, men liet daarin een zeven meter breede gang open, die leidde naar het door den schilder Eland gemaakte diorama, dat reeds bij den ingang van het gebouw uit de ontvangzaal zichtbaar was en dat den bezoeker reeds uit de verte boeide door zijn wedergave van een landschap uit de Preanger-Regentschappen, nl. het terrein bewesten den Galoenggoeng met het uitzicht over Garoet tot aan de Goentoer-Papandajanketen. Dit panorama, dat in zeer korten tijd moest worden geschilderd, is wel een bewijs van de groote kunstvaardigheid van den schilder en diens goeden kijk op het Indische landschap.

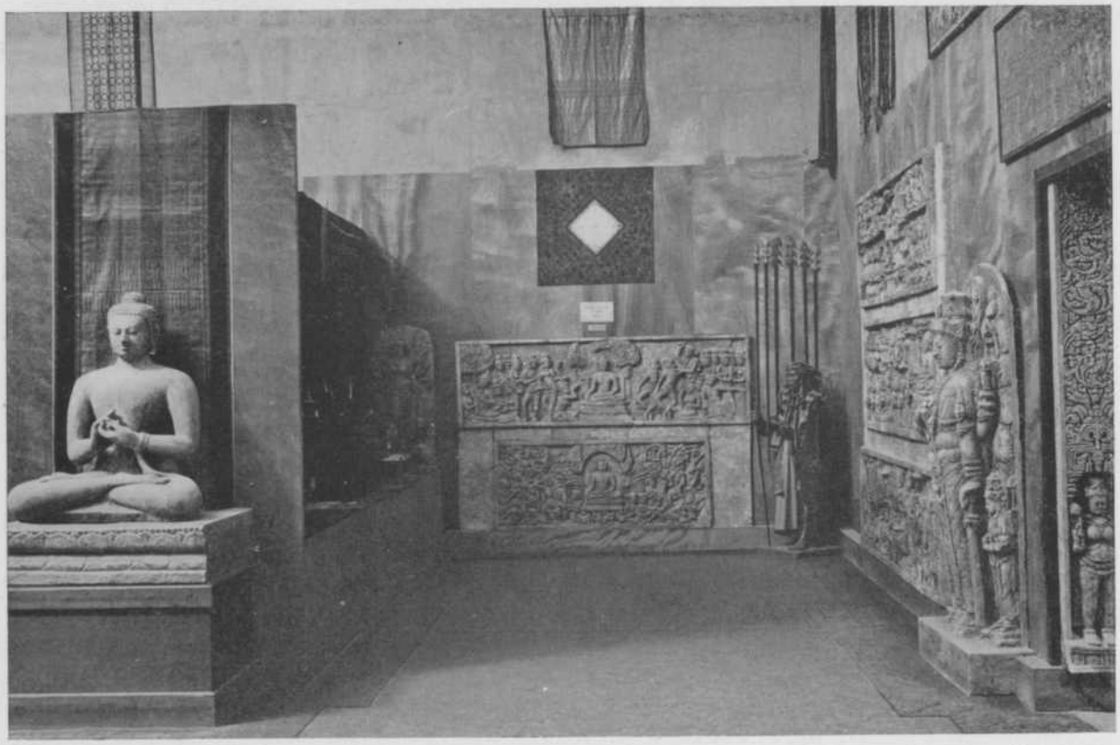

Overzicht van de Volkenkundige zaal. *Foto Loopuit.*

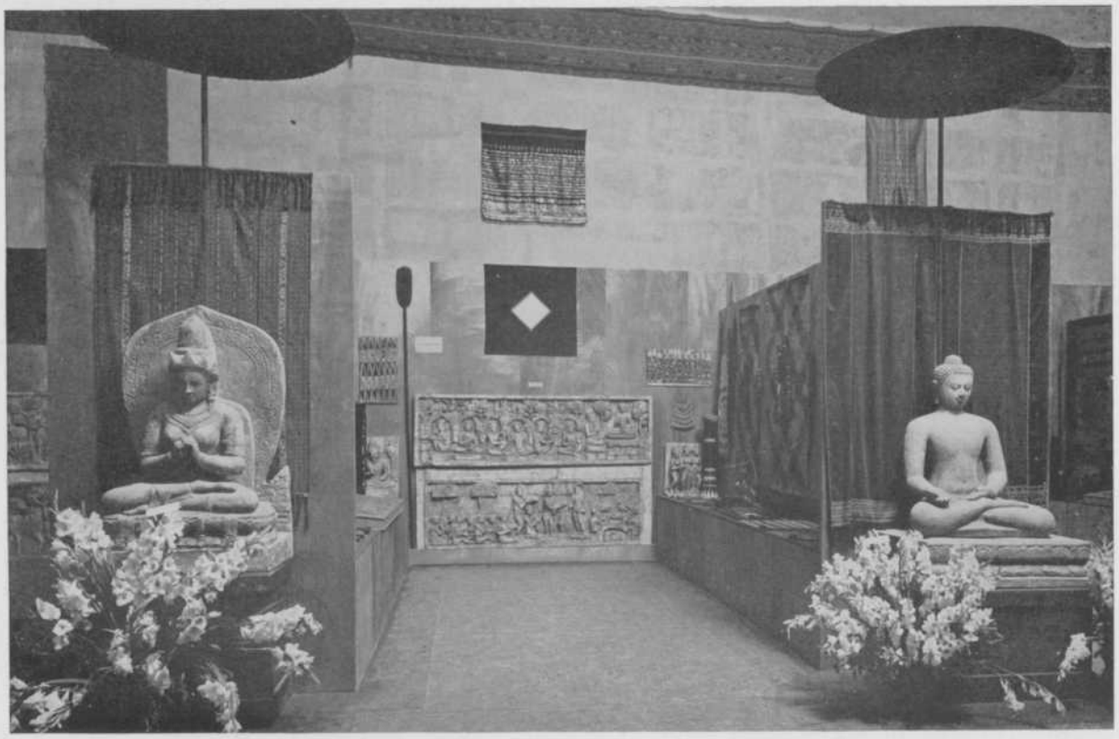

Diorama van den schilder Eland: gezicht in de Preanger-Regentschappen. *Foto Chevojon.*

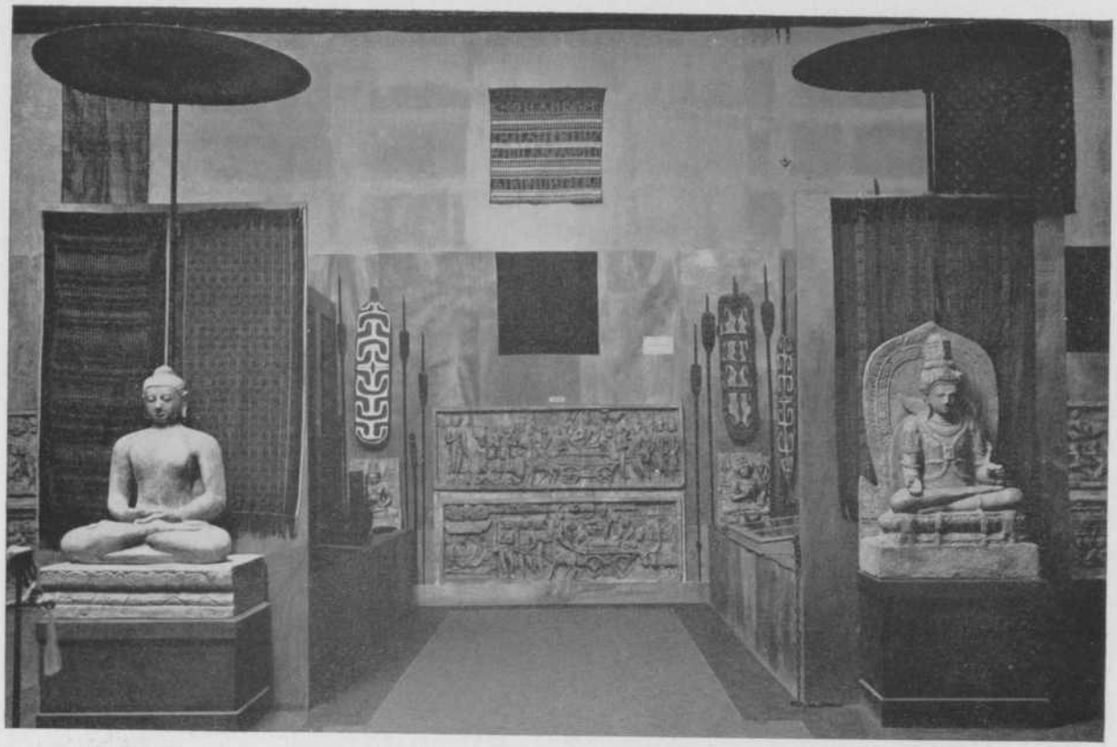
Had dus deze zaal een fraaien, zeer de aandacht trekkenden achtergrond, de gang die daarheen leidde diende eveneens in rustige sfeer te worden gehouden, weshalve men deze afzette door afgietsels van vier groote mijmer-Boeddha's (van Barabœdoer), een Tara en een Bodhisattva (van Tjandi Plaosan). Aldus kon het publiek, dat door een lange bank, welke door twee levensgroote Dajak-figuren werd geflankeerd rechts gaande en links terugkeerende het panorama kon bezien, tevens kennis nemen van het tentoongestelde in de acht kamers, welke op deze gang uitkwamen. Van deze kamers, elk $4\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ M., zijn de achterwanden bekleed met afgietsels van 22 reliefs van den hoofdmuur der eerste gaanderij van Baraboedoer, waarin de levensgeschiedenis van den Boeddha Çakyamoeni volgens de Lalitawistara is afgebeeld. Daar deze afgietsels in den triplexwand waren aangebracht met stemmige Javaansche batiks daarboven, maakte het geheel een rustigen indruk, die nog verhoogd werd door de plaatsing bij den ingang van de zaal van twee afgietsels, het portretbeeld van Koning Kertaradjasa († 1309) in de gedaante van Harihara (graftempel Simping) en zijn pendant, het portretbeeld van des konings gemalin als Parwati, zooals dat in den tempel Rimbi bij Djombang is gevonden. Met de plaatsing van eenige afgietsels van het fraaie beeld van Pradjnaparamita (origineel te Leiden), Ganeça's, Mahadewa's, e.d. werd de zaal verder, wat de Hindoebeelden betreft, voltooid.

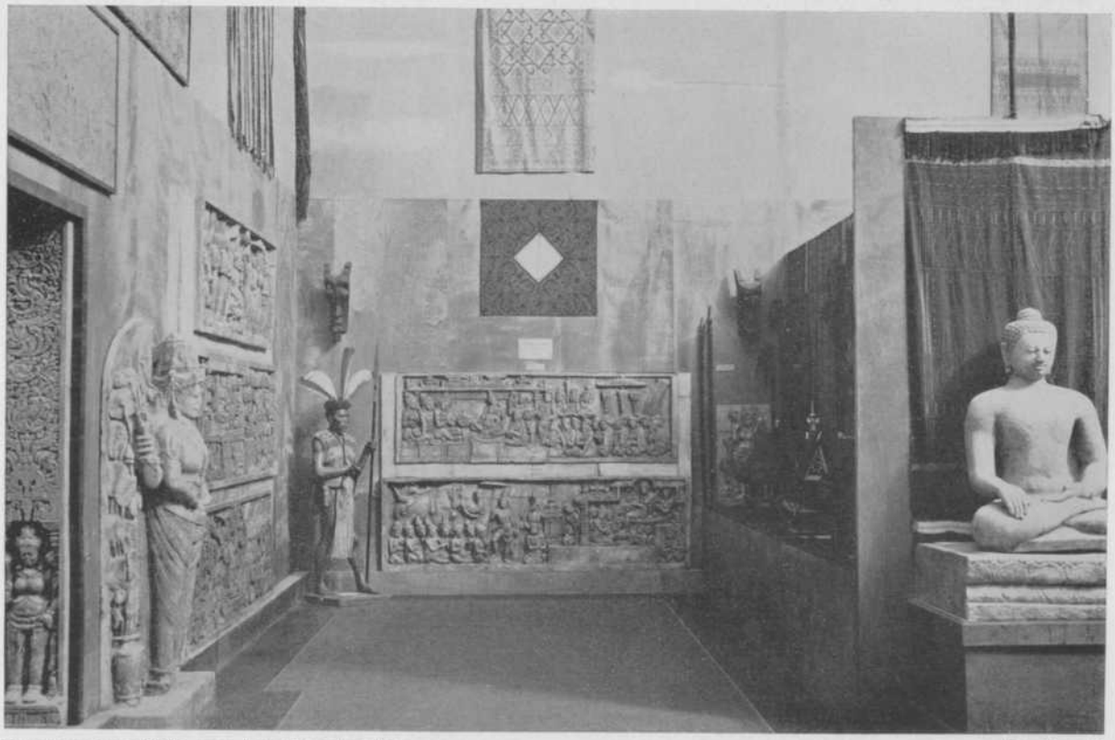
Kamer met reliefs van den Baraboedoer. *Foto Loopuit.*

Nieuw-Guinee-kamer. *Foto Loopuit.*

Nieuw Guinee-kamer. *Foto Loopuit.*

Kamer met reliefs van den Baraboedoer. *Foto Loopuit.*

Foto Bat. Gen.
Priester, Bali.

Wat verder bijdroeg tot het geven van de juiste sfeer aan de gansche zaal, dat waren de stemmige kain kasangs van West-Java, waarmede de zaal boven de schuttingen, die de kamers vormden, rondom was omhangen, zoowel langs de lange zijden als boven het panorama. Want boven den ingang, die tegenover het panorama was gelegen, had men een groot aantal Balische schilderijen en kalenders op doek gehangen, die niet nalieten hier een voorname uitwerking te hebben.

Waren op deze wijze de wanden, waarop de verschillende kamers met goudweefsels gemarkeerd waren, bekleed, thans blijft nog over een korte beschrijving van de acht kamers, waarvan boven sprake was. Maken wij de wandeling, die ook aan het publiek was opgelegd, door rechts te houden, dan ontmoeten wij eerst een vertrek, waarin Sumatraansche ethnographica waren uitgestald: weefsels, huismodellen, wapens, een Niasser in feestcostuum. Daar ook deze vertrekken, evenals de wanden, waartegen de Boeddhabeelden waren geplaatst, met rustig gehouden Indische weefsels of matten waren bekleed, werd de zaal tot een harmonisch geheel, waarin de ethnographica werden opgenomen. Het is hier niet de plaats deze te gaan opsommen en beschrijven. Moge worden volstaan met de vermelding, dat het volgende vertrek was gewijd aan Borneo en sommige z.g. Kleine Soenda-eilanden; het daarop volgende hoofdzakelijk aan het Oosten van Nederlandsch-Indië, het daartegenoverliggende aan Nieuw-Guinee, een volgend o.a. aan Celebes en ten slotte het bij den uitgang gelegen vertrek hoofdzakelijk aan Sumatra, dan is de rondwandeling volbracht.

Foto Bat. Gen.
Offerpaal,
W.-Afd. Borneo.

Maar dan blijft nog over melding te maken van de twee vertrekken, welke het dichtst bij het panorama waren gelegen. Daar men zich hier op Java had te denken, was eenerzijds een groote wajang-koelit verzameling opgesteld, daartegenover had de wajang golek een plaats verkregen; beide in een omgeving van de fraaiste Javaansche batiks, waarover het Instituut beschikt.

Dit wat het tentoongestelde betreft. Hoe reageerde het publiek daarop? Vooreerst moet in vergelijking met dergelijke tentoonstellingen elders (Madrid, Kopenhagen, Brussel) opgemerkt worden, dat het bezoek aan deze Internationale Koloniale Tentoonstelling te Vincennes buitensporig groot was en dat het Nederlandsche paviljoen zich in de warme belangstelling van het publiek mocht verheugen. De brand, de snelle wederopbouw en inrichting, de goede naam van dit en het vorige paviljoen, dat alles werkte mede om het Nederlandsche gebouw belangstelling te bezorgen; er zijn vele dagen geweest dat enkele honderdduizenden langs onze inzending zijn geschuifeld. Na een maand waren de loopers totaal versleten, de vloer moest spoedig versterkt worden; de toeloop

moest telkens worden geregeld. Onze eigen wakers, de amanuensis H. Kamsteeg en een hulpkracht, moesten voortdurend aanwezig zijn om toezicht te houden over dit altijd door stroomend publiek, in hoofdzaak Franschen uit Parijs en omstreken. Dat publiek nu was over het algemeen zeer belangstellend en goed opgevoed. Intelligente vragen werden gesteld, vooral over de Nieuw-Guinee-ethnographica, de wajang, het houtsnij- en vlechtwerk. Tal van inlichtingen zijn mondeling en schriftelijk gevraagd; men had blijkbaar zin voor beteekenis en schoonheid van vele der tentoongestelde objecten. Er zijn bezoekers geweest, die dagelijks terugkeerden, vele teekenaars hebben plastiek of motieven tot een onderwerp van studie gemaakt en spontane uitingen van ingenomenheid met het tentoongestelde moesten herhaaldelijk in ontvangst genomen worden.

Dat alles maakte het voor hen, die de inrichting van deze zaal hadden verzorgd — de naam van den conservator J. C. Lamster moge hier niet in de laatste plaats genoemd worden — niet alleen tot een genoegen, bij de opening van het paviljoen aanwezig te zijn, maar ook daarna van tijd tot tijd het publiek van voorlichting te dienen.

J. C. VAN EERDE.

Foto Bat. Gen.
Oude man, Bali.

Rijdende boekwinkel, waarmede „Volkslectuur" geheel Java afreist. *Foto Loopuit.*

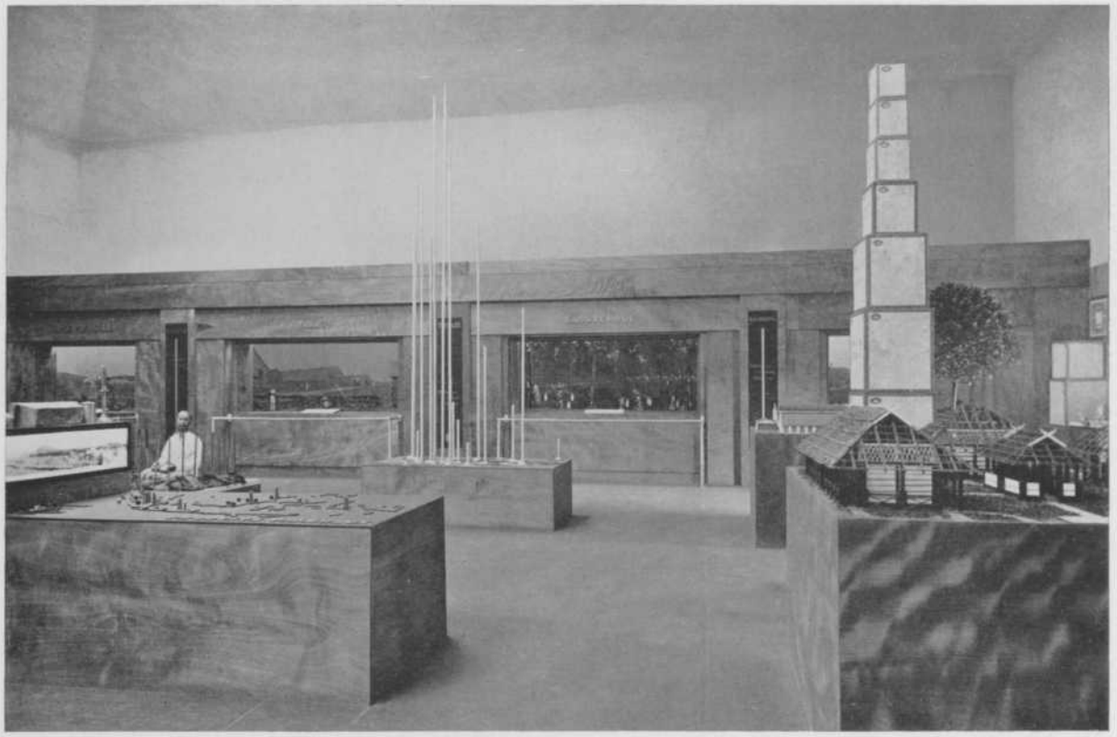
Staatkundige afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen:
De Schatkist en haar bronnen; achtergrond links: Bestuur; rechts: Onderwijs.

Foto Loopuit.

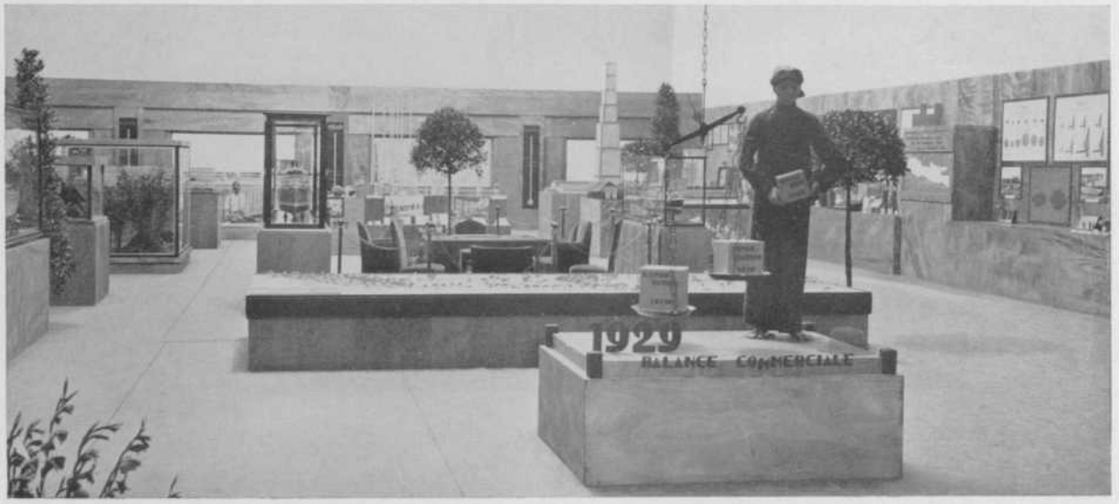

Staatkundige afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen.
Op voorgrond: Bevolkingsdichtheid en Veestapel van Java.

Foto Loopuit.

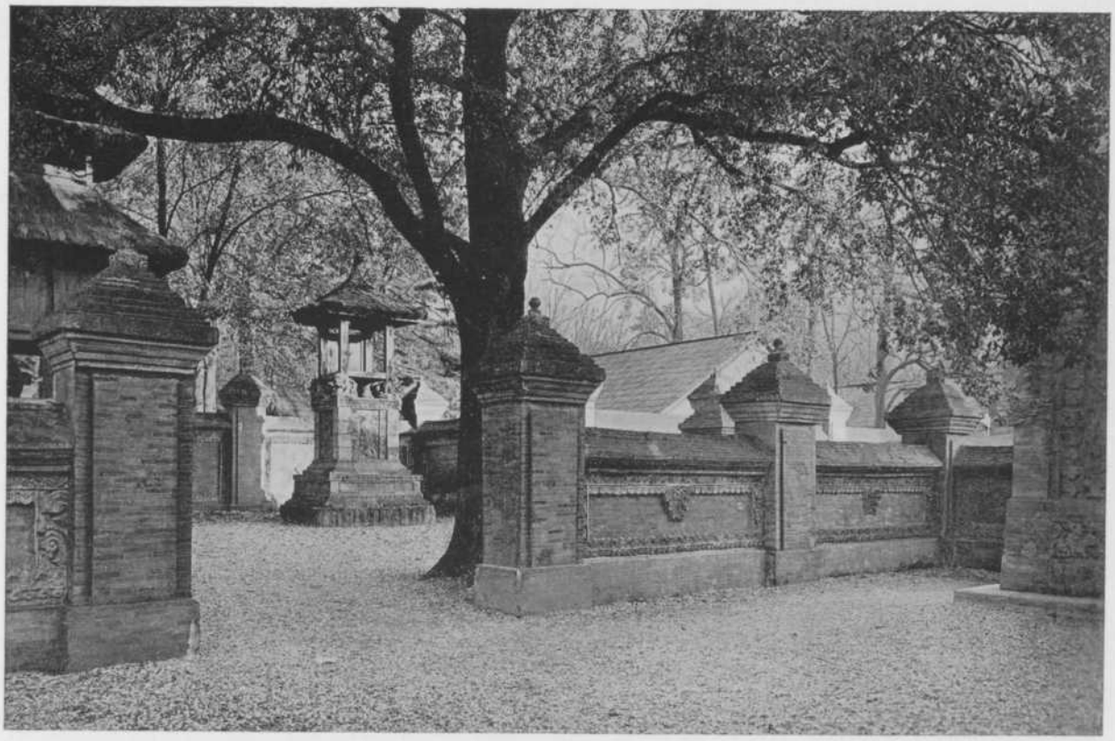
Economische afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen. *Foto Loopuit.*

Economische afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen. *Foto Loopuit.*

Gebouw voor de Balische dansen. *Foto Chevojon.*

Balisch tempelplein met Godenhuisjes. *Foto Chevojon.*

De Balische dansen.

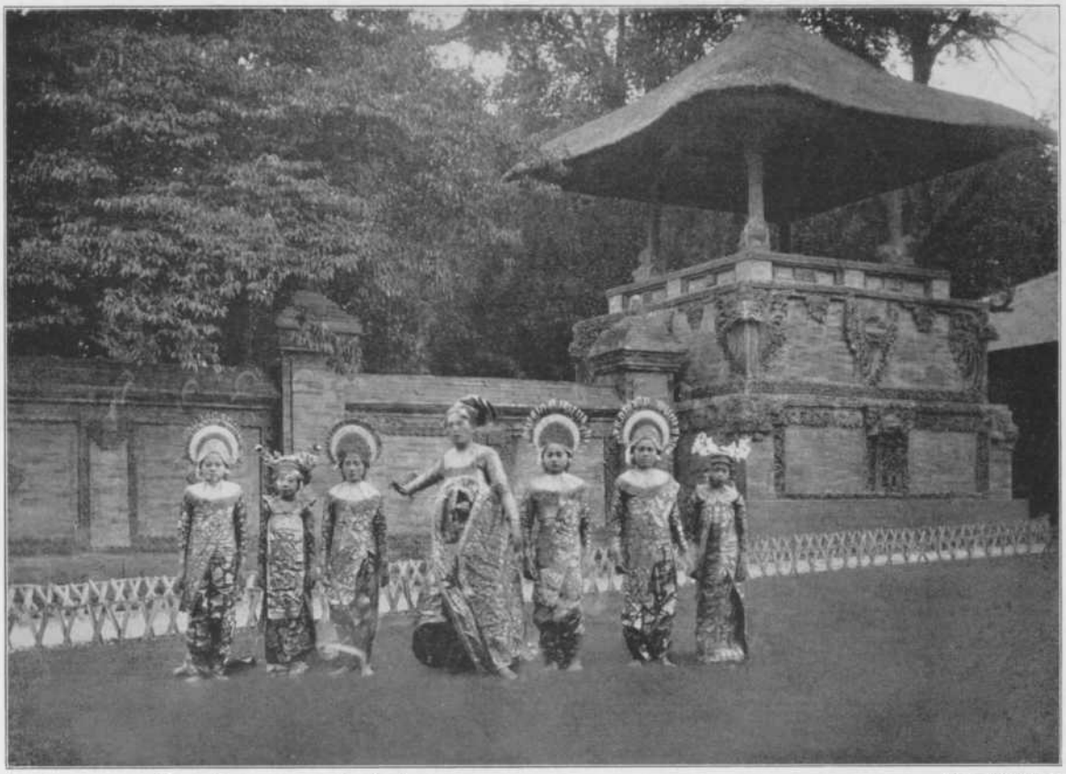
Hij die de geheimzinnige grootschheid der Indische nachten kent, die de parelende maneschijn heeft zien vloeien om den waringinboom, de heilige reus onder wiens loover het volk zich voor feesten en plechtigheden verzamelt, — die de lokkende stem van gamelan en angkloeng heeft gehoord, buiten bij de in duisternis verzonken kampong, — die ten slotte den dans heeft gezien, het heilige gebarenspel, in het goudig flikkerende licht der walmende lampen, vluchtig de ijle glijdende figuren omzwevend, hij kan de betoovering der Indische nachten niet vergeten, en hij meent dat zij niet opgeroepen kàn worden in ons kille Westen op een Europeesch tooneel.

En toch gebeurde dit! Niet zonder vrees voor désillusie gingen wij op naar het Balisch theater te Vincennes, dien avond der gala voorstelling bij de opening van het nieuwe Nederlandsche Paviljoen. In angstige spanning zagen wij het gordijn vaneen gaan, maar als de eerste koperen klank der gamelan in de zaal komt, als al opener, al blijder, al liefelijker het levendig rhythme van klokken en klokjes, van fluit en rebab, over ons heen stroomt, is alle vrees gevloden; wij worden opgenomen, heengedragen naar het verre Oosten.

Het is er plotseling in al zijn kracht, in al zijn geheimzinnigheid. Een blik op het rijke orkest met zijn prachtig gestyleerde hooge gong, met de weelderig geornamenteerde trompong, het lange instrument met de vele koperen potten, de bont gedecoreerde kleinere slagwerken, de daarachter hoogopgaande slanke dragers der genders, de hulp-gongs, eindelijk op de donkere, bezielde gezichten der musici, in devotie tusschen en achter deze instrumenten gezeten, is genoeg om ons over te geven aan de blijde, rustige bewondering voor het oogverrukkende dat de Balische dansen ons geven zullen.

Oogverrukkend, dat is deze kunst inzonderheid. Niet zoo sober als en zeker iets minder voornaam dan de Javaansche dansen, maar toch niet minder streng en aan lichaamsbeheersching gebonden dan deze, geven zij fonkeling van kleur naast fonkeling van klank, want ook de Balische muziek mist de fijne nuanceering der Javaansche; zij wint het echter van deze in open klankvolume, past zich vanzelf meer aan bij het hartstochtelijker spel der bevolking. Dat spel en dezen dans zien wij eigenlijk op het schoonst bij de heel jonge danseresjes, de verwezenlijkte gratiën met den zonnestralenden, waaierenden hoofdtooi om de fijne donkere kopjes, wier slanke lijfjes, gehuld in de nauwsluitende goud en zilver kaïn's, bloemstelen gelijken die schitterende bloemen dragen. Wij zien ze vlieden, zweven, dralen, als in mijmering toeven, en weder aan emotie ten prooi, trillend in iedere vezel, maar volkomen beheerscht, haar heftige gevoelens weergeven. Wij zien ze als prachtige, bezielde beeldjes om den in gepeinzen verzonken koning Erlangga heenglijden, hem verlokkend, vragend,

smeekend, wiegend haar getooide hoofdjes, lenig buigend en rekkend de slangenlichaampjes, wier goud en zilver, groen en rood vonken schiet, en dit alles met de argelooze gratie van het kind. Het is geen spel dat zij geven, het is natuur. Van haar prilste jeugd af leerden zij zich zoo bewegen, leerden zij ieder lichaamsdeel te gehoorzamen aan de uitdrukking van het gevoel. De oude verhalen uit het Hindoe-epos kenden zij niet alleen, maar zij leefden er in! Hoe moeten deze kinderen zich gevoelen als zij, huwbaar, opeens onttrokken worden aan deze schoone illusie? Zullen zij dit

De toovenares Rangda en hare discipelen. *Foto Harlingue.*

alles in haar hart bewaren en de liefde voor deze kunst weer over doen gaan op haar kinderen, op haar zonen wellicht, die, eenmaal volwassen, mogen blijven in die wereld van den dans?

Grootsch en indrukwekkend was koning Erlangga, in zijn ontzetting voor het afgrijselijk monster ,,Barong'', dat pestilentie over de wereld brengt. Is er ook wel een volk dat intensiever, scherper, heviger het vreesaanjagende kan weergeven dan het Balische? Zijn de dreigende wachters, demonen en legendarische beesten bij de tempels daar geen voorbeeld van? En die tempels zelve, de poorten en de poeri's, getuigen zij niet van weelderigen zin, van rijk gevoel voor kleur en lijn? Ware het niet op Bali zelf, zoo hadden wij hier op de tentoonstelling te Vincennes door het schoone Nederlandsche Paviljoen met zijn rood, zwart, grijs en goud, den poerimuur en

Drie danseressen uit de Lègong. *Foto Harlingue*

de gespleten poort dat ongeëvenaarde kleurgevoel kunnen bewonderen, en waren wij tevens overtuigd geworden van de harmonie en de voornaamheid die daaruit ontstaan!

Datzelfde kleurgevoel spreekt uit hun muziek, en hier mag deze zelfs tot bonter schakeering voeren, daar die kleurige klanken zich op Bali alleen doen hooren in de open lucht, bij tempel of waringin, niet als op Java in de beslotenheid van kraton of pendoppo. Ook op het stemgeluid heeft dit invloed; wij kunnen ons niet verhelen, dat de zang of het zingend spreken bij de Balische dansen ons het minste bekoorde op het Europeesche tooneel. Wat in de open lucht als een hoog gewiekt geluid klinkt, wordt onder een dak schril.

En nu komen wij vanzelf weer tot onze eerste vraag. Kan men de betoovering der Indische dansen in Indische nachten, te voorschijn roepen op ons Westersch tooneel? — Wellicht alleen voor hen die, als wij, Indië kennen en door de gamelantonen onmiddellijk worden heengedragen naar die wondere nachtwereld van het Oosten!

Thans zijn de Balische dansers weer in hun land teruggekeerd. Het heeft veel moeite gekost hen hier te krijgen, en onze bewondering wordt door hun weifeling niet minder. Maar al te goed begrepen zij, welke gevaren er aan een gaan naar Europa voor hun ongereptheid te duchten waren. „Wie ons wil leeren kennen moet ons in ons eigen land zien", meenden zij, en nog een andere, nobeler drijfveer was er die hen deed terugdeinzen. „Zouden wij de andere kunstenaars in den steek laten? Hen, die minder waardig gekeurd werden om mee te gaan, en, die ons juist noodig hebben?"

Waar zouden wij in onze Westersche kunstwereld zulk een opvatting van saamhoorigheid vinden? M.i. nergens. Na lang beraad heeft de vereering voor hun volksraadslid Tjokorde Gdé Raké Soekawati die bezwaren overwonnen bij het Peliatongong orkest van Zuid-Bali, dat eindelijk de groep samenstelde, welke ons in Parijs en in Holland de grootste bewondering heeft afgedwongen. Het zal dan ook zeer zeker niet aan de waardeering van Europa liggen, dat het Balische gezelschap een maand vóór de sluiting der tentoonstelling weder naar zijn land terugging. Een uitnoodiging nogmaals in Nederland op te treden en een verzoek uit Berlijn is afgeslagen. Waren zij allen zoo verlangend terug te keeren? Niet alleen om de kille regens die dezen zomer gevallen

zijn, maar om hun land, hun eigen land weer te zien? Moge het zoo zijn! Moge Europa met zijn woeligen strijd, zijn onrustige atmosfeer, zijn haastige maatschappij voor Tjokorde Gdé Oké, Tjokorde Gdé Rai Sajan, voor Déwa Gdé Raka, Djero Tjandra, Ni Rimpeg, Déwa Gdé Mandra, de prinsessen-danseresjes en de Balineesche jonkvrouwen van voorname kaste en den gewonen man uit het volk, die zich bij deze kunstenaarsgroep aansloten, geen beletsel zijn, hun land weder te vinden als het mooiste en het beste wat er voor hen bestaat, mogen zij weder met de oude devotie dansen in de schaduw hunner waringins, bij de monumentale poorten hunner tempels en hunner gewijde grotten.

In dank voor wat zij ons brachten van hun zieleleven en hun kunst, wenschen wij dit van harte.

MARIE C. VAN ZEGGELEN.

Soegriwa en Soebali, de Apenkoningen. *Foto Harlingue.*
Episode uit de Ramayana.

Avenue de la Batavia ; links Minangkabausch Adathuis, rechts de restaurants. *Foto Ir. H. Sangster.*

Het Minangkabausche Adathuis. *Foto Boeatan.*

Boeatan's toonkamer. *Foto Boeatan.*

Boeatan

in het Minangkabausche Adathuis ter Wereld-Tentoonstelling in het bosch van Vincennes.

Als onderdeel der Nederlandsch-Indische afdeeling van de Koloniale Wereldtentoonstelling van Parijs, staat, aan het meer van Daumesnil, tegenover het Hollandsche en het Indische restaurant, het Minangkabausche Adathuis, dat te Fort de Kock in de Padangsche Bovenlanden werd gemaakt en door Minangkabausche t o e k a n g s (werklieden) te Vincennes weder is opgebouwd. Dit sierlijke gebouw is gelukkig voor den brand gespaard gebleven. Het grootste deel er van werd aan „B o e a t a n" afgestaan, als toonkamer met verkoop-gelegenheid voor de Indonesische volkskunst.

Zooals bekend ijvert „B o e a t a n", zetelend Heulstraat 19, te 's-Gravenhage, reeds gedurende meer dan een kwart eeuw voor de instandhouding dier kunst, het kostbaarste bezit der inboorlingen, door het houden van doorloopende en tijdelijke tentoonstellingen met verkoop, om er zoowel in Nederland als in het buitenland meerdere bekendheid aan te geven en daardoor het afzetgebied vergrootende, ginds de beoefening er van te helpen bevorderen.

De Indische handenarbeid, op onderscheiden gebied, uit alle deelen van den Archipel, zoowel wat betreft vlecht- en weefwerk, als metaal- en houtbewerking, komt in dat typische Sumatra-huis, met zijne aan weerszijden oploopende „trouwkamers", uitnemend tot zijn recht, is er, zooals de Franschen zeggen: „très bien présenté!" en trekt dan ook veler belangstelling, zóó zelfs, dat men het ten zeerste betreuren zou, als het niet na de tentoonstelling bestendigd bleef.

G. VAN BERESTEYN-TROMP,
presidente van „Boeatan".

Boeatan's staf te Parijs.

Balisch plein met poort; rechts klokketoren.

Foto Loopuit.

De nevengebouwen.

Kunnen wij er eindelijk toe besluiten, het Nederlandsche Paviljoen met zijn belangwekkenden inhoud te verlaten, dan begeven wij ons allereerst naar het kleinere paviljoen, dat zich daarnevens verheft, met het hoofdgebouw verbonden door een Balischen muur, waarin een hooge, gespleten poort.

Dit kleinere paviljoen vertoont denzelfden stijl als het hoofdgebouw. Terwijl dit laatste de officiëele inzendingen bevat, verzorgd door het Uitvoerend Comité, is het kleine bestemd voor de particuliere inzendingen.

Wanneer wij binnentreden valt het ons dadelijk op dat Mercurius hier den scepter zwaait.

Recht tegenover den ingang treffen wij de N.V. Droste's Cacao- en Chocoladefabrieken aan, die in een waarlijk keurigen „stand" toont, wat zij uit Java-cacao bereid. Het tentoongestelde is smaakvol en smakelijk tegelijk; van beide kan men zich ter plaatse overtuigen.

Een groot deel van de ruimte wordt ingenomen door de Nederlandsche Koloniale en de Bataafsche Petroleum-Maatschappijen, die een beeld geven van de werkzaamheden, welke in het Verre Oosten door haar worden verricht, alvorens zij haar producten de wereld in kunnen zenden. Terecht zijn zij van meening, dat geen enkele wijze van tentoonstellen van het groote publiek zoo weinig inspanning eischt, en tegelijk zoo leerrijk is als een reeks goed verzorgde diorama's; hieraan is weder de naam van Eland verbonden.

Het zou ons te ver voeren, alle inzendingen te bespreken, die in dit paviljoen te bewonderen vallen; zij komen daarin overeen, dat zij zijn vervaardigd van grondstoffen uit onze Overzeesche Gewesten.

Verlaten wij dit paviljoen aan den zijkant, dan kunnen wij door een afzonderlijke deur toegang verkrijgen tot het achtergedeelte van het gebouw, waar de merkwaardige „Moluksche zeetuin", de levensarbeid vanden Heer J. H. Soumokil, is opgesteld, die in ons land voor het eerst op de Indische Tentoonstelling te Arnhem te bewonderen viel.

Achter het paviljoen is gelegen de eveneens voor den brand gespaar-

Gebouw voor de particuliere inzendingen. *Foto Ir. H. Sangster.*

Het gebouw van de particuliere inzendingen. *Foto Loopuit.*

Diorama van een boorterrein der Ned. Koloniale Petroleum Mij. *Foto Loopuit.*

de pendoppo (blz. 122), waar overdag Indische films vertoond worden, en des avonds de Balische dansers optreden; in een voorgaand hoofdstuk is deze bijzondere kunstuiting uitvoeriger besproken.

Het daarnaast gelegen tempelplein (blz. 122) kwam het best tot zijn recht op die enkele bevoorrechte dagen, dat een heete zomerzon aan een wolkenloozen, diepblauwen hemel brandde. Is het niet juist de scherpe tegenstelling van felbelichte ornamenten en diepzwarte schaduwen, die deze bouwkunst zoo levendig en zoo bekoorlijk maakt? Boven het fijne kantwerk van de Balische Godenhuisjes moet de warme lucht in voortdurend trillende beweging zijn. Op de felgeblakerde grasperken moet een luie poes zich rekken, terwijl een inlander in stemmig-gekleurden sarong onhoorbaar langs de paden gaat: zóó kan heel deze omgeving den geest ademen van een volk, voor 't welk de begrippen natuur en kunst ineenvloeien, en dat ernst en gratie aan diepe vroomheid paart.

Door de gespleten poort komen wij weder op den hoofdweg, de „Avenue des Pays-Bas", uit; steken wij deze over, dan zien wij recht vóór het hoofdgebouw de hartader van de Nederlandsche afdeeling: de „Avenue de la Batavia".

Aan deze laan liggen de overige gebouwen van onze afdeeling. Rechts zien wij, voorbij het schilderachtige rijstschuurtje (blz. 43), het groote Minangkabausche adathuis (blz. 127), waar dit bij behoort. In dit huis heeft „Boeatan", uit Den Haag, zich gevestigd. Hier heerscht de echt-Indische stemming, vooral wanneer

Indisch restaurant. *Foto Waroong Djawa.*

Indisch restaurant, inwendig. *Foto Waroong Djawa.*

Het Lac Daumesnil met het Hollandsche restaurant.

Foto Ir. H. Sangster.

Het Hollandsche restaurant.

Foto Braun & Cie.

de innemende presidente, Mevr. G. van Beresteyn-Tromp, zelf als gastvrouw optreedt. Het huis is geheel op Minangkabausche wijze gebouwd en aangekleed — en in de Parijsche natte moesson van 1931 lekte het dak op z'n Minangkabausch, hetgeen voor de tijdelijke bewoonsters minder aangenaam was.

Recht daartegenover staat het Indisch restaurant, Waroong Djawa, waar 38 inlandsche bedienden het publiek van Indische spijs en drank voorzien. Naar schatting heeft dit restaurant ruim 200.000 bezoekers gehad: voor 3/4 Franschen, voor de rest Nederlanders, Amerikanen, Engelschen, Scandinaviërs, Duitschers, Britsch-Indiërs, enz. Vooral bij de Parijzenaars viel de rijsttafel bijzonder in den smaak; zij hebben blijkbaar met goed gevolg de gedrukte handleiding bestudeerd: la manière de „prendre le tiffin", die in het Nederlandsch en het Fransch aan de bezoekers verstrekt werd, want na eenige weken kon men van een Parijsche cliëntèle spreken. In zes maanden werd 11.000 K.G. rijst verorberd.

Voor wie zich, uit vrees den mond te branden aan te sterk gekruide spijzen, niet durfde wagen op het slappe koord van den Indischen rijsttafel, opende het aangrenzende Hollandsche Restaurant zijn poorten, dat zich met zijn tuin uitstrekte tot nabij den oever van het Lac Daumesnil. Hier voelde de Nederlander zich volkomen thuis; hoevelen hebben er onder het genot van een verfrisschenden drank zitten kijken naar de bootjes, die over het vredige meer gleden, of 's avonds het oogenspel van de schitterende verlichting en de kleurige fonteinen genoten?

Met moeite scheiden wij van dit liefelijke plekje. In een regenbui — het is zomer 1931 — gaan wij naar huis. Onze weg voert weder langs het hoofdgebouw. De deuren zijn dicht, maar regen of geen regen, een drom van menschen wacht op hun beurt om binnen gelaten te worden; want op de Tentoonstelling te Parijs zijn en het Nederlandsche Paviljoen niet bezoeken, was te vergelijken met naar Rome gaan en den Paus niet zien.

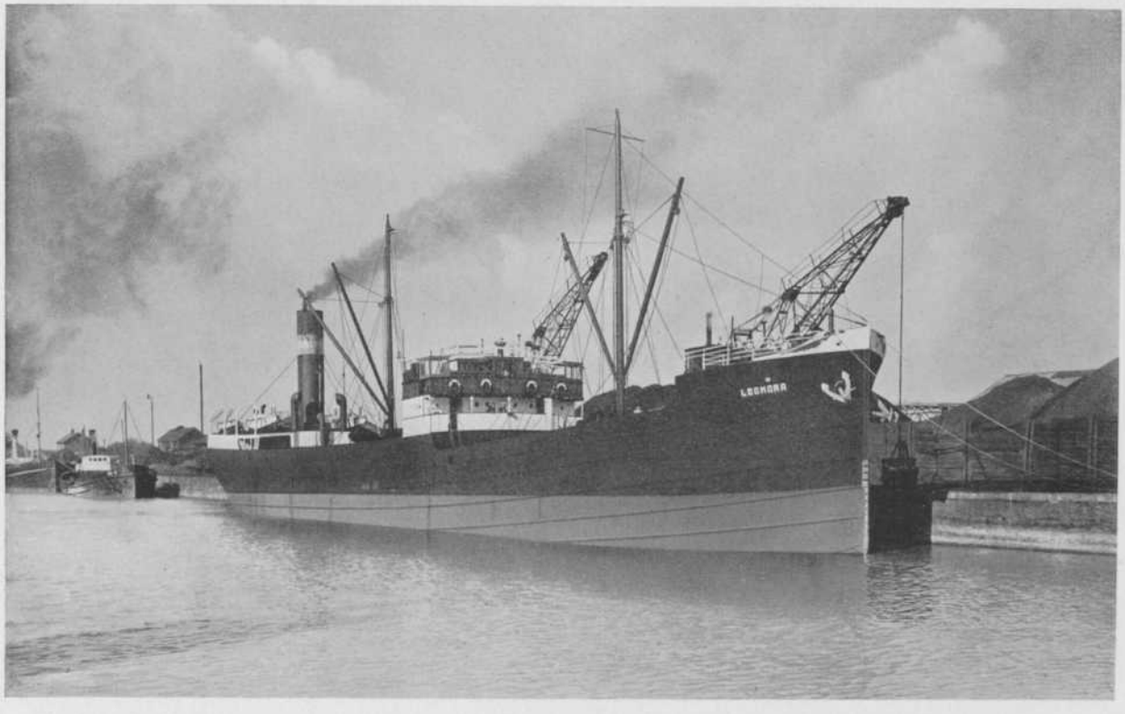

In den regen. *Foto Loopuit.*

N.V. HANDELSINRICHTINGEN „POORTERSHAVEN".

Transbordement de charbons et minerais.
Kolen- en erts-overlading.

s/s. „Leonora" 3000 tonnes d.w., déchargeant une cargaison de charbons hollandais à l'emplacement de la Société Normande de Combustibles à Honfleur.

Het s/s. „Leonora" 3000 ton d.w. lost een lading Hollandsche kolen aan de losplaats van de Société Normande de Combustibles te Honfleur.

TRAFIC MARITIME FRANCO-HOLLANDAIS

Le développement du port de Rotterdam a été favorisé par l'épanouissement rapide de l'industrie lourde en Rhénanie et Westphalie, mais il a trouvé son origine dans les besoins renouvelés sans cesse par l'esprit d'entreprise et par l'atavisme de ses habitants. C'est ainsi que s'est développé le trafic charbons-minerais entre les ports français et les ports de la „Nouvelle Fleuve".

Parmi les maisons qui ont collaboré à ce développement nous indiquons la Société N.V. Handelsinrichtingen Poortershaven, dont le siège social, est au Parklaan 42, Rotterdam. Fondée en 1900 cette maison a constamment perfectionnée les installations de manutention sur les terrains qu'elle possède à Poortershaven, situés entre Rotterdam et Hoek van Holland. Les installations permettent un rendement de 5000 T. par jour.

En outre la Société Poortershaven s'occupe de tous les transports de mer et de rivière, spécialement les transports de ports français à la destination allemande. Pour assurer ces transports la Société est affiliée à un armement.

DE FRANSCH-HOLLANDSCHE OVERZEE-HANDEL

Naast de begunstiging door de snelle vlucht van de zware industrie in het Rijnland en Westphalen, dankt de ontwikkeling van de Rotterdamsche haven haar oorsprong aan de steeds waakzaam blijvende ondernemingsgeest en het aanpassingsvermogen der Rotterdammers.

Zoo heeft ook het erts-kolen-vervoer tusschen Fransche havens en de havens van den Nieuwen Waterweg zich ontwikkeld.

Onder de firma's, welke tot deze ontwikkeling hebben medegewerkt, noemen wij de N.V. Handelsinrichtingen Poortershaven, waarvan het hoofd-kantoor is gevestigd Parklaan 42, Rotterdam.

Opgericht in 1900 heeft zij zich erop toegelegd de installaties op haar haventerreinen te Poortershaven, gelegen tusschen Rotterdam en Hoek van Holland, steeds meer te verbeteren. Deze hebben thans een capaciteit van 5000 ton per dag.

Hiernaast legt zij zich toe op alle zee- en rivier-transporten, speciaal vanaf Fransche havens tot aan de Duitsche bestemming, hierdoor in staat gesteld door een geaffilieerd reederij-bedrijf.

Lijst der afbeeldingen.

Blz.

4. H. K. H. Prinses Juliana der Nederlanden.
9. Z.Exc. Jhr. Dr. J. Loudon, Hr. Ms. Gezant te Parijs.
10. Z.Exc. S. de Graaff, Minister van Koloniën.
12. Z.Exc. Mr. D. Fock, Minister van Staat, Oud-Gouv.-Gen. van Ned.-Indië, Alg. Voorzitter van de Algemeene Commissie en van het Uitvoerend Comité der Ned. Deelneming.
14. Plattegrond van de Internationale Koloniale Tentoonstelling in het Bois de Vincennes, te Parijs, 1931.
16. a. De Nederlandsche afdeeling in vogelvlucht.
b. Het Lac Daumesnil met de daarom gelegen tentoonstellingsgebouwen; rechts de Nederlandsche afdeeling.
17. Initiaal: man van Batavia.
18. a. Ned. Paviljoen. Hoekje van de economische afdeeling; links: kaart van Ned.-Indië geteekend over die van Europa; rechts: grafische voorstelling van den koers van den Ned.-Indischen gulden ten opzichte van den Nederlandschen gulden.
b. Kaart van de regelmatige stoomvaartdiensten.
20. Ned. Paviljoen. De luchtvaartverbindingen van Ned.-Indië.
22. Nabootsing in houtsnijwerk van een Banaspati (leeuwen- of monsterkop, die een groote rol speelt in de ornamentiek van de Hindoe-Javaansche bouwwerken) met jaartal 1824, van Kertosono, Kediri (Java). Inzending Batav. Museum.
23. Initiaal: Dajaksche vrouw, Borneo.
24. Zilveren kom, Maleische landen (Sumatra). Inzending Batav. Museum.
25. Edelsmeedkunst uit het Bataviaasch Museum: a. Zilveren gendi (waterkan), b. zilveren schaal met deksel, beide uit de Maleische landen (Sumatra), c. Gouden voorwerpen van Lombok: boven, twee wijwatervaten en twee achtkantige tabaksdoozen (rechtsche doos niet ingezonden); beneden, een strootjeskoker, twee bolvormige doozen voor tabak en sirihbenoodigdheden, een vlindervormig kalkdoosje (niet ingezonden); midden, achterhoofdsversiering (Garoeda moengkoer).
26. Koperwerk van Nagara, bij Bandjarmasin (Borneo): schalen, sirih-stellen, kommen en suikerpotten. Inzending Batav. Museum.
27. Initiaal: man van het eiland Alor (t. N. van Timor).
28. Houtsnijwerk uit het Bataviaasch Museum: a. Nekstutten van Noord- en Zuid-Nieuw-Guinee; b. Afgodsbeeldjes (korwars), huis- of beschermgoden, van Noord-Nieuw-Guinee, Doreh- en Geelvinkbaai; c. Vooruderbeeldjes (siraha-djalawa) van Nias, een mannelijk, met Egyptisch of Assyrisch aanzien, „en face" en „en profil"; en een vrouwelijk „en face".
32. De ontvangzaal, tevens zaal voor de Hindoe-Javaansche kunst en de inheemsche kunstnijverheid, in het eerste Nederlandsche Paviljoen. Tegen den wand ter linkerzijde borstbeeld van H. M. de Koningin; de deuren aan weerszijden daarvan leiden naar den binnenhof (blz. 39).
33. Wandschildering van H. Paulides: de aankomst van Cornelis de Houtman in 1595 (ontvangzaal van het eerste en van het tweede Paviljoen).
Initiaal: Minangkabausche vrouw (Padangsche Bovenlanden, Sumatra).
34. Het antwoord op de prijsvraag voor een Nederlandsch Paviljoen, welke uitgeschreven was onder Indische architecten, onder het motto Bali ingezonden door den architect W. J. G. Zweedijk, te Soerabaja (voorgevel Paviljoen, en ontvangzaal). De beoordeelingscommissie sprak zich uit voor dit ontwerp. Het Uitvoerend Comité heeft den heer Zweedijk uitgenoodigd naar Holland te komen ten einde zijn plannen uit te werken.
35. Ontwerp voor het Nederlandsch Paviljoen, zooals dit door den architect W. J. G. Zweedijk uitgewerkt is, in samenwerking met en volgens aanwijzingen van den heer P. A. J. Moojen, lid van het Comité, belast met de aesthetische en technische leiding.

Blz.

36. Ontwerp situatie-teekening van het terrein der Nederlandsche Deelneming.
37. Het eerste Nederlandsche Paviljoen; links op den voorgrond een knekelhuisje uit de Karo-Batak-landen (Sumatra); rechts, bij den schijnwerper, Balische tempelwachter.
38. a. De hoofdingang van het Nederlandsch Paviljoen; b. een der galerijen aan den voorgevel van het Paviljoen, ter weerszijden van den hoofdingang, toonend details van den gevel: nabootsing van baksteen versierd met ornament van natuursteen.
39. a. Binnenhof van het Ned. Paviljoen; b. een der reliefs, ontleend aan Hindoe-Javaansche bouwwerken; c. de weergave van de cella (binnenruimte) van den Mendoet-tempel (Midden-Java, nabij den Baraboedoer): in het midden Boeddha, aan weerszijden een Boddhisatwa (toekomstige Boeddha).
40. Boddhisattwa van den Mendoet-tempel (het beeld ter linkerzijde op blz. 39).
41. Het eerste Nederlandsche Paviljoen.
42. Zijgevel van den rechtervleugel van het Nederlandsch Paviljoen, met de Balische gespleten poort in den muur, die het Paviljoen verbindt met het gebouw voor de particuliere inzendingen.
43. a. Zijuitgang van het Nederlandsche Paviljoen (rechtervleugel), uitkomende op het binnenplein; b. Minangkabausche rijstschuur (Padangsche bovenlanden, Sumatra).
44. De Balische gespleten poort, toegang gevende tot het binnenplein.
45. De rookende puinhoop van het Nederlandsche Paviljoen op 28 Juni 1931.
Initiaal: vrouw uit de Soenda-landen (W.-Java).
47. De vijf volkenkundige kaarten van het Kon. Bataviaasch Genootschap, met in de lijsten de volkstypen, geschilderd door Mas Pirngadie, welke als versiering der initialen zijn gebruikt; Initiaal: Dajak (Borneo).
48. Karo-Bataksch knekelhuisje, ingericht als duiventil.
49. a. Jan Larij, Rijstplantende vrouwen en meisjes (W.-Java). Dit schilderij hing op de voorjaarstentoonstelling van „St. Lucas", in het Stedelijk Museum te Amsterdam, April 1928, in de eerezaal.
b. Gedreven zilveren schaal op houten voet (lelantjang) van Bali, uit de particuliere verzameling van den heer P. A. J. Moojen.
50. Tweezijdig gebatikte (getjapte) en beschilderde hoofddoek, over de diagonaal in tweeën gevouwen, uit de particuliere verzameling van den heer P. A. J. Moojen. Deze verkreeg den doek in 1912 uit Palèmbang. Mogelijk wel een stuk van eigen oud-Palèmbangsche batikkunst, vroeger ten behoeve van het Sultansgeslacht aldaar uitgeoefend. De twee eenige bekende doeken van dezen aard zijn bij den brand verloren gegaan.
51. Initiaal: Baliër.
Plattegrond van het eerste Nederlandsche Paviljoen.
53. Eerste Ned.-Paviljoen: inzending van de stad Amsterdam; op den voorgrond maquette van IJmuiden: de grootste sluis van de wereld.
55. „De trap des overvloeds", in beeld brengend de voornaamste uitvoerproducten van Ned.-Indië.
58. De groote cultures van Ned.-Indië. Op den voorgrond: model van een palmoliefabriek, daarnaast in het midden een sisal-ontvezelmachine; tegen den wand, links: voorwerpen betrekking hebbende op de cultuur van vezelgewassen, oliepalm en koffie; rechts op den achtergrond: diorama's betreffende suiker-, rubber- en tabakscultuur.
59. a. De groote cultures van Ned.-Indië. Op den voorgrond een theerolmachine; daarachter plastische voorstelling van den uitvoer van thee. Voorts voorwerpen betrekking hebbende op kina-, tabak-, rubber- en suikercultuur. De groote vitrine achteraan bevat het model van de sf. Poerworedjo; de lichtgekleurde maquette daarnaast is van het gebouw van het Koloniaal Instituut. Het donkere blok met den doorgang erin, is de voet van den „goudberg" (blz. 59, bovenaan).
b. Dezelfde afdeeling, van de andere zijde gezien. Op den voorgrond: suikerrietmolen; daarachter rubbermachine. In het midden: tabaks-fermenteerschuur en -droogloods. Rechts: maquette van het Thee-entrepôt te Amsterdam. Op den achtergrond: diorama's betreffende koffie-, thee- en rijstcultuur.
62. Model van de sf. „Poerworedjo", als type van een Java-rietsuikerfabriek, uit het Koloniaal Landbouwmuseum te Deventer.
63. Initiaal: Indiaan in feestdos.

Blz.

64. a. De ontwikkeling van het onderwijs, gegeven vanwege de Zending der Evangelische Broedergemeente (Hernnhutterzending) in Suriname. De jaarcijfers der leerlingen op hare scholen zijn aangegeven op kolommen, die om de tien jaar verspringen, beginnende met 1823 (40 leerlingen) en eindigend met 1930 (4700 leerlingen). Deze laatste kolom draagt een kleine kolom met het aantal kinderen op de fröbelscholen (300 leerlingen). De kan op den voorgrond is van Indiaansch aardewerk; het figuurtje (ezelkar met drijver) is vervaardigd van balata; links eenige vellen balata; een der zeer weinige foto's, zoo niet de eenige, die van de Westindische inzending bestaan!
b. Surinaamsche Citrusvruchten aan tak, geconserveerd door den Heer C. L. Tomson.

66. Ganeça door dwergen gedragen, Bat. 191; steen. Diëng, Midden-Java [1]).

67. Initiaal: Javaansche vrouw van Djokjakarta.

68. Hindoe-Javaansche steensculptuur: a. wijstandbeeld van Trenawindoe, Bat. 63. Singhasari-periode. H. 1.53 M.[2]); b. Çiwa als Goeroe, Bat. 69. Midden-Java[2]); c. Çiwa Mahadewa met typischen zoogen. Madjapahitschen stralenkrans, Bat. 38. Madjapahit. H. 1.51 M.[3]); d. idem (Harihara?) Bat. 125a. Madjapahit. H. 0.68 M. [4]).

69. Hindoe-Javaansche steensculptuur: a. Spuierbeeld, Bat. 308. Vroeg-Madjapahit. H. 0.72 M. [2]); b. Dhyaniboeddha-kop van den Baraboedoer, Bat. 234 en 236. Midden-Java [2]); c. Mannenkop, Bat. 100. Tjandi Bima, Diëng [5]); d. Monnikskop, Bat. 229b. Tjandi Sewoe, Midden-Java [6]).

70. Agni op rijdier. (Çiwa op Nandin ?), Bat. 208a. steen. Diëng, Midden-Java [7]).

71. Landschapreliefs, in vogelvlucht gezien, Bat. 423 en 424. steen. Madjapahit, Trawoelan, Oost-Java [8]); a. met beken, brug, gespleten poort, enz.; b. met gespleten poort en gebouwen. c. Hindoe-Javaansche Boeddha-beeldjes van goud, Midden-Java.

72. Hindoe-Javaansche bronzen. a. staande Boeddha, Bat. 5871. Koetei (Borneo). H. 0.58 M.; b. staande Çiwa, Bat. 508. Midden-Java [9]); c. d. en e. Ngandjoek beeldjes, Bat. 5403, 5409 en 5407. Tara's met verschillende emblemen.

73. Hindoe-Javaansche bronzen, Midden-Java. a. Awalokiteçwara, Bat. 650a. Portrettype; b. Wadjrasattwa, Bat. 602d; c. Boeddha, Goeptatype.

74. Hindoe-Javaansche bronzen, Midden-Java: Çiwa en Parwati, met rijdieren, Bat. 5802. Diëngtype. Temanggoeng, Midden-Java. 0.214 × 0.197 M.

75. Hindoe-Javaansche beeldjes van edelmetaal, Midden-Java. a. staande Parwati, Bat. 519b; b. zittende Çiwa en Parwati, Bat. 518; c. staande Çiwa, Bat. 499; d. staande Awalokiteçwara, Bat. 5635; e. staande Boeddha, Bat. 5634; f. staande Maitreya, Bat. 5636.

76. Hindoe-Javaansche beeldjes van edelmetaal, Midden-Java; bovenste rij: a. Boeddha, Bat. 576, goud. H. 0.03 M.; d. Boeddha, Bat. 575, goud. H. 0.045 M.; middenste rij: a. Boeddha, Bat. 561, zilver. H. 0.075 M.; b. Godin Cunda, Bat. 524, zilver, voet en achterstuk brons. H. 0.18 M.; c. Wajrasattwa, Bat. 602, zilver, Pad. Bovenlanden; onderste rij: b. Boeddha, goud; c. Boeddha, goud, voet en achterstuk brons.

77. Hindoe-Javaansche gebruiksvoorwerpen. a. schaaldragende Panakawan, Bat. 681b, brons. Oost-Java; b. twee ringen, Bat. 1347c en 1345a, met uit het çri-teeken afgeleide versiering, edelmetaal; c. topstuk van een priester(?)-kroon, Bat. 1529, edelmetaal; d. tempelschel, Bat. 958a. brons. Oost-Java; e. tempelschel, gedateerd 1286, Bat. 958f. brons. Singhasari. H. 0.39 M.

78. Lamp met Lingga-bekroning, op met Naga's versierd voetstuk, Bat. 1103a, brons. Oost-Java.

79. Bijl voor ceremoniëel gebruik, Bat. 4654, brons. Roti (t. Z.W. van Timor).

80. Eerste Nederlandsche Paviljoen. Volkenkunde-afdeeling: Muziekinstrumenten (verzameling van het Museum-Scheurleer e.a.); in de vitrine een model van een gamelan, het Javaansche orkest, met bespelers. Op den voorgrond een gĕndèr (metallophoon); op de verhooging, vooraan een tjelempoeng, een tokkelinstrument dat elders niet bekend is, behoorende bij de gamelan. Op

---

[1]) In stukken teruggevonden; moet waarschijnlijk afgeschreven worden.
[2]) Niet teruggevonden.
[3]) In twee stukken teruggevonden, overigens vrij gaaf.
[4]) Zwaar beschadigd.
[5]) Zie noot, blz. 70.
[6]) Vrijwel onbeschadigd.
[7]) Geheel in stukken en afgesplinterd; het aangezicht onbeschadigd.
[8]) Aan de randen beschadigd en gedeeltelijk afgesplinterd.
[9]) Het eenige behouden gebleven beeld van brons of edelmetaal: de handen zijn tot de polsen afgesmolten; van het voetstuk is alleen de voorkant over.

Blz.

het tweede plan: inzending van de R.K. Missie. De treden links op de foto voeren naar de afdeeling Schilderkunst.

81. Initiaal: Papoea van W.-Nieuw-Guinee.
Slaginstrumenten: liggende gongs, behoorende bij de gamelan: 1. bonang (baroeng); 2. kempyang; 3. en 4. kenong; 5. ketoek. De kamertjes, waarmede deze instrumenten bespeeld worden, liggen er vóór.

82. Slaginstrumenten: trommen, van een uitgehold stuk boomstam vervaardigd, met één (1—6) of twee (7—10) vellen, waarop met de hand of met een stok geslagen wordt: 1. trom (van Timor); 2. arpa (van Nieuw-Guinee); 3. trom (van Java); 4. trom (van Borneo); 5. geundoemba (van Atjeh); 6. dog-dog (van Java); 7. geundrang (van Atjeh); 8. këndang (van Java); 9. këtipoeng (van Java); 10. kĕndang (van Lombok).

83. a. Rĕbab, tweesnarige viool, van Java; de rebab-speler leidt het gamelan-orkest;
b. Klèdi (mondorgel) van Borneo, een kalebas met bamboe-pijpen, in elk waarvan een doorslaande tong.
c. Gambang (xyiophoon), van Java.

84. Het Nederlandsche Paviljoen, voorgevel van terzijde gezien; details van muren en hoofdingang.

85. Initiaal: Atjeher.

86. Model van een Oostindiëvaarder, gebouwd voor de Kamer van Zeeland der V.O.I.C. Het model dateerde van ± 1660.

87. Kaart van Java en Sumatra, van Willem Lodewijcksz., de eerste kaart door een Hollander in Indië geteekend (1598).

88. Kaart van Azië, naar de groote kaart van Azië, door Plancius in 1592 uitgegeven.

89 Na den brand; de puinhoopen van het Ned. Paviljoen.

90. Het Balische plein.

91. Initiaal: Javaan van Djokjakarta.
De driekleur wappert weder op den nok van het in aanbouw zijnde nieuwe kantoor van den Gedelegeerde.

92. De heer Jac. Martens te Amsterdam regelt persoonlijk de verzending van materialen, door zijn firma beschikbaar gesteld voor het schilderen van het nieuwe Paviljoen.

93. De heer Eland met zijn medewerkers aan het schilderen van het diorama voor de Volkenkundige zaal.

94/95. Acht stadiën van den bouw van het tweede Nederlandsche Paviljoen: 9 Juli: de bouw kan beginnen; 11 Juli: de vlag op de beide eerste spanten; 15, 18, 20, 24, 28 Juli: hoe het groeide; 10 Augustus: dak en muren zijn gereed.

97. Wandschildering van Chr. Sayers in de ontvangzaal van het tweede Nederlandsche Paviljoen, voorstellende een reis van een Javaansch vorst in de 14e eeuw; daaronder: kijkje in de Staatkundige afdeeling.

98. Het inladen van het bladgoud, het goud- en zilverbrons voor het decoreeren van het nieuwe Paviljoen, in een vliegtuig der K. L. M., met bestemming voor Parijs.

99. De hoofdingang van het tweede Nederlandsche Paviljoen.

100/101. a. Overzichtsbeeld van het tweede Nederlandsche Paviljoen, met links daarnaast het gebouw voor de particuliere inzendingen, rechts het Karo-Bataksch woonhuis.
b. Situatieteekening van de Nederlandsche Afdeeling na den wederopbouw. c. Plattegrond van het tweede Nederlandsche Paviljoen.

102. Tweede Nederlandsche Paviljoen, details.

103. De ontvangzaal in het tweede Nederlandsche Paviljoen.

104. Hooge gasten bij de opening van het tweede Nederlandsche Paviljoen op 18 Augustus 1931. Van links, 1e rij: de Fransche Minister van Koloniën Reynaud; Maarschalk Lyautey, Commissaris-Generaal van de Internationale Koloniale Tentoonstelling Parijs 1931; 2e rij: Hr. Ms. Gezant te Parijs Jhr. Dr. J. Luodon; Mevrouw de Jonge; de benoemde Gouverneur-Generaal Jhr. Mr. B. C. de Jonge; de kroonprins van Deli Tengkoe Mahkota Otteman; de kroonprins van Serdang Tengkoe Radjih Anwar; Tengkoe Amiroeddin Pangeran Dendahara van Deli.

105. Initiaal: Minangkabauer (Padangsche Bovenlanden).

107. Tijdens de rede van Maarschalk Lyautey, bij de opening van het tweede Nederlandsche Paviljoen.

Blz.

Voor de microfoon: Maarschalk Lyautey; staande in het midden: P. A. J. Moojen, Gedelegeerd Commissaris; zittend, rechts: Mr. D. Fock, Algemeen Voorzitter; staande naast dezen: Dr. L. J. van der Waals, Secretaris-Generaal, en daar achter: Prof. Dr. L. P. Le Cosquino de Bussy, Lid van het Uitvoerend Comité.

108. De eerewacht bij de opening van het tweede Nederlandsche Paviljoen: Baliërs met eere-pajoeng en sierlansen.

109. Een der vitrines, bevattende voorwerpen, ingezonden door H.M. de Koningin.

110. De Volkenkunde-zaal in het tweede Nederlandsche Paviljoen; vooraan links: de wajang-koelit.

111. Fraai besneden deurpaneel, van de Kajan-Dajaks (Borneo). Inzending Bat. Museum.
Initiaal: Toba-Bataksche vrouw.

112. a. Bijltje (beter: hamertje) voor het aanslaan van de rotanringen om groote steenen bijlen, Sentani-meer, Noord-Nieuw-Guinee. Inz. Bat. Mus.
b. Offerpaal (harimoeng), voorstellend een tijger, staand op het hoofd van een menschenfiguur, W.-Afdeeling van Borneo. Inz. Bat. Mus.

113. Overzicht van de Volkenkunde zaal; op den achtergrond het diorama van Eland; daarboven: kain kasang van Java. Aan de beide uiteinden van de bank: Dajak-figuren. De voorste twee beelden links en rechts zijn mijmer-Boeddha's van den Baraboedoer; de beide achterste: rechts een Tara, links een Bodhisattva van Tjandi Plaosan.

114. Het diorama van een landschap in de Preanger-Regentschappen (bewesten den Galoenggoeng, met het uitzicht over Garoet tot aan de Goentoer-Papandajanketen), geschilderd door J. L. Eland.

115. a. Eerste rechtsche zijkamer, met reliefs van den Baraboedoer. In den hoek beeld van een Niasser in feestgewaad. Op den voorgrond rechts portretbeeld van koning Kertaradjasa († 1309) in de gedaante van Harihara; links een mijmer-Boeddha van den Baraboedoer, Wairotjana, draaiend het rad van de wet.
b. Derde rechtsche zijkamer. Nieuw-Guinee. Op den voorgrond rechts een mijmer-Boeddha van den Baraboedoer, Ratnasambhawa, met zegenende handhouding, links een Tara.

116. a. Derde linksche zijkamer. Nieuw-Guinee. Op den voorgrond rechts een Bodhisattva van Tjandi Plaosan, links een mijmer-Boeddha van den Baraboedoer, Amithaba, met bespiegelende handhouding.
b. Eerste linksche zijkamer, met reliefs van den Baraboedoer. In den hoek beeld van een Dajak. Op den voorgrond rechts een mijmer-Boeddha van den Baraboedoer, Akshobhya, met handhouding: de aarde rakend, en links portretbeeld van de koningin als Parwati.

117. a. Balineesch priester (pedanda), met bidschel; houtsnijwerk. Inz. Bat. Mus.
b. Offerpaal (hampatong), voorstellende een vrouw met twee kinderen, W.-Afdeeling van Borneo. Inz. Bat. Mus.

118. Oude Balinees, houtsnijwerk. Inz. Bat. Mus.

119. Rijdende boekwinkel. De uitgaven van „Volkslectuur", een Gouvernementsinstelling, worden hierdoor tot in de afgelegen dessa's van Java verspreid.

120. De Staatkundige afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen. a. De Schatkist en haar bronnen; op den achtergrond, links: overzichtelijke voorstelling van de bestuursinrichting van Ned.-Indië; rechts: het onderwijs.
b. Overzicht van de afdeeling, op den voorgrond: voorstelling van dichtheid van bevolking en veestapel op Java en Madoera; rechts: volkenkundige kaart.

121. De Economische afdeeling in het tweede Nederlandsche Paviljoen.
a. In het midden: plastische voorstelling van den regenval; rechts: thee-statistiek; links: tabaksorteerster. Op den achtergrond: diorama's van de groote cultures.
b. Overzicht van de afdeeling. Vooraan: de handelsbalans van Ned.-Indië; daarachter: kaart van Ned.-Indië met de lijnen en de vloot der Kon. Paketvaart Maatschappij.

122. a. Het gebouw, waarin 's avonds de Balische dansen plaats hadden; overdag werden hier Indische films vertoond.
b. Balische tempelplein, met Godenhuisjes.

123. Initiaal: Balische vrouw.

124. Dans-episode: de toovenares Rangda en hare discipelen. Op den achtergrond: de klokketoren.

125. Drie jeugdige danseresjes uit de Lègong.

Blz.

126. Soegriwa en Soebali, de Apenkoningen. Een episode uit de Ramayana.

127. a. De „Avenue de la Batavia", met het hoofdgebouw op den achtergrond. Links het Minangkabausche huis, rechts het Hollandsche en daarachter het Indische restaurant.
b. Het Minangkabausche Adathuis, uit de Padangsche Bovenlanden. In een dergelijk huis woont een geheele familie, bestaande uit verscheidene gezinnen. De kinderen blijven, ook nadat zij volwassen en gehuwd zijn, in het familiehuis; voor de gezinnen der dochters worden zoo noodig aan het einde van het huis kamers bijgebouwd; de man woont niet bij zijn gezin, doch in het huis van de familie zijner moeder (Matriarchaat). De wanden van deze huizen zijn geheel bekleed met gepolychromeerd houtsnijwerk; het dak is bedekt met idjoek (vezel van den suikerpalm).

128. Inwendige van het huis. De versiering is op Minangkabausche wijze aangebracht. „Boeatan" stalde hier haar producten ten verkoop uit; rechts gelegenheid tot het gebruiken van verversching en.

129. Initiaal: Minangkabauer (Padangsche Bovenlanden).
Vignet: De staf van „Boeatan" te Parijs: de dames W. de Graaf—Van der Moore, A. de Bosson en G. Suermondt; de heeren J. Simon en Van Alphen; een Minangkabausch koopman met zijn helper.

130. Het binnenplein van de Nederlandsche Afdeeling, omgeven door Balische muren met poorten; rechts de klokketoren.

131. Initiaal: vrouw van Nias (eiland t. W. van Sumatra).
Het gebouw voor de particuliere inzendingen.

132. Voorgevel van het gebouw voor de particuliere inzendingen.

133. Een der diorama's van Eland en Velthuysen: een boorterrein op een petroleum-onderneming.

134. a. Het Indische restaurant; b. het Indische restaurant, van binnen.

135. a. Het Lac Daumesnil met het Hollandsche restaurant; op den achtergrond de torens van het eerste Nederlandsche Paviljoen.
b. Het Hollandsche restaurant.

136. Een regendag. Het bezoek aan het Nederlandsche Paviljoen was zoo groot, dat het publiek vaak slechts groepsgewijze kon worden toegelaten.

Inhoud.

	blz.
Opdracht van H. K. H. Prinses Juliana der Nederlanden	5
Voorwoord	7
Inleidend woord van Z.Exc. Jhr. Dr. J. Loudon	9
Inleidend woord van Z.Exc. S. de Graaff	10
Inleidend woord van Z.Exc. Mr. D. Fock	12
De organisatie der Nederlandsche Deelneming	15
K. van der Veer, Overzeesch Nederland	17
Dr. L. J. van der Waals, Het besluit tot deelneming	23
Dr. J. Stroomberg, De Ned.-Indische deelneming aan de I. K. T. te Parijs	27
P. A. J. Moojen, De gebouwen	33
De ramp van 28 Juni 1931	45
Wat verloren ging	47
Prof. Dr. L. P. de Bussy, De economische en natuurwetenschappelijke afdeelingen in het eerste paviljoen	51
G. J. Staal, Suriname op de Parijsche tentoonstelling	63
T. B. Roorda, De Hindoe-Javaansche kunstwerken van het Kon. Bataviaasch Genootschap	67
Dirk J. Balfoort, De muziekinstrumenten	81
Dr. F. C. Wieder, De verloren gegane scheepsjournalen en zeekaarten	85
Hoe het groeide	91
R. Zuyderhoff, Holland op z'n breedst	105
Prof. J. C. van Eerde, De volkenkundige zaal in het tweede Nederlandsche Paviljoen ter Tentoonstelling te Vincennes	111
Marie C. van Zeggelen, De Balische dansen	123
G. van Beresteyn-Tromp, „Boeatan" in het Minangkabausche Adathuis	129
De nevengebouwen	131
Lijst der afbeeldingen	140

HELDRING & PIERSON - BANKIERS

Korte Vijverberg 2 - 's-GRAVENHAGE

ALLE BANKZAKEN
EFFECTEN — COUPONS
KLUISINRICHTING

REISCREDIETBRIEVEN
o.a. betaalbaar op de schepen van
den Rotterdamschen Lloyd

De geheele electrische installatie voor binnen- en buitenverlichtingen, zoowel voor het oude als voor het nieuwe paviljoen, werden uitgevoerd door:

N.V. Electrotechn. en Industrieele Mij.
GROENEVELD & Co.
AMSTERDAM - KERKSTRAAT 158

Hebt U reeds opgemerkt

aan wien het drukken van „Nederland te Parijs 1931" werd toevertrouwd? Aan „De IJsel" te Deventer natuurlijk. Als zoo vaak, wanneer bijzondere eischen aan qualiteit gesteld worden, was het „De IJsel", die zijn schouders eronder moest zetten.
Ook op het gebied van reclame.
Boekdruk en steendruk, offset en cartonnage; modern handelsdrukwerk, folders, affiches, catalogi. Alles even goed verzorgd. En graag doen wij U een bijzonder idee aan de hand, hoe Uw reclame of verpakking opvallend en smakelijk uitgevoerd zou kunnen worden. Wij geven U advies, en lichten dit aan de hand van modellen en schetsen toe. Schrijf slechts aan de

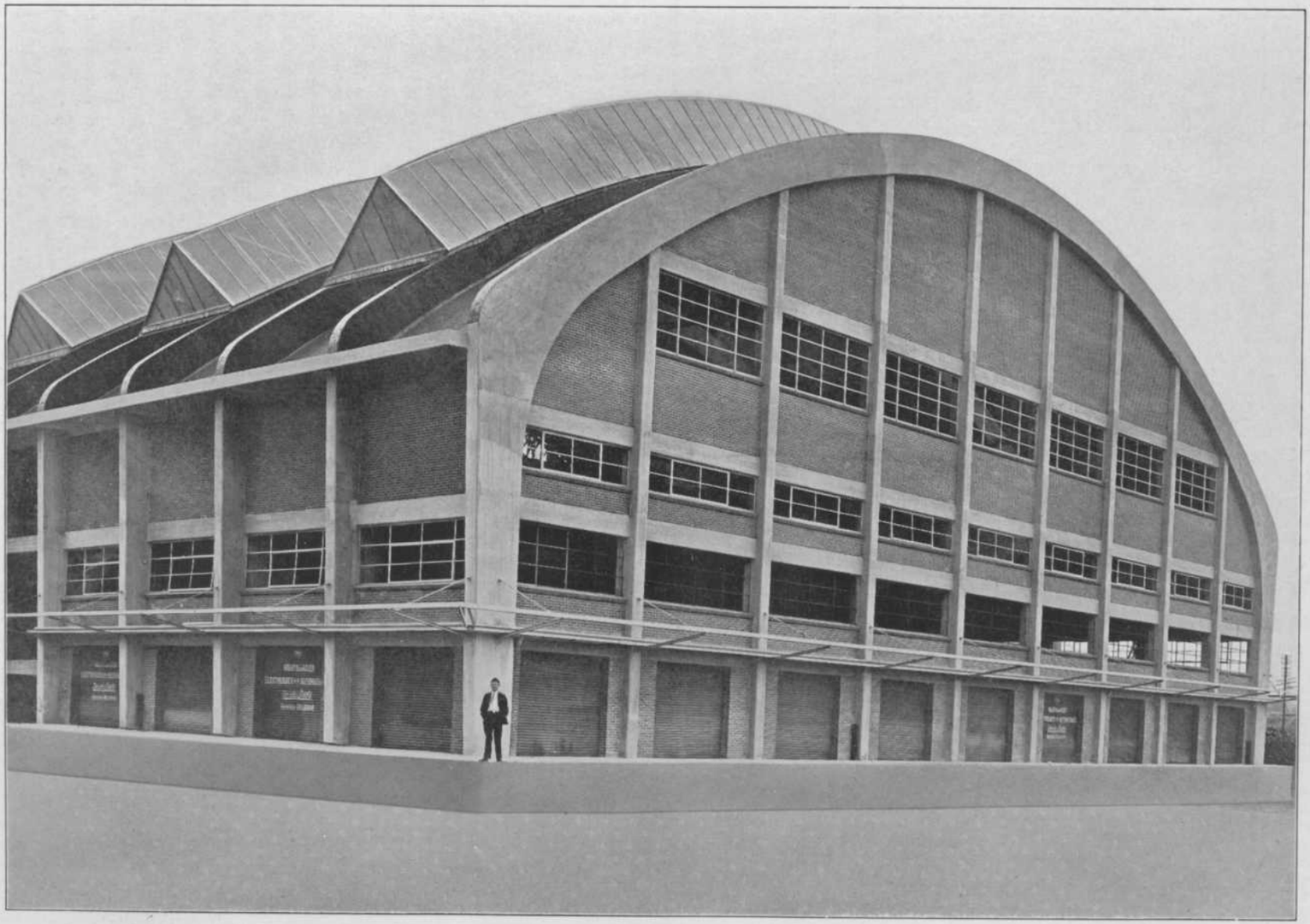
N.V. Boek- en Steendrukkerij „De IJsel"
v/h R. Borst & Co. - Tel. 4341 - Deventer

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

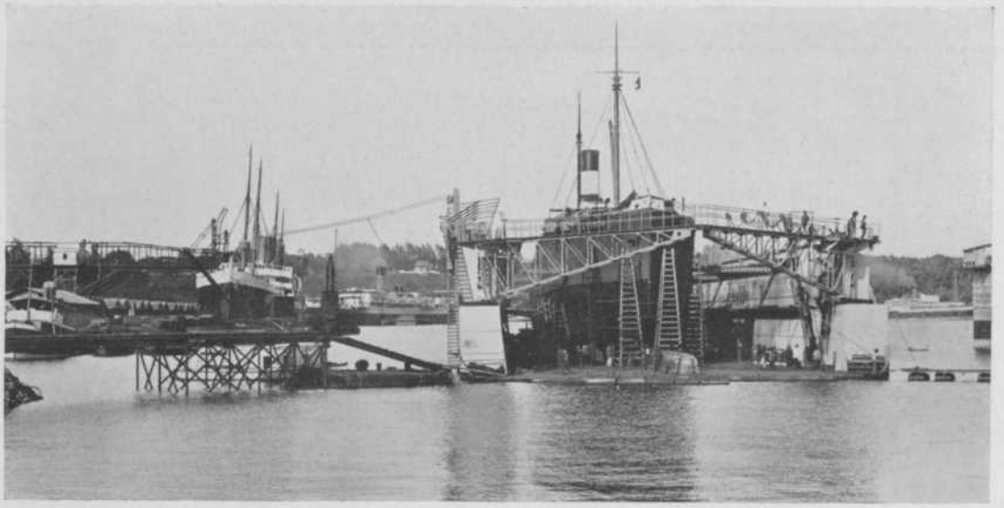
ALGEMEENE BETON COMPAGNIE

LAAN VAN MEERDERVOORT 168 — DEN HAAG

Telefoon 334032 Telegramadres: ABeCe

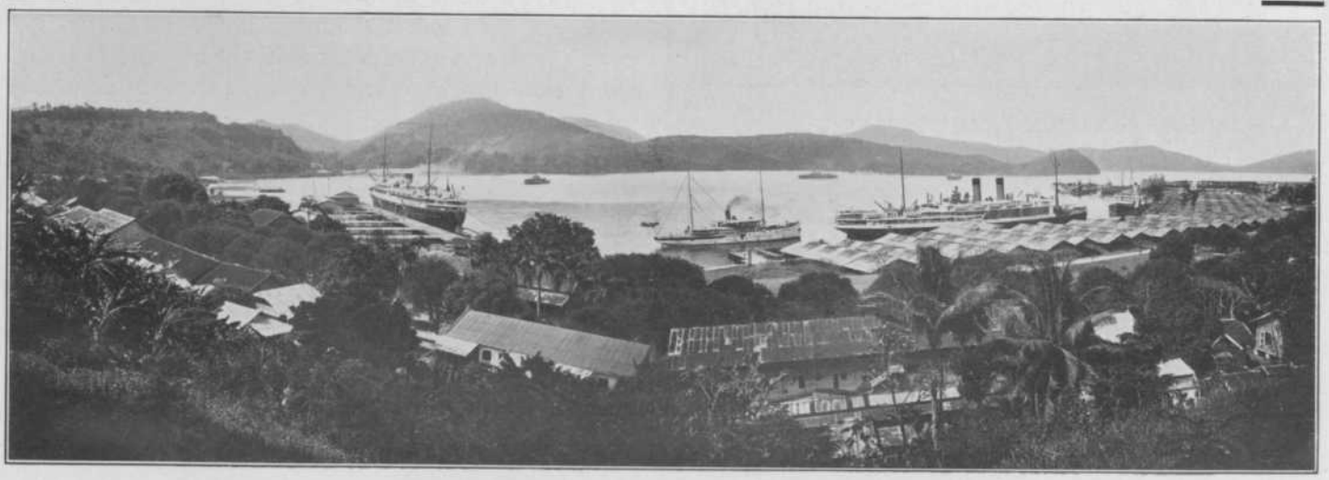

Margarinefabriek te Asnières bij Parijs. — Oppervlakte 47 x 112 m., hoogte 20 m. — Bogen met 2 scharnieren en trekband. — Gefundeerd op 1100 gewapend betonpalen.

LE PORT DE SABANG

Situé sur l'île Weh, à l'entrée du détroit de Malacca, en face de la pointe Nord-Ouest de Sumatra, le port de Sabang se trouve exactement sur la grande voie maritime reliant l'Europe à l'Extrême-Orient.
Actuellement, l'aménagement du port comprend :
1.100 mètres de quais, des hangars pour emmagasiner 60.000 tonnes de charbon, des magasins couvrant 6.500 mètres carrés, 5 puissants transbordeurs électriques, une grue flottante à bennes preneuses et un chaland outillé mécaniquement pour la mise en soute, des réservoirs à pétrole d'une contenance de 13.000 mètres cubes, reliés aux quais par des conduites, pour le mazoutage des navires utilisant ce combustible et deux docks flottants, l'un de 5.000, l'autre de 2.000 tonnes. Les vastes ateliers sont munis d'un outillage moderne permettant d'effectuer toutes réparations de navires, y compris celles de leurs appareils électriques, à vapeur et à combustion intérieure.
Des bouées spéciales facilitent l'usage du port par hydravions et, à 4 kilomètres de Sabang, sur une route carossable, on est en train d'aménager un champ d'aviation. Comme première escale en Extrême-Orient après la traversée de l'Océan Indien, Sabang offre en effet des avantages importants comme point de raccord entre les grands lignes maritimes et les lignes aériennes qui permettront aux voyageurs de raccourcir de plusieurs jours leur voyage en quittant (ou en reliant) le paquebot dans ce port pour parpourcir en moins d'un jour le trajet entre Sabang et l'Indochine ou Java.
Les chiffres suivants, concernant l'année 1930, donnent quelque idée de l'importance actuelle de Sabang.
Tonnage brut des navires marchands 4508331 tonnes de 2.83 mètres cubes.
Livraisons de charbon et de mazout 197411 tonnes de 1000 Kilogrammes.
Sabang étant port franc, le transbordement des passagers et de toutes marchandises s'y effectue sans aucune entrave douanière.

Een befaamd opvoedkundige geniet van de creaties der beste Fransche koks in het gezellige Restaurant van het Carlton....

Een bekend acteur en zijn charmante dame bespreken de nieuwste tooneelstukken bij een kop geurige koffie in de Lounge van het Carlton....

Een beroemd concert-dirigent vormt het middelpunt van een groep elegante dames en heeren in de Grill Room van het Carlton....

In de American Bar en Corner bemerken wij een groot aantal bekende Nederlandsche en buitenlandsche kunstenaars, bankiers en grootindustrieelen.

EEN GEDEELTE VAN DE GEZELLIGE LOUNGE

Zij zijn allen beroemd en voornaam, doch hun bijeenzijn is geen toevallige samenloop van omstandigheden. Elk hunner komt uit eigen overtuiging, wetend dat de elegante wereld slechts één middelpunt kent.

Want het Carlton heeft zich een waardige instelling getoond de Haute Chique van Nederland en elders te ontvangen. Het is een onontbeerlijke factor in het gezelschapsleven en

HET FRANSCHE RESTAURANT

wordt door de voornamen stilzwijgend beschouwd als de eenige passende plaats van samenkomst.

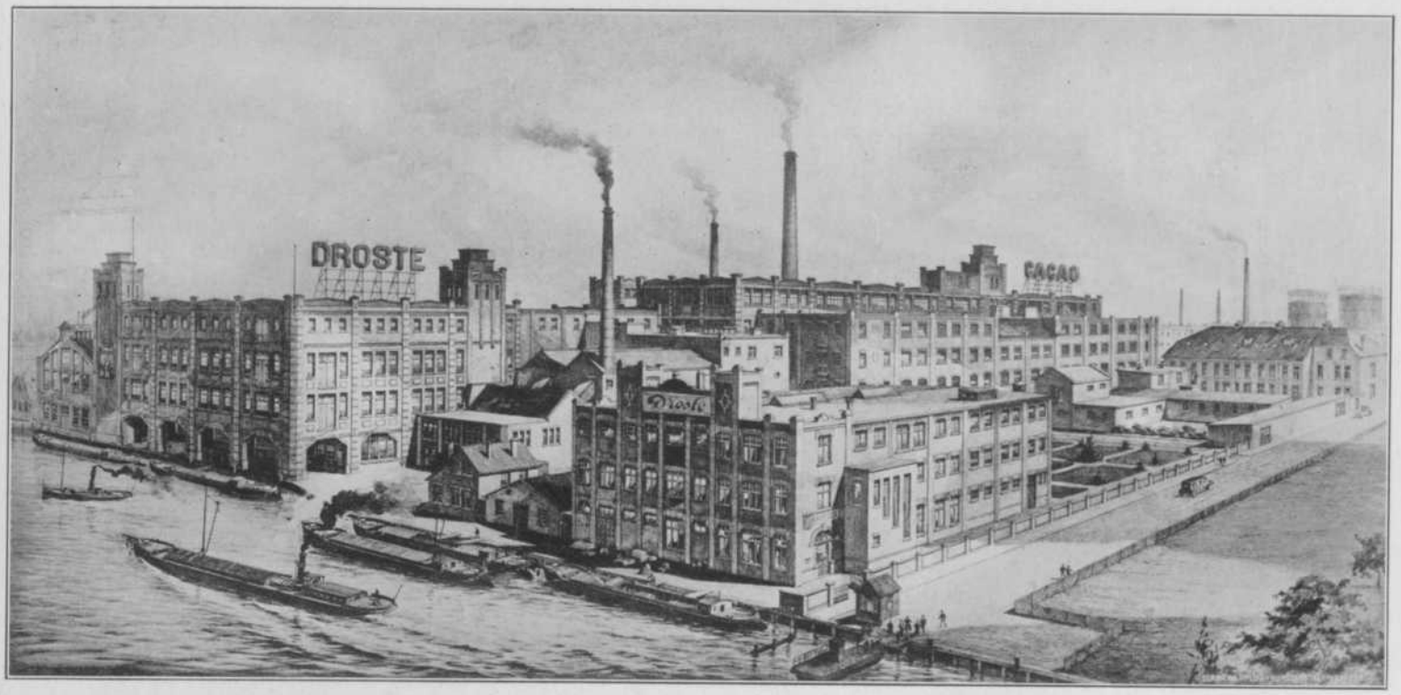
GOEDEN NACHT

En als de zalen langzaam leegloopen en ook gij U ter ruste begeeft, wacht U op Uw kamer een betooverende atmosfeer van comfort en weelde. Gij zult er de verkwikkende rust vinden die gij begeert. En als gij Uw arm uitstrekt naar de lamp om Uw kamer in duisternis te hullen, zal een glimlach om Uw lippen spelen, want dan zijt gij reeds overtuigd van den goeden nacht.

CARLTON HOTEL - AMSTERDAM

200 Kamers — 200 Badkamers — 200 Telefoons
Fransch Restaurant, American Bar, Cocktail Lounge, Grill Room
BEURSTIKKER

„HET HOTEL WAAR GIJ U THUISVOELT"

N. V. Droste's Cacao- en Chocoladefabrieken, Haarlem.

Pastilles, Bonbons, Chocolade, Cacao.

VAN HEEL'S
CONDENSED
MILK CY.

◆

NAARDEN
(HOLLAND)

In alle tropische landen gevraagd, door de uitstekende kwaliteit.

Wm H. MÜLLER & Co., N.V.

Erts- en Scheepvaartbedrijf

ROTTERDAM

REEDERS CARGADOORS

EXPEDITEURS

ERTS- EN KOLENHANDEL

PASSAGE- EN REISBUREAUX

Filialen:

PARIJS XIII, Quai d'Austerlitz

PARIJS IX, 98 Rue de la Victoire

Algiers
Amsterdam
Antwerpen
Barcelona
Batavia
Cardiff
Duisburg-Ruhrort
Düsseldorf
Harlingen
Liverpool
Londen
Manchester
Middlesbrough
New-York
Plymouth
Port-Said
Queenstown
Semarang
Soerabaia
Tandjong Priok
Valencia
Vlissingen